

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Justyna Sadovska

Intermedialiųjų literatūros studijų programa

**Atminties naratyvai Stanislovo Moravskio
kūryboje**

Magistro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Brigita Speičytė

Vilnius, 2021

Justyna Sadovska, *Atminties naratyvai Stanislovo Moravskio kūryboje / Memory Narratives in the Works of Stanisław Morawski*. Magistro darbas, vadovė prof. dr. Brigita Speičytė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2021, 83 p.

Raktiniai žodžiai: atmintis, pasakojimas, anekdotas, gavenda, atsiminimai, liudijimas.

Keywords: memory, narrative, anecdote, tale, memoirs, testimony.

Anotacija

Magistro darbe „Atminties naratyvai Stanislovo Moravskio kūryboje“ tiriama Moravskio (Stanisław Morawski, 1802–1853) kūryba: atsiminimai – *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825) (Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825))*, *Petrapiłyje 1827–1838: Atsiskyrėlio atsiminimai ir Juokeliai-niekeliai (W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobiółki)* bei gavendų ciklas *Iš visur po truputį (Z każdej chatki po chłopku)*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrėlio gavenda (Od Merecza do Kowna. Gawęda pustelnika)*, t. 2: *Broliai bajorai. Atsiskyrėlio gavenda (Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika)*, atsižvelgiant į pasakojimo formas ir žanrus, tokius kaip anekdotas, gavenda, aprašymas. Analizės metu siekiama atskleisti, kaip tekstuose komunikuojami atminties turiniai ir kaip sąveikauja skirtingi atminties tipai: kolektyvinė, individualioji, kultūrinė, komunikacinė atmintys.

Annotation

The master's thesis "Narratives of Memory in the Works of Stanisław Morawski" examines the works by Moravskis (Stanisław Morawski, 1802–1853): *Memories – Several Years of My Youth in Vilnius: The Memoirs by Hermit (Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825))*, *In Petersburg 1827–1838: The Memoirs by Hermit and Jokes-trifles (W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobiółki)*, as well as the cycle of stories *A Bit from Everywhere (Z każdej chatki po chłopku)*, volume 1: *From Merkinė to Kaunas: The Story by Hermit (Od Merecza do Kowna. Gawęda pustelnika)*, volume 2: *The Noble Brothers: The Story by Hermit (Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika)*, taking into account narrative forms and genres such as anecdote, story, description. The analysis aims at revealing how the memory contents are communicated and how different types of memory interact: collective, individual, cultural, communicative memories.

Santrauka

Analizuojant Stanislovo Moravskio (Stanisław Morawski, 1802–1853) kūrybą siekta atskleisti, kaip tekstuose komunikuojami atminties turiniai ir kaip sąveikauja skirtingi atminties tipai: kolektyvinė, individualioji, kultūrinė, komunikacinė atmintys, atsižvelgiant į pasakojimo formas ir žanrus, tokius kaip anekdotas, gavenda, aprašymas.

Anekdotiniame pasakojime, dominuojančiame Vilniaus atsiminimuose, buvo aptikta, kad kuriamas anekdotinis naratyvas, kylantis iš asmeninės patirties ar perimtos komunikacijos būdu, atskleidžia to meto visuomenės elito, daugiausia Vilniaus miestiečių gyvenimo vaizdą, humoristinę jo pusę ir atgaivina buvusią miesto bendravimo kultūrą, nurodo socialinės terpės, kuriai priklausė ir pats Moravskis, ypatumus. Vilniaus atsiminimuose komunikacinė atmintis perteikia bendruomenės istoriją, kuri vyrauja asmeninio gyvenimo naratyvo, autobiografinės istorijos pasakojimo atžvilgiu. Čia Moravskis pasirodo kaip Lietuvos visuomenės elito narys, šios grupės gyvenimo liudytojas, tiesos sakytojas, neretai kritikas ir atminties gaivintojas, kurio anekdotinė istorija be komiško funkcijos dažnai turi pažintinį potencialą. O Sankt Peterburgo atsiminimuose per atskirų asmenų išvaizdos, originalumo ir kūrybiškumo išraiškų aprašymus kuriamoje „portretų galerijoje“ susitelkiama į biografinę atmintį, kuri išryškina išėivijos aplinkos, autoriaus pažinotos kūrybinės inteligentijos rato ypatumus.

Gavendoje *Broliai bajorai* per kuriamą socialinį gimtojo krašto portretą atsiskleidžia autoriaus kolektyvinė (bajoro) tapatybė ir jo, kaip inteligento, miestiečio, plėtojama visuomenės ir „modernybės“ epochos kritika, išreiškiama užimant atsiskyrėlio laikyseną, pabrėžiant dabarties ir praeities konfrontaciją. O gavendoje *Nuo Merkinės iki Kauno* supindamas su įvietinta kultūrine atmintimi individualią atmintį pasakotojas į supančią erdvę sugebėjo pažvelgti kitaip, ją praplėtė, į paviršių iškeldamas ne didžiuosius miestus, o nepelnytai pamirštus vietų bei žmonių vardus ir dažnai kontraversiškai vertinamus veikėjus, kartu leisdamas plačiau pažvelgti į jį supusią erdvę ir objektus, paveiktus laiko tėkmės.

Vilniaus atsiminimuose galima pastebėti individualios atminties pertrūkius, susijusius su traumine atmintimi, apie kurią Moravskis arba neranda būdo kalbėti, arba keičia pasakojimo stilių, dėl to ji reikalauja atskiro dėmesio. Tai naratyvas, kuris atskleidžia autoriaus trauminę patirtį ir aplinkos, šeimos, bičiulių, istorijos vertinimą, perteikiamą per santykių su tėvu ir Vilniaus universiteto studentų bylos situaciją. Per atminties pasakojimus, motyvuojamus įvairių aplinkybių ir asmeninių autoriaus nuostatų, įsitikinimų, atsiskleidžia

individualios ir kolektyvinės atminties santykis bei liudytojo pozicija, susijusi su atsimenančiojo dabarties akiračiu, savivoka, poreikiais, dominuojanti visuose autoriaus tekstuose.

S. Moravskio atminties naratyvų tyrimai ir jų santykis su gavendos, atsiminimų žanrais padėtų šį autorių nuodugniau įtraukti į regiono – Lenkijos, Lietuvos – literatūros istoriją.

Turinys

Įvadas	6
1. Atminties tipai ir atminties pasakojimo formos	12
2. Naratyvo formų atminties raiška ir turiniai	19
2.1. Anekdotinis naratyvas: nuo komunikacinės iki kultūrinės atminties	19
2.1.1. Komiškieji anekdotai.....	21
2.1.2. Karnavalas – miesto ir epochos kultūros reprezentacija	26
2.1.3. Anekdotų tiesosaka	33
2.2. Sankt Peterburgo „portretų galerija“ – epochos fizionomika	38
2.2.1. Sankt Peterburgo „originalai“	40
2.2.2. Lenkijos ir Lietuvos išeiviai Rusijos imperijos sostinėje.....	44
2.3. Laiko tėkmės refleksija gavendose	49
2.3.1. Socialinis bajorijos portretas	51
2.3.2. Vietos ir atminties sampynos	57
2.4. Atminties įtampos	62
2.4.1. Tėvo ir sūnaus santykiai.....	62
2.4.2. Slaptųjų jaunimo draugijų byla	66
Išvados	72
Literatūros sąrašas	75
Šaltiniai	75
Literatūra.....	75
Summary	82

Įvadas

Pastaruoju metu pasirodo vis daugiau tekstų, kuriuose gręžiamasi į praeitį: apmąstoma asmeninė patirtis, perteikiamos iš kartos į kartą keliaujančios istorijos, užrašomi prisiminimai. Tyrėjos Aleidos Assmann teigimu, „[...] mūsų prisiminimai grindžiami ne tuo, kas iš tikrųjų įvyko, o tuo, apie ką vėliau galėsime ir norėsime papasakoti.“¹ Dėl to dažniausiai atsiminimų naratyvuose reflektuojami istoriniai įvykiai, susitelkiant į tai, kas buvo nutylėta ir susidarius pakankamam laiko atstumui reikalinga permąstyti. Atmintis leidžia pažvelgti į tą patį objektą iš skirtingų perspektyvų, taigi atsiranda vis daugiau galimybių aprėpti platesnį kontekstą. Todėl atmintis yra įdomi įvairių sričių atstovams: neurologus domina „atminties įrenginiai“ – neuronai, psichologai tyrinėja žmogaus kognityvinius, emocinius atminties procesus, istorikai atsiminimų pasakojimus lygina su šaltiniais ir tyrinėja, kaip įvairiomis simbolinėmis atminimo formomis visuomenė bando įtvirtinti atminties reikšmę. Literatūrologus domina atminties kalbinė raiška. Pastaruoju metu atmintis vis labiau įsitvirtina kaip humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimo objektas.

Daugiausiai Lietuvoje atliekamų tyrimų, susijusių su atmintimi, skirta sovietmečio trauminei, kolektyvinei atminčiai įvairiose srityse: teatre, kine, literatūroje, taip pat istorinės atminties ir holokausto santykiams atskleisti². Plačiau į atminties studijas žvelgia amerikiečių, Izraelio, prancūzų, vokiečių sociologai, literatūrologai ir istorikai, publikavę straipsnių rinkinius ir atskiras monografijas³. Kadangi įvairaus pobūdžio atsiminimai atveria plačią asmenų, vietų,

---

¹ Aleida Assmann, „Prisiminimai ir atmintis“, vertė Dalia Čekatauskienė, in *bernardinai.lt*, 2015 sausio 28. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/> [žr. 2020-10-02]

² Irena Šutinienė, „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, in *Filosofija. Sociologija*, Nr. 1, 2002, p. 57–62. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367158841554/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>; Hektoras Vitkus, „Istorinė atmintis ir holokaustas: problemos samprata“, in *Genocidas ir rezistencija*, 1(17), 2005, p. 51–65. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153049949/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>; Rita Repšienė, „Atmintis populiariojoje kultūroje: televizijos iššūkiai kino industrijai, Atmintis, vaizdas, kultūra.“, in *Lietuvos kultūros tyrimai*, 6, Vilnius, 2015, p. 58–72. Prieiga per internetą: https://www.culturalstudies.lt/wp-content/uploads/2021/02/LKT-6_2015_Rita.Repsiene.Atmintis-populiariojoje-kulturoje.pdf; Eugenijus Žmuida „Didysis karas (1914–1918) lietuvių memuarinėje literatūroje: atmintiesdiskursų spektras, nepriklausomybės „byla“ ir užmaršties kontekstas“, in *Žmogus ir žodis*, t. 20, nr. 2, 2018, p. 30–50. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/61290/1/ISSN1822-7805_2018_T_20_N_2.PG_30-50.pdf; Zigmąs Vitkus, *Memorialas atminimo politikoje: Panerių atvejo tyrimas (1944–2016)*, daktaro disertacija, Klaipėda, 2019. Prieiga per internetą: http://briai.ku.lt/downloads/Vitkus_Zigmas.pdf ir kt. [žr. 2020-10-02]

³ Ansgar Nünning, Marion Gymnich, Roy Sommer, *Literature and Memory: Theoretical Paradigms, Genres, Functions*, Tübingen: Francke verlag, 2006; Jeffrey Olick, „From Collective memory to the sociology of mnemonic practices and products“, in Astrid Erll and Ansgar Nünning, *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 151–161; Aleida Assmann, *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*, UK: Cambridge University Press, 2011 ir kt.

kultūrų, įvykių panoramą, randasi vis daugiau naujų tyrimų, aptariančių ne tik praeitį žyminčias vietas, monumentus ar gvildenančių istorijos niuansus, bet ir analizuojančių rašytinį atminties palikimą.

Stanislovas Moravskis (Jan Apolinary Stanisław Morawski, 1802–1853) – bajoras, gydytojas, rašytojas, vienturtis Apolinaro Moravskio – karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio šambeliono – sūnus. Baigė mediciną Vilniaus universitete, nors pagal anuometinį įsivaizdavimą gydytoju galėjo būti tik prancūzas, vokietis, vengras ar italas⁴. Gabus gydytojas, Vilniuje vadintas „gražiuoju Moravskiu“⁵, dalyvavo aukštuomenės gyvenime ir nestokojo moterų dėmesio, bet niekuomet nevedė. Vilniaus universitete priklausė Filaretų draugijai, tačiau išvengė arešto universiteto studentų slaptų draugijų byloje, kitaip nei jo bičiuliai, dėl kurių tremties išbandymų kaltas jautėsi visą gyvenimą. Išsiskyrus tėvams, mirus motinai, neištvėręs tėvo spaudos, persikėlė gyventi į Sankt Peterburgą, kur vertėsi gydytojo praktika. Tik po tėvo mirties 1838 m., grįžo jau visam laikui į dvarelį netoli Birštono anuometinėje Trakų apskrityje – Ustronę (Paverknius), kur iš gyvenimo apmąstymų gimė pagrindiniai Atsiskyrėlio, mizantropo tekstai.

Visgi S. Moravskio kūryba nėra plačiai žinoma ne tik lietuviškoje terpėje, bet ir, kaip bebūtų keista, lenkiškoje. Lietuvoje rašytojo tekstų vertimą į lietuvių kalbą, parengimą ir sklaidą organizavo pagrindinė Moravskio tyrėja Reda Griškaitė, įvaduose pristačiusi jo kūrinių publikavimo istoriją, pateikusi daug biografijos faktų, kūrybos vertinimų ir apžvelgusi lenkiškus Moravskio tyrimus⁶. Šiuo metu šiuos tyrimus naujina literatūros istorikė Danuta Danek⁷. Be jų

---

⁴ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 58.

⁵ *Ten pat.*

⁶ Reda Griškaitė, „Stanislovo Moravskio paslaptis“, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994, p. 7–13; Reda Griškaitė, „Darbui, Bičiulystei ir Taikai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 21–60; Reda Griškaitė, „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras (Jaž sam nie co lepszego, jak szlachcic)“, arba Pirmosios Stanislovo Moravskio kūrinio Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika laidos lietuvių kalba pratarmė“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 11–30. Moravskis tyrėjos minimas ir atskiruose straipsniuose: Reda Griškaitė, „Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 1, p. 25–56; Reda Griškaitė, „Keletas štrichų filomatų kartos portretui“, in *Naujasis židinys – Aidai*, Nr. 3, 1994, p. 39–51.

⁷ Danuta Danek, „Niedokonany polski Czechow w czasach romantyzmu. O Stanisławie Morawskim“, in *Twórczość*, Nr. 11, 2013; Danuta Danek, „Rękopis znaleziony w Paryżu. Traktat Stanisława Morawskiego o muzyce w jego wspomnieniach o Marii Szymanowskiej“, in *Sztuka edycji*, Vol 2, 2012, s. 79–90; Danuta Danek, „Ponowne odkrycie nieznanego wielkiego pisarza. O Stanisławie Morawskim.“, in *Nauka*, Nr. 3, 2013, s. 17–33; Danuta Danek, „Intymistyka i przemoc edytorska – trzy przypadki (Stanisław Morawski, Eliza Orzeszkowa, Zygmunt Krasiński)“, in *Sztuka Edycji*, Vol 15, Nr. 1, 2019, s. 29–41.

apie S. Moravskį primena straipsniais, recenzijomis Zita Medišauskienė⁸, Jurga Miknytė⁹, Vilma Žaltauskaitė¹⁰, Regina Koženiauskienė¹¹, Brigita Speičytė¹² bei kasmetiniai S. Moravskio skaitymai Jundeliškių (Ustronės) dvare. Tačiau atminties požiūriu, t. y. kaip komunikuojama atmintis ir kokius turinius perteikia, Moravskio kūryba nėra plačiau tirta. Kadangi asmeniniai pasakojimai ne mažiau negu istoriniai šaltiniai leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie epochą, visuomenę, jos kaitą, įdomu, kaip mažiau žinoma ar visai nepažinta asmeninė istorija sąveikauja su jau egzistuojančiais pasakojimais ir kitomis atminimo formomis.

Darbo objektas – atminties naratyvai Stanislavo Moravskio kūryboje.

Autoriaus kūriniai parašyti ypatingu laikotarpiu – epochų lūžyje, kai vyko fundamentali visuomenės, kultūros kaita. Tai ne tik karų, sukilimų, bet ir egodokumentikos – memuarų, dienoraščių ir epistolikos – proveržio laikai. Daugelis reiškinių modernizacijos procese traukiasi iš aktualaus gyvenimo, tampa asmeninės ar bendruomeninės istorijos fragmentu ir užrašomi kaip tokie, kurie gal tik tekste gali išlikti, ypač keičiantis kartoms. XIX a. viduryje ypač pastebimas vyresniosios kartos, kuri gimė ir gyveno Abiejų Tautų Respublikoje, pasitraukimo momentas. Jie buvo tarsi gyvas ryšys su valstybės istorija, gyvąja visuomenės kultūra. Iš to atminties pertrūkio atsiranda pasakojimai, įvairiopaai perteikiantys atminties turinius besikeičiančiame kontekste.

Darbo medžiaga – Stanislavo Moravskio atsiminimai ir gavendos: *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825) (Kilka lat młodości mojej w Wilnie, 1818–1825)*, *Petrapilyje 1827–1838: Atsiskyrėlio atsiminimai ir Juokeliai-niekeliai (W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobiałki)*, ciklas *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrėlio gavenda*, t. 2: *Broliai bajorai. Atsiskyrėlio gavenda (Z każdej chatki po chłopku*, t. 1: *Od Merecza do Kowna. Gawęda Pustelnika*, t. 2: *Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika*). Tai svarbiausi išlikę Moravskio kūriniai, priklausantys atminties pasakojimo sferai. Į tyrimo akiratį įtraukiamas ir D. Danek publikuotas Peterburgo atsiminimų

---

⁸ Zita Medišauskienė, „Moralinio pasaulio riteris: keletas Stanislovo Moravskio pasaulėžiūros bruožų“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 1, Vilnius, 2002, p. 115–134.

⁹ Jurga Miknytė, „Stanislovo Moravskio moters samprata: Modernėjimo epochos vertybinių orientacijų ir individualiųjų psichologinių patirčių sankirtos“, in *Darbai ir dienos*, 48, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla., 2007, p. 9–20.

¹⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Stanislovas Moravskis, Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda, Iš visur po truputį, 1 t., parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, 625 p.“, recenzija, in *Archivum Lithuanicum*, t. 12, 2010, p. 325–330.

¹¹ Regina Koženiauskienė, „Intelektualo pašnekesiai su savo siela“, in *Metai*, Nr. 2, 2010, p. 137–141.

¹² Brigita Speičytė, „Ustronės atsiskyrėlio „Broliai bajorai“, arba Atminties lygmenys: recenzija“, in *Colloquia*, 38, 2017, p. 156–169.

dalies autografas – *Rankraštis, atrastas Paryžiuje. Stanislovo Moravskio atsiminimai apie Mariją Šimanovską (Rękopis znaleziony w Paryżu. Wspomnienia Stanisława Morawskiego o Marii Szymanowskiej)*. Tekstus jungia biografiniai rėmai – šie kūriniai apima svarbiausius rašytojo gyvenimo laikotarpius: Vilniaus, Sankt Peterburgo ir Ustronės, aprėpia skirtingus XIX a. Lietuvos visuomenės sluoksnius – miestiečių, aukštuomenės, provincijos bajorijos. Tekstus sieja ir autoriaus-Atsiskyrėlio identifikacija, užfiksuota antraštėse, kuri leidžia matyti juos kaip Moravskio atminties pasakojimo visumą.

Tyrimui reikšminga aplinkybė, jog dauguma analizei pasirinktų tekstų nepasiekė dabarties skaitytojų originalia forma – tokie, kokie buvo parašyti XIX a. viduryje, tačiau paties autoriaus nepublikuoti. Didelė Moravskio rašytinio palikimo dalis buvo išleista po autoriaus mirties XIX a. II p. – XX a. I p., o rankraščiai žuvo Antrojo pasaulinio karo metais¹³. Smarkiai iškupiūruoti Rusijos imperijos cenzūros, vėliau – pagal leidėjų supratimą, kas svarbu atminčiai, kas ne, dažnai pristato Moravskį vien kaip anekdotų pasakotoją ir neleidžia susidaryti tikslaus pirminio atminties pasakojimo vaizdo. Nors, anot pirmųjų rašytojo biografų – Adamo Czartkowskio ir Henryko Mościckio, Moravskio kūrybos pradžia galima fiksuoti 1830–1834 m., t. y. dar Sankt Peterburgo laikotarpiu, o didžiojo rašymo kelio pradžia aiškiai paties Moravskio pažymėta laiške Pranciškui Malevskui¹⁴ – tai 1848 m. 1848–1850 m. sukurti svarbiausi Moravskio kūriniai: nuo 1847 m. Ustronėje tęsiamas Sankt Peterburge pradėtas anekdotų ir atsiminimų rinkinys „Juokeliai-niekeliai“, Vilniaus atsiminimai *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje* (baigti rašyti 1848 m. lapkritį, publikuoti tik 1924 m.), Sankt Peterburgo *Atsiskyrėlio atsiminimai*, kuriems leidėjai 1929 m. davė antraštę *Petrapilyje* (parašyti 1849 m.), taip pat gavenda *Nuo Merkinės iki Kauno*, kuri Moravskio sumanyta buvo kaip pirmoji didesnio kūrybinių ciklo *Iš visur po truputį* dalis¹⁵. Antroji šio ciklo dalis *Broliai bajorai*, parašyta 1849 m. lapkričio – 1850 m. vasario mėn.¹⁶ Tuo pat metu rašyti Moravskio laišakai Elenai ir Pranciškui

---

¹³ Plačiau apie S. Moravskio rankraštinių palikimą žr. Reda Griškaitė, „Stanislovo Moravskio rankraštinių palikimas Vilniaus bibliotekose“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 87–114.

¹⁴ Stanisław Morawski, *Z wiejskiej samotni: listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, p. 132.

¹⁵ Reda Griškaitė, „Stanislovo Moravskio paslaptis“, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 9.

¹⁶ Gavenda *Nuo Merkinės iki Kauno* pirmą kartą publikuota 1858 m., *Broliai bajorai* – 1929 m. Adomas Čartkovskis, Henrikas Moscickis, „Įvadas pirmajam 1924 metų leidimui“, Varšuva, 1923, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 26.

Malevskiams¹⁷, fiksuojantys paskutinius Moravskio metus, darbe bus naudojami kaip pagalbinė kontekstine medžiaga.

Komplikuotą Moravskio rankraščių ir jų publikavimo istoriją yra nušvietusi R. Griškaitė. Minėti Moravskio tekstai, kurie pirmiausia rašyti sau, norint „pasikalbėti ir pamąstyti vienam pačiam su savimi“¹⁸, dėl cenzūros negalėjo būti išleisti Moravskiui gyvam esant, todėl tik po jo mirties rasti Ustronės dvare atiteko Moravskio giminaičiui, jo turto paveldėtojui Apolinarui Moravskiui, kuris juos „gerokai apdoro[jo] sau palankia linkme“¹⁹. Praėjus penkeriems metams po autoriaus mirties, 1858-aisiais, gavenda *Nuo Merkinės iki Kauno* buvo paskelbta Adomo Honorijaus Kirkoro leidinyje *Vilniaus aplankas (Teką Wileńska)*. Vėliau visus rankraščius įsigijo teisininkas, publicistas Włodzimierz Spasowicz, kuris visuomenei pristatė tik vieną Sankt Peterburgo atsiminimų fragmentą. Manoma, kad prieigą prie rankraščių turėjo ir kiti kolekcininkai, tarp kurių buvo ir istorikas Aleksanderis Krausharas, paskelbęs nedidelę Vilniaus atsiminimų ištrauką²⁰. 1910 m. Krasinskių ordinacijos bibliotekoje saugomi tekstai buvo perduoti H. Mościckiui, turėjusiam paruošti tekstus publikacijai. Pasitelkus A. Czartkowskį ir kitus pagalbininkus, po keturiolikos metų Moravskio kūriniai pradėti sistemingai publikuoti, tačiau stipriai kupiūruoti ir ne visi, nes visų pirma stengtasi išleisti dar iki tol nežinotus Ustronės atsiskyrėlio tekstus, ypač Vilniaus atsiminimus, kurie, anot R. Griškaitės, dar ir šiandien tyrėjų vadinami „*nemoralija* miesto istorija“²¹. Gavenda *Nuo Merkinės iki Kauno* išleista dar labiau „sužalota“, tik jau ne cenzūros, o pačių leidėjų. Antroji ciklo *Iš visur po truputį* dalis *Broliai bajorai* pasiekė spaudą sutrumpinta, pakeistos struktūros, kartu su kitais, leidėjų parinktais Moravskio kūrybos fragmentais²². Prie Vilniaus ir Peterburgo atsiminimų taip pat prisiliesta – prie „pagrindinių tekstų“ buvo pridėtos ištraukos iš gavendų. Tai patvirtina 1924–1929 m. publikacijos²³. Galiausiai Moravskio rankraštinis palikimas (taigi ir čia aptariami atsiminimai ir gavendos), saugotas Varšuvoje Krasinskių bibliotekoje, 1944 m. sudegė. Adomo Mickevičiaus

---

¹⁷ Stanisław Morawski, *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981.

¹⁸ Reda Griškaitė, „Darbai, Bičiulystei ir Taikai“, in *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 38.

¹⁹ Ten pat, 39.

²⁰ Ten pat, 54.

²¹ Ten pat, 55.

²² Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 31–32.

²³ Reda Griškaitė, „Darbai, Bičiulystei ir Taikai“, in *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 61.

muziejuje Paryžiuje išlikęs Moravskio atsiminimų apie Mariją Šimanovską tekstas – vienintelis šiuo metu žinomas minėtų Moravskio tekstų autografas²⁴.

Tyrimui atlikti naudojami atidaus skaitymo ir kultūrinės-istorinės teksto analizės metodai.

Tikslas – atskleisti, kaip tekstuose komunikuojami atminties turiniai ir kaip sąveikauja skirtingi atminties tipai: kolektyvinė, individualioji, kultūrinė, komunikacinė atmintys.

Šiam tikslui įgyvendinti iškeliami **uždaviniai**:

- 1) pateikti darbe vartojamų sąvokų apibrėžtis;
- 2) iširti atminties tipų raiškos formas S. Moravskio kūryboje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi pagrindinės dalys – teorinė ir praktinė. Teorinėje dalyje aptariamos darbe vartojamos sąvokos: atmintis, kolektyvinė atmintis, atminties vietos, atminties kultūra, kultūrinė atmintis, komunikacinė atmintis, individuali atmintis, trauminė patirtis, gavenda, atsiminimai (memuarai), autobiografinė atmintis, kurios leidžia atidžiau pažvelgti į atminties naratyvus, pasirodančius įvairiuose kontekstuose ir komunikuojančius tam tikras reikšmes. Praktinėje dalyje pereinama prie konkrečių Moravskio tekstų analizės ir juose randamų atminties tipų ir pasakojimo formų. Pirmame šios dalies skyriuje aptariamas anekdotinis naratyvas, daugiausia fiksuojamas Vilniaus atsiminimuose, antrame skyriuje apžvelgiama Sankt Peterburgo „portretų galerija“, kuriama atminties pasakojimais, trečiame analizuojamas socialinis bajorijos luomo portretas ir vietų bei atminties sampynos gavendose, atsiskleidžiančios kaip autoriaus laiko tėkmės refleksija, ketvirtame skyriuje apžvelgiami pasakojimai, kuriuose kyla atminties įtampos, trikdančios bendrą naratyvą. Darbas užbaigiamas išvadomis ir naudotų šaltinių bei literatūros sąrašu

---

²⁴ Danuta Danek, „Rękopis znaleziony w Paryżu. Traktat Stanisława Morawskiego o muzyce w jego wspomnieniach o Marii Szymanowskiej“, in *Sztuka edycji*, Vol 2, 212, s. 80.

1. Atminties tipai ir atminties pasakojimo formos

Anot psichologijos profesoriaus Davido G. Mayerso, atmintis – tai gebėjimas kaupti ir atkurti tai, kas patirta ir prareikęs vėl sugražinti šią informaciją į sąmonę²⁵. Atmintis sieja mūsų praeitį su dabartimi ir ateitimi, ją dažnai reprezentuoja materialūs objektai, tačiau, kaip teigia Pierre'as Nora, ji yra „gyva, nuolatos kintanti, atvira prisiminimo ir užmaršties dialektikai, ją lengvai pažeidžia manipuliacijos, ją savinamasi, ji gali ilgai neveikti ir periodiškai atgyti“²⁶. Atsiminimai visuomet yra selektyvūs, iškeliami į paviršių tik tai, kas tuo metu yra aktualu ir individas, grupė, visuomenė turi poreikį ar privalo prisiminti. Atmintis, anot P. Nora, amžinai aktualus reiškinys, ryšys, siejantis mus su „amžina dabartimi“²⁷.

Nuo XX a. 9 dešimtmečio atmintis tapo vis reikšmingesniu įvairių disciplinų objektu: psichologai pristatė ją kaip objektą, kuris laikui bėgant gali sparčiai kisti ir pasiduoti manipuliacijoms, istorikai ir sociologai, tyrę XX a. atminties praktikas, susidomėjo prancūzų sociologo Maurice'o Halbwachso įžvalgomis apie bendruomeninį ir socialinį atminties pobūdį. Iki tol atmintis buvo laikoma privačiu dalyku. Atminties problematikos aktualumas padidėjo švenčiant 50-ąsias Antrojo pasaulinio karo pabaigos metines, kai iš naujo pažvelgta į Holokaustą, padaugėjo liudytojų išpažinčių ir atviriau pradėta kalbėti apie trauminę patirtį bei kolektyvinę atmintį²⁸. Kolektyvinės atminties sąvoka, kuri aktuali ir šiame darbe, buvo pasiūlyta minėto sociologo M. Halbwachso, anot kurio, atmintis vystosi tik sąveikoje su visuomene, nuolat keičia praeities reprezentaciją ir prisideda prie kolektyvinės tapatybės įtvirtinimo²⁹. Tai sociokultūrinių kontekstų palaikoma atmintis, nes atsiminimus žmogus įgauna tik dalyvaudamas bendruomenės, grupės gyvenime, todėl esama tiek skirtingų atminčių, t. y. bendrų atsiminimų, kiek egzistuoja grupių (plačiaja prasme). Kai tik prisiminimas virsta naratyvu, jis tampa tai grupei, bendruomenei būtinu, o nuolatinis buvimas socialinėje aplinkoje užtikrina atsiminimų produkavimo ir gebėjimo atkurti praeitį procesą³⁰. Taigi faktiškai

---

²⁵ David G. Mayers, „Atminties reiškinys“, in *Psichologija*, Poligrafija ir Informatika, 2000, p. 434.

²⁶ Cit. pagal Žilvinę Gaižutytę-Filipavičienę, „Nacionalinis tapatumas ir atmintis šiuolaikinėje ekranosferoje ir medijų mene“, @teitis, 2011-10-06, Nr. 1. Prieiga per internetą: <https://www.ateitis.net/lt/temos/134/> [žr. 2020-11-15]

²⁷ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux De Mémoire“, in *Representations*, No. 26, 1989, p. 8.

²⁸ Arvydas Pacevičius, „Rankraštinis paveldas ir istorinė atmintis“, in *Rankraštinis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje, konferencijos medžiaga*, Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2006, p. 9.

²⁹ Astrid Erll, „Cultural memory studies: an introduction“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 5.

³⁰ Aleida Assmann, *Cultural memory and Western civilization*, US: Cambridge university press, 2011, p. 121.

kolektyvinė atmintis yra individualių atsiminimų pritaikymas prie kolektyvo komunikacijos metu.

Su kolektyvine atmintimi yra susijusi ir atminties kultūra bei atminties vietos. **Atminties kultūra** – tai atminties komunikavimo praktikos ir nusistovėjusios reikšmės, būdingos tam tikrai socialinei grupei, užtikrinančios kolektyvinę atmintį. **Atminties vietos** yra kultūriniai simboliniai „ženklai“ (ritualai, šventės, paminklai, literatūra ir kt.), sukeliantys panašias asociacijas ir atmintį reprezentuojančius vaizdinius³¹. Šios sąvokos atsirado, kai P. Nora 1978–1981 m. Paryžiaus Aukštojoje socialinių mokslų mokykloje organizuoti seminarai peraugo į *lieux de mémoire* tyrimų projektą. Šiame projekte išplėtota „atminties vietų samprata yra aliuzija į antikoje mnemoteknikai vystyti naudotus vadinamuosius mnemotopus (lot. *loci memoriae*) – vietas, su kuriomis buvo asocijuojama atmintis“³². P. Nora pasinaudodamas M. Halbwachso teorinėmis prielaidomis sąvoką *loci memoriae* pritaikė teoriniam atminties ir istorijos kontekstui. Jis atminties vietas suvokia ne tik kaip materialius objektus-simbolius (vietoves, monumentus, meno kūrinius), o ir kaip veiksmažodį ar rašytinį šaltinį, t. y. visa tai, kas visuomenės buvo įreikšmintai istorijai paveikus atmintį. Svarbiausias kriterijus – simbolinė „objekto“ reikšmė.

Janas ir Aleida Assmannai praplėtė M. Halbwachso teoriją **kultūrinės ir komunikacinės atminties** sąvokomis. Komunikacinė atmintis, pagal J. Assmanną, tai viena iš kolektyvinės atminties formų (Halbwachso kolektyvinei atminčiai šios skirties netaikė). Ji apima atsiminimus, kurie nėra kaip nors užfiksuoti ar ritualizuoti, gyvuoja tik tarpasmeninėje sąveikoje ir komunikacijoje, dėl to apima neilgą praeities tarpsnį, maždaug 80 metų, t. y. 3 kartų gyvenimo laikotarpį. Nepaisant savo „laisvumo“, šis atminties tipas turi tradicijos, tematikos rėmus, emociškai jungiančius šeimas, grupes, kartas. Taigi komunikacinė atmintis susijusi su išgyventa patirtimi, perduodama sakytiniu būdu iš kartos į kartą. Kultūrinė atmintis suvokiama kaip eksteriorizuota, objektyvizuota „institucija“, veikianti simbolinėmis formomis (žodžiais, gestais, monumentais). Ši atmintis fiksuoja praeities momentus, kuriems reikšmę suteikia pats žmogus ar visuomenė, ir tik dėl to objektas sukelia vienokius ar kitokius jausmus, prisiminimus. Tai gali būti ir tam tikroje epochoje gyvuojantys ar visuomenėje dažnai naudojami tekstai,

---

³¹ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux De Mémoire”, in *Representations*, no. 26, 1989, p. 12.

³² Alvydas Nikžentaitis, Dangiras Mačiulis Rasa Čepaitienė, Darius Staliūnas, Aušra Rozankevičiūtė, Vasilijus Safronovas, Saulius Grybauskas, „Atminties kultūra Lietuvoje. Mokslo tyrimo programa (2009–2013 m.)”, Istorijos institutas. Prieiga per internetą: <https://www.istorija.lt/mokslas/mokslines-programos/atminties-kultura-lietuvoje.-d.-1/157> [žr. 2021-01-05]

vaizdiniai ar apeigos, kurie atspindi visuomenės savęs suvokimą, grindžiamą bendrumo ir unikalumo supratimu³³.

Darbai aktuali ir **individualios atminties** sąvoka. M. Halbwachso teigimu, žmonės apskritai neturi – tikraja šio žodžio prasme – individualios atminties, ji visada buvo bendruomenės atminties dalimi. Jo teigimu, atmintis – kaip ir kalba – formuojasi tik komunikacijos keliu, t. y. pasakojant ir klausantis prisiminimų. Atsiskyres nuo visuomenės žmogus esą negali apskritai susikurti jokios atminties³⁴. Assmannai neneigia individualios atminties buvimo. Ją priskiria vidiniams procesams, susijusiems su neuro-psichine sistema, nes žmogaus prieš komunikuodamas su visuomene galvoje atlieka tam tikrus atsiminimo veiksmus (prieš kažką prisimindamas, kažką turi pamiršti). Tik artikuliudamas žmogus pradeda atsiminti ir formuoti individualią atmintį³⁵.

Su individualia ir kolektyvine atmintimi susijusi ir **trauminė patirtis**, kuri kyla iš asmeninių ir (ar) bendruomeninių sukrėtimų, prievartos ar panašių išgyvenimų. Darbai aktualesnis individualios trauminės patirties aspektas, paveikiantis individualią atmintį ir asmeninio tapatumo formavimąsi. Augdami mes pažįstame pasaulį, aplinką ir joje kuriamas vertes, kurias vėliau perteikiame ir kartu interpretuojame praeitį (su perspektyva į ateitį) per pasakojimą. Todėl trauminė patirtis yra lyg atminties aptemimas (*memory aberration*), sutrikdantis gebėjimą išlaikyti pasakojamų įvykių chronologiją, sukurti rišlų pasakojimą apie asmeninę patirtį³⁶. Tai kaip uždelstas mechanizmas, kapsulė, kurioje lieka užšaldyti tam tikri prisiminimai, vėliau pasireiškiantys įvairiomis formomis. Anot A. Assmann, „trauma siejama su išgyvenimu, kuris yra toks skausmingas, kad jo akivaizdoje savaime užsidaro suvokties vartai“³⁷. Dėl to vengiama apie tai pasakoti ar net prisiminti. Šiame darbe trauma bus siejama ir su nuokrypiu nuo normos, t. y. kai vienas ar kitas dalykas nebelaikomas įprastu, priimtinu, patiriamas kaip žalojantis. Teigiama, kad trauminė patirtis labiausiai turi polinkį pasirodyti tuomet, kai apie ją primena vietos, simboliai, ženklai. Pasak psichiatrės Judith Lewis Herman,

---

³³ Jan Assmann, „Communicative and cultural memory“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 110–111.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Aleida Assmann, „Canon and archive“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 97.

³⁶ „Trauma theory“, in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Red. D. Herman, M. Jahn, M. L. Ryan. USA: Routledge, 2010, p. 788. Prieiga per internetą: <http://atraf.ir/wp-content/uploads/2018/10/daneshname-nazariye-revayat.pdf> [žr. 2020-12-05]

³⁷ Aleida Assmann, „Prisiminimai ir atmintis“, vertė Dalia Čekatauskienė, in *bernardinai.lt*, 2015 sausio 28. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/> [žr. 2020-10-02]

traumą patyrusiems žmonėms labai svarbu, kad jų išgyvenimai neišnyktų iš visuomenės atminties, kad būtų interpretuojami bendruomenės kontekste. O literatūros kūrinys yra puikus būdas perduoti patirtį savo aplinkos nariams, formuojantiems kolektyvinę atmintį³⁸.

Atminties komunikavimas priklauso nuo atminties kultūrai būdingų formų: šiuo atveju svarbūs literatūros, egodokumentikos žanrai. Tiriamą medžiagą sudaro XIX a. ypač išpopuliarėję gavendos ir atsiminimų žanro tekstai. Tai žanrai, kurie pasinaudoja naratyvo (pasakojimo) kalbos forma, įgalinančia struktūruoti laiko patirtį, nes, anot prancūzų filosofo Polio Rikioro (Paul Ricœur), „laikas tampa žmogiškas tiek, kiek jis yra suformuluotas pasakojimo būdu, o pasakojimas pasiekia visą savo prasmę, kai tampa laikinos egzistencijos sąlyga“³⁹.

Gavenda (liet. *poringė*) buvo originalus, populiarus XIX a. vid. žanras, būdingas lenkų literatūrai⁴⁰. Šis žanras kilo iš sakininės bajoriškosios kultūros, žodinio pasakojimo, gyvai pateikiamo bendruomenės akivaizdoje įvairių susibūrimų, švenčių metu. Gavenda buvo svarbi bajorijos komunikacinės atminties perteikimo forma, kurios žanrinius elementus (laisvą kompoziciją, anekdotinius intarpus, didaktinius tikslus, sakinines intonacijas) perėmė ir naujai įprasmino romantinė proza, aktualizuojanti senosios bajorijos kultūrinį paveldą. Minėtu laikotarpiu gavendos sąvoka reiškė auklėjamąją kalbos formą (K. W. Wójcicki) arba chaotišką, amorfinį pamokymo būdą (M. Grabowski, J. I. Kraszewski)⁴¹. Vėliau gavenda kaip epinis žanras įgijo sakininio pasakojimo formą. Jos kaip stilizuoto sakininio pasakojimo pagrindą sudaro adresato ir adresanto tarpusavio supratimas, besiremiantis bendrais žinių šaltiniais ir bendromis vertybių sistemomis. Gavendos pasakojime pabrėžiami individualūs pasakotojo kalbos bruožai, jis paprastai nurodomas kaip tikras metraštininkas, aprašytų įvykių liudininkas, dažnai besiremiantis kitais patikimais liudijimais ir pasakojimais.

Gavendose labiausiai telktas dėmesys į pasakojimo būdą, kuris reikalavo aiškiai apibrėžti istorijos rėmus, naudoti įvairias siužeto plėtotę vilkinančias priemones, pavyzdžiui, įterpant istorijas, nukrypstant nuo pagrindinio įvykio, veiksmo, panaudojant efektyvius anekdotus ar neįtikėtinų įvykių atpasakojimus. Sakytinė gavenda operuodama kalba fiksavo svetimus tekstus (pvz.: dialogus) kaip maksimaliai kondensuotus elementus, o rašytinėje kalboje tokie pasisakymai galėjo būti plačiai išplėtoti. Gavendos buvo puiki galimybė pasakotojui išreikšti

³⁸ Ramunė Bleizgienė, „Traumos atminties vietos: Gabrielės Petkevičaitės-Bitės „Spauda leista“ ir Jono Biliūno „Liūdna pasaka““, cit. Herman J., *Trauma and Recovery*, New York: Basic Books, 1992, p. 57.

³⁹ Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, Volume 1, p. 52.

⁴⁰ *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. Józef Bachórz, Alina Kowalczykowa, Wrocław, 1991, p. 313.

⁴¹ Ten pat, 313.

įvairaus pobūdžio refleksijas, įterpti posakius ir patarles, laikantis savo pasaulėžiūros principų, tam tikrų moralinių, nacionalinių ar luomo vertybių, kurių idealus įsikūnijimas dažniausiai būdavo matomas praeityje. Tokiu būdu didaktikos elementai prasiskverbavo į kalbos struktūrą.

XIX a. pab. gavenda prarado apibrėžtą žanrinę reikšmę ir buvo laikoma vienu iš pasakojimo tipų. Žanro klestėjimo laikotarpiu vyravo gavendos, skirtos bajorams ir ikimoderniajai Lenkijos ir Lietuvos istorijos epochai, kurią vadinta „kontušiniais laikais“. Turimas omenyje laikotarpis nuo maždaug XVII a. vidurio iki XIX a. pradžios, ypač S. A. Poniatovskio valdymo laikai, Baro konfederacijos laikotarpis, traktuotas kaip svarbiausias istorinis šios epochos reiškiny. Bajorų kultūros įamžinimui skirta gavenda pristatė jai būdingas išskirtines asmenybes, daugiausia dėmesio skiriant tipams, kurie bajorų kultūros „sutemų“ metu laikyti nykstančiais. Rašyta apie kunigaikštį Karolį Stanislovą Radvilą Pone Mielasis (Karol Stanisław Radziwiłł Panie Kochanku) ir Mikalojų Potockį (Mikołaj Potocki). Kita svarbi gavendos tema buvo tipiškas didikų gyvenimo įvykių rinkinys: lavinimasis, tarnyba dvare, kaimynų ginčai, santykiai su advokatūra, dalyvavimas seimeliuose, karo tarnyba⁴². Taigi dažniausiai šiam žanrui priklausantys kūriniai perteikė sarmatizmo papročių spalvingus personažus ir kūrė senojo bajorijos pasaulio vaizdą. Gavendos dažnai buvo jungiamos į didesnius ciklus, kuriuos siejo vienas išraiškingas pasakotojas, nuodugnai pažįstantis savo aplinką, tačiau turintis ribotą pasaulio matymą ir tam tikrą aksiologinę sistemą, siejamą su sarmatizmu⁴³. Todėl aiškiai matyti, kad gavendos pasakotojams būdingas konservatyvus mąstymo stiliaus ir priešiškus tam, kas nauja ir svetima.

Tam tikrų žanrinių gavendos bruožų galima aptikti kai kuriuose A. Mickievičiaus (Adam Mickiewicz) veikaluose (pavyzdžiui, poemoje *Ponas Tadas* pateikiami bajorų pasakojimai puotų, medžioklės metu), tačiau šio žanro proveržis siejamas su Henriko Ževuskio (Henryk Rzewuski) 20-ies istorijų serija *Soplicos prisiminimai* (*Pamiętki Soplisy*, 1839–1841), kurių pagrindinis veikėjas yra kunigaikštis K. S. Radvila Pone Mielasis, o atskirų ciklo dalių veiksmas rutuliojasi Baro konfederacijos laikais. XIX a. viduryje gavendos žanrą įvaldė daugelis rašytojų, pasirodydavo prozos (Konstanty Gaszyński, Kazimierz Władysław Wójcicki, Zygmunt Kaczkowski, Michał Czajkowski, Wincenty Pol) ir poezijos forma (Władysław Syrokomla)⁴⁴.

Atsiminimai, arba memuarai, pagal lotyniškąją termino reikšmę – tai atmintinieji dalykai. Taigi atsiminimų pagrindą sudaro praeities pasakojimai, kuriuos, remiantis apibrėžimu, galima

---

⁴² Ten pat, 314.

⁴³ Ten pat, 313–314.

⁴⁴ Ten pat, 315–318.

pavadinti tuo, ką verta, svarbu prisiminti. Memuaristika – svarbus rašytinis individualiosios ir kolektyvinės atminties komunikavimo būdas. Teksto vaizdingumas priklauso nuo atminties darbo ir kalbinės raiškos, t. y. kiek pasakojantysis geba iš atminties „atgaminti“ praeities vaizdinius, patirtis. Ne mažiau svarbu, kaip tai daroma, kokia naratyvo strategija pasirenkama: pasakojama konstatuojant faktus, pateikiant įvykių ar asmenų charakteristiką, detaliai atpasakojant, butiškai ar publicistiškai pristatant įvykius. Kuo įtikinamesnis, realistiškesnis tekstas, tuo mažiau skatina kvestionuoti jo autentiškumą.

Memuaristikos, kaip ir diaristikos ar epistolikos, žanras visuomet sulaukia skaitytojų dėmesio dėl subjektyvumo, asmeniškiesnio žodžio. Įprastai atsiminimus rašo visuomenėje žinomi asmenys, siekdami atskleisti ir įprasinti savo gyvenimą bei įvykius, kuriuose dalyvavo. Tai pažymi prancūzų tyrinėtojas Philippe'as Lejeune'as, pabrėžiantis memuarų „istorinė“ prigimtį dėl pasakojimo ir aprašymo būdo. Be to, memuaristas esą akivaizdžiai bando prisiliesti prie aptariamą epochos istorijos, liudija socialinių grupių gyvenimo faktus⁴⁵. Memuaristikos pradžia Europoje žymima XVI–XVII a., o viršūnę pasiekia XVII a. Prancūzijoje, masiškai plintant kariškių, politikų ir dvasininkų tekstams⁴⁶. Jų autorius, atrodo, gyvena pačiame įvykių, apie kuriuos pasakoja, kūryboje, nes tekstai yra paremti asmeniniu stebėjimu ir patirtimi. Šioje vietoje, galima teigti, užkoduota ne tik žanro specifika (subjektyvumas, selektyvumas), bet ir fiksuojančio žmogaus svarba, nes jis apibūdina ir interpretuoja įvykius, vietas, kitus asmenis, t. y. jį supančią aplinką.

Rusų literatūrologas Ilonas Fraimanas siūlo skirstyti memuarus į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginiai memuarai apima tik asmeninę atmintį apie tam tikrus įvykius, jie papildomai skirstomi pagal pasakotojo (ne)įsitraukimo lygį, t. y. stebėtojo ir dalyvio tekstai. Netiesioginiai memuarai perteikia svetimas istorijas, girdėtus kitų asmenų liudijimus. Siūlomos ir kitos skirstymo kategorijos: pagal vaizduojamą objektą (įvykis, asmuo, laikas), socialinę pasakotojo laikyseną ir kt. Tačiau čia svarbesnė mintis, jog atsiminimų pobūdis priklauso nuo autoriaus orientacijos į skaitytoją, t. y. nuo to, ar tekstas kuriamas viešam naudojimui, ar sau⁴⁷. Vieni atsiminimai tampa praėjusių įvykių liudininkais, kiti – literatūros kūriniais, atskleidžiančiais

---

⁴⁵ Genovaitė Dručkutė, „Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas)“, in *Literatūra*, 2004, 46(5), p. 52–53. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330572768_Autobiografijos_teorija_ir_praktika_Philippe'as_Lejeune'a_s_ir_Jozefas_Frankas [žr. 2020-12-13]

⁴⁶ Rimantas Glinskis, *XX amžiaus lietuvių dienoraščiai: tarp literatūros ir dokumento*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 31–32.

⁴⁷ Илон Фрайман, „Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановке проблемы“, in *Ruthenia*. Prieiga per internetą: <https://www.ruthenia.ru/document/422973.html> [žr. 2020-12-13]

reikšmingus istorinius periodus. Visgi nepaisant laiko, vietos ir interpretacijų gausos, visi memuarai daugiau ar mažiau išlaiko tuos pačius bruožus: atspindi išorinį pasaulį, dokumentuoja tam tikro laikotarpio ypatumus, pasižymi retrospektyvumu, subjektyvumu, įvykių vaizdavimu iš asmeninio žiūros taško, atlieka liudijimo funkciją.

Šiam darbui aktuali ir autobiografinės sutarties sąvoka, pasiūlyta jau minėto Ph. Lejeune'o. Jos pagrindą sudaro pasakotojo ir pagrindinio veikėjo susitapatinimas, galintis įvykti keliais būdais: kai autoriaus ir pasakotojo vardas sutampa, autorius įvardija save kaip pasakotoją; kai pavadinimas nurodo, jog tai autobiografija, „gyvenimo istorija“ arba tai pasakoma įžangoje, epiloge, atsispindi turinyje. Taigi autobiografinės sutarties raiškos forma gali būti: pavadinimas, įžanginis žodis, atsiprašymas, dedikacija, viešas ketinimo suformulavimas, ryšio su skaitytojo užmezgimas pirmame skyriuje, preambulė, baigiamoji išvada ir kt.⁴⁸ Svarbiausia čia yra autoriaus/pasakotojo pozicija, atskleidžianti jo patirtį ir socialinės, kultūrinės aplinkos, epochos ypatumus per atmintyje išskylančius momentus, todėl svarbi ir liudijimo funkcija, kurioje pasireiškia ir asmeninio požiūrio, vertinimo aspektai.

Ši teorinė medžiaga paranki S. Moravskio tyrimui, nes leidžia atidžiau pažvelgti į atminties naratyvus, išskiriant jų formas ir atminties tipus, pasirodančius įvairiuose kontekstuose ir komunikuojančius tam tikras reikšmes. Suvokiant pasakojimo žanrų ypatumus aiškesnė tampa ir pasakotojo pozicija: liudytojo, asmens, besitapatinančio su visuomenės dalimi, karta ar luomu, kūrybinės bendruomenės nario ar atskiro individo. Taip pat šie įrankiai padeda atskirti atminties formas arba įžvelgti jų sampynas, išryškinant pasakotojo kuriamą turinį ir demonstruojamą vertybinę poziciją skirtingų laiko tarpų, aplinkos (vietos, visos visuomenės, atskiros bendruomenės, šeimos), istorinių peripetijų kontekste.

---

⁴⁸ Genovaitė Dručkutė, „Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas)“, in *Literatūra*, 2004, 46(5), p. 51. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330572768_Autobiografijos_teorija_ir_praktika_Philippe'as_Lejeune'as_ir_Jozefas_Frankas [žr. 2020-12-13]

2. Naratyvo formų atminties raiška ir turiniai

2.1. Anekdotinis naratyvas: nuo komunikacinės iki kultūrinės atminties

Kaip jau minėta, Moravskio tekstai išsidėlioja pagal biografinę seką, tačiau žvelgiant į atsiminimų, egodokumentinių tekstų, gavendų eiliškumą, matomas autobiografinio naratyvo sutrikimas. Nors Vilniaus atsiminimų pabaigoje žadama aprašyti vaikystės „tragediją“, to nuosekliai Moravskis niekada taip ir nepadarė, pateikė tik nuotrupas, nors įvardija kaip pačią įdomiausią gyvenimo epochą, kupiną išgyvenimų ir dramų⁴⁹. Tai akivaizdus vengimo kalbėti pavyzdys, nes užuominose matyti, kad vaikystė žymi trauminę patirtį, nes priskiriama „didžiausio širdies skausmo, sielos kančių, užuojautos, nusivylimo ir gėlos“⁵⁰ metams. Todėl pradeda nuo laimingiausio tarpsnio, kuris susijęs su studijų Vilniuje metu, fiksuojamu Vilniaus atsiminimais.

S. Moravskis, kaip anekdotų pasakojimo meistras, pirmiausia buvo pristatytas ankstesnių leidėjų – A. Czartkowskio ir H. Mościckio, tačiau, kaip pažymi D. Danek, toks jo vertinimas esti pernelyg vienpusiškas⁵¹. Dėl tos priežasties, kaip minėta, leidėjai gana drąsiai kurpiūravo Moravskio tekstus, atsisakydami refleksyvių pasakojimo fragmentų, o prie Vilniaus atsiminimų (*Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*), kuriems būdingas anekdotinis naratyvas, pridėjo pluoštą anekdotų iš 1851 m. rašyto autoriaus rankraščinio rinkinio „Paskalos (Keturiasdešimt ir akis)“⁵², kurie dar labiau išryškina šį stilistinį memuarų pasakojimo bruožą. Tokiu būdu Moravskis tapo visų pirma anekdotų pasakotoju. Iš dalies galima su tuo sutikti, nes anekdotas autoriui buvo ne tik atsiminimų intarpas, bet ir savarankiškas pasakojimo žanras ir būdas kalbėti apie praeitį. Polinkį į anekdotinę istoriją, anot paties Moravskio, jis paveldėjęs iš tėvo⁵³. Tačiau tai buvo ne tik šeimos aplinkos, bet ir visuomenėje vyraujanti praktika, perduodama komunikacijos būdu, todėl gali būti laikoma

---

⁴⁹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 372.

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ Danuta Danek, „Ponowne odkrycie nieznanego wielkiego pisarza. O Stanisławie Morawskim.“, in *Nauka*, Nr. 3, 2013, s. 21, 26. Prieiga per internetą: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/106279/edition/92051/content/nauka-no-3-ponowne-odkrycie-nieznanego-wielkiego-pisarza-o-stanislawie-morawskim-danek-d-2013?language=en> [žr. 2021-05-10]

⁵² Adomas Čartkovskis, Henrikas Moscickis, „Įvadas pirmajam 1924 metų leidimui“, Varšuva, 1923, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 28–29.

⁵³ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 254.

netiesioginiais memuarais⁵⁴. Vilniaus atsiminimai struktūruojami pagal šeimos ir asmenines pažintis, giminių, pažįstamų ratą. Šioje darbo dalyje bus siekiama atskleisti, kokį aplinkos poveiklį formuoja anekdotiniai pasakojimai, kokį turinį perteikia ir kokią poziciją – komišku įvykių, pamokymų perteikėjo, liudytojo, vertintojo ar kritiko – užima pasakotojas.

Pagal Naujojo istorizmo apibrėžtį, anekdotas, kaip trumpas pavienio įvykio pasakojimas, yra literatūrinė forma ar žanras, kuris unikalčiai nurodo į tikrovę – tiesiogiai į ją nukreiptas arba iššaknijęs tikrovėje⁵⁵. Neretai būna humoristinis, susijęs su gandais, legendomis, todėl dažnai stokojantis tikslumo ar tikrumo, tačiau, ypač atsiminimuose, raiškiai atskleidžiantis socialinės terpės ypatumus, iliustruojantis tarpusavio santykius⁵⁶. Panašiai teigia ir prancūzų istorikas Jacques Le Goffas, tvirtindamas, kad juokas yra „socialinių grupių sąveikos forma“, kuri atspindi laikmečio vertybes, mentalitetą, juoko praktikos ir su tuo susijusios estetikos reiškinius⁵⁷. Bronislavos Kerbelytės teigimu, „anekdotais vadinami jokios cenzūros nepalieti humoristiniai individų elgesio ir visuomenės klimato vertinimai“⁵⁸, kurie yra „ilgą kūrimo ir saugojimo kolektyvinėje atmintyje istoriją turintis, bet vis dar gyvas [...] žanras“⁵⁹. Tai trumpi, išbaigti, labai išraiškingi pasakojimai, įtraukiantys asmeninę perspektyvą, nes atspindi žmogaus požiūrį į vyraujančias aktualijas ir stereotipines nuostatas įprastai įvairių asmens grupių atžvilgiu. Šiuo požiūriu vertingi analizuojami kūriniai, nes, jų autoriaus teigimu, daugybė anekdotų ir pasakojimų puikiai apibūdina laikotarpį ir aplinkybes⁶⁰.

Moravskio atsiminimuose miniatiūrinės istorijos kyla iš atminties, prisimenant kažkieno kito pasakojimus ar kuriant savo paties anekdotus, dėl to ypač išryškėja komunikacinė anekdotinio pasakojimo sklaida bendruomenėje ir autorius, suvokdamas save

---

⁵⁴ Илон Фрайман, „Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановки проблемы“, in *Ruthenia*. Prieiga per internetą: <https://www.ruthenia.ru/document/422973.html> [žr. 2020-12-13]

⁵⁵ Joel Fineman, „The History of the Anecdote: Fiction and Fiction“, in *The New Historicism*, ed. H. Aram Veese, New York: Routledge, 1989, p. 56–57.

⁵⁶ Malina Stefanovska, „Exemplary or Singular? The Anecdote in Historical Narrative“, in *SubStance #118*, 2009, Vol. 38, No. 1, p. 16–17.

⁵⁷ Andrea Grafetstätter, „Jacques Le Goff und das Lachen“, in *Brathair* 16 (2), 2016, p. 227. Prieiga per internetą: <https://ppg.revistas.uema.br/index.php/brathair/article/download/1262/990/3501> [žr. 2021-02-25]

⁵⁸ Bronislava Kerbelytė, „Komunistiniai vadai ir žmonių būseną Lietuvoje užrašytuose anekdotuose“. in *Tautosakos darbai IV*, 2009, p. 260. Prieiga per internetą: http://www.liti.lt/failai/21_Kerbelytes.pdf [žr. 2021-02-20]

⁵⁹ Bronislava Kerbelytė, „Naujoviški anekdotai: santykiai su ilgaamžė tradicija“, in *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, p. 352. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/180/1/ISBN9789955126898.pdf> [žr. 2021-02-20]

⁶⁰ Stanislovas Moravskis, „1849 sausio 2(14) dienos laiškas Pranciškui Malevskui iš Ustronės, in *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskisch*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, s. 131.

jos nariu, viena vertus, pasakoja pramoginiais tikslais, siekdamas patenkinti skaitytojų smalsumą, kita vertus, tapdamas epochos liudytoju. Moravskis per asmeninę patirtį siekia pažintinių, įamžinimo ir pamokymo perteikimo tikslų, atskleidždamas epochos dvasią, ryškius to meto žmonių portretus. Štai rašydamas apie Vilniaus generalgubernatorių Mikalojų Dolgorukį, paminėjęs jo politikos bruožus, pažymi: „Visos šios detalės priklauso istorijai, o man rūpi tik anekdotas“⁶¹, nes kitaip negu istorija, kuri domisi dėsningumais, „reikšmingais“ įvykiais ir galiomis, priešasčių-pasekmių gradinėmis, anekdotas atskleidžia tai, kas lokalu, individualu ir unikalumu. Tai būdas sakyti tiesą, todėl vieni pasakojimai yra kontrakultūriniai, necenzūriniai, apimantys kūniškumo sferą, kiti – susiję su politinėmis nuostatomis, socialine, politine kritika.

Anekdotai šiame darbe aptariami pagal jų atliekamą funkciją: komiško ir tiesos sakymo, visuomenės, valdžios kritikos ir liudijimo. Pirmieji apima komiškus nutikimus, absenišką kūniškumo sferą, karnavališkumą, nedidelius portretus, kiti nukreipti į reikšmingus to meto visuomenės asmenis, svarbius įvykius. Pasakojimuose Moravskis pasirodo ne kaip atskiras asmuo, o kaip šeimos, giminės atminties pasakotojas, plačiai susigiminiavusio, pažinčių saistomo senojo Lietuvos elito atstovas. Taigi jau nuo pat pradžių anekdotai išskaido memuarinį naratyvą, išsakoja autobiografinę jo giją, daro sunkią susekti kaip nuoseklų pasakojimą, lyg autorius net neturi tikslo papasakoti savo „asmeninę“ istoriją⁶². Toliau Moravskio anekdotai, turintys familiarų pobūdį, persidengia su „paskalomis“ ir dėl komizmo, obsceniškumo iškyla kaip priešprieša „oficialiai“ istorijai, jos dėsningumams, nukreipia žvilgsnį į tarsi nereikšmingas, savitiksles detales, kasdienybės sferą. Neoficialus, necenzūruotas anekdotų pobūdis sukuria terpę minėtiems įvairiopiems „pamokymams“ – socialinei, kultūrinei, galiausiai politinei kritikai, kur iškyla ir tiesos sakymo imperatyvas.

2.1.1. Komiškieji anekdotai

Pirmieji Vilniaus atsiminimų pasakojimai pradami labai spalvingais tipais, tiesa, mažai susijusiais su komišku. Tai artimų draugų ratui priklausantys asmenys – artimas

---

⁶¹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 391.

⁶² Tokia pasakojimo strategija būdinga ir M. Martinaičio egodokumentiniam pasakojimui „Mes gyvenome“, kuriame jis pasirodo kaip bendruomenės narys, ne kaip atskiras asmuo, o asmeninė istorija atskleidžiama tik tiek, kiek susiliečia su bendruomenine, todėl autobiografinis naratyvas tampa labai fragmentiškas.

tėvo bičiulis, pusbrolis prelatas, Vilniaus Katedros arkidiakonas Mykolas Dluskis⁶³, taip pat jaunas teisėjas, jau tuomet užsitarnavęs sąžiningo valdininko vardą, Karolis Moravskis⁶⁴, su kuriuo susitikimas įvyko kunigo Dlusčio laidotuvėse. Jis išplėtęs S. Moravskio pažinčių ratą ir turėjęs didelę reikšmę jo gyvenimui. Su Dluskiu susijęs ir bajoras Konstantinas Novomeiskis – Dlusčio giminaitis ir jo valdų, reikalų tvarkytojas, kuris ilgą laiką buvo garbingu svečiu ir bičiuliu Moravskių šeimoje. Komiški nutikimai pradedami fiksuoti tuomet, kai Moravskis tėvo įvedamas į visuomenę, pasakotojo teigimu, savais sumetimais – dėl būsimų ryšių, santykių, ateities perspektyvų ir siekio pasigirti, nes turėjo silpnybę demonstruoti didžiavimąsi žmona ir sūnumi⁶⁵. Iki tol jis lankėsi tik dviejuose šeimuose – ponios stalininkienės Janavičienės⁶⁶ ir ponios vaiskienės Goreckienės⁶⁷ namuose. Dalyvaudamas aukštuomenės gyvenime Moravskis troško išmokti saloninio elgesio, susipažinti su papročiais, pasisemti žinių iš vyresnių, taip pat būti arčiau jaunų, gražių merginų. Visuomenėje jis nuo pat pradžių buvo sutinkamas palankiai, laukiamas daugelio namuose, apie jį buvo kalbama su tolerancija, be pavydo, nes gerą „rekomendacinį laišką“ aukštuomenės salonuose davęs jo tėvas. Dėl savo išsilavinimo ir išvaizdos Moravskis taip pat sulaukęs nemažai dėmesio ir susidomėjimo. Pasakodamas apie jaunystės laikus jis pirmiausia prisimena „kvailystėmis“⁶⁸ vadinamas linksmas pasakojimus.

Trys trumpos istorijos, turinčios humoristinę reikšmę, pradeda linksmų ir komiškų pasakojimų eilę. Vienas iš jų, bene ryškiausias, yra pasakojimas apie netikėtą kunigaikštienės N. bučinį. Kunigaikštienę S. Moravskis pažinojo tik iš matymo, sutikdavo šv. Mišiose, o šįkart susidūrė su ja ponios Janavičienės vizito metu. Bažnyčioje matoma kaip

---

⁶³ Mykolas Dluskis (Dluski, 1760–1821) – prelatas, Vilniaus Katedros arkidiakonas (nuo 1801), vyskupas I. J. Masalskio ir J. N. Kosakovskio bendražygis. 1812 metais laikėsi pronapoleoniškų pažiūrų, todėl 1813 metais buvo ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą pargrįžo 1814 metais. M. Dluskis buvo vienas aktyviausių Vilniaus masonų ložių narių, žymus ano meto publicistas. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁶⁴ Karolis Moravskis (Karol Morawski, 1767–1841) – Ignoto Moravskio ir Teofilės Radvilaitės sūnus, Lietuvos 2-ojo pėstininkų pulko vadas, vėliau – Rusijos armijos generolas majoras. 1812 metais kovojo Napoleono pusėje. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁶⁵ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 57.

⁶⁶ Brigita Kašicaitė-Janavičienė (Janowiczowa z Kaszycovv) – Ukmergės stalininko Martinijono Janavičiaus žmona. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁶⁷ Ona Reutaitė-Goreckienė (Gorecka z Reuttów), ... - 1829) – Vilniaus vaiskio, aktyvaus 1794 metų sukilimo dalyvio Valentino Goreckio žmona. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁶⁸ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 60.

elegantiška aukštuomenės moteris, neatsilaikė prieš Moravskio žavesį ir po giminaitės maršalkienės N. priedanga pasidavė pagundai, vėliau tai lyg paaiškindama teiginiu, išsakytu prancūziškai: „Teisybė, jog jis gražus kaip angelas“⁶⁹. Moterų (pažymėtina – įvairaus amžiaus) neabejingumą Moravskiui patvirtina dar vienas šmaikštus pasakojimas, kai eilinio apsilankymo pas ponią vaiskienę Goreckienę, kuris buvo irgi privalomas dėl „tėvo botago“, metu, ši rodėsi blogai besijaučianti ir paprašė Moravskį išbučiuoti. Neturėdamas kur dingti, pakluso. Padėkojusi Goreckienė tarė: „Bet jau tu, Staseli, toks gražus, kad net man, senei, sunku susilaikyti“⁷⁰.

Įdomi kita anekdotų dalis, susijusi su kūniška obsceniška sfera, kuri pašalinama iš oficialiosios istorijos, kultūrinės atminties. Jai priklauso anekdotai, susiję su kūno poreikiais. Pavyzdžiui, naktipuodžiu, kuris tampa pagrindiniu komišku sukeliančiu veiksniu keliose Vilniaus atsiminimų istorijose. Vieni anekdotai susiję su jau minėtos ponios stalininkienės asmeniu. Ji buvo „senųjų laikų relikto“ atspindys, apie ją sklisdavo daug pasakojimų. Ryškiausias jų buvo apie seną paprotį prie šilkinės suknius prisiūti kišenę ir ten laikyti pinigų lošimo metu. Visų nuostabai, ypač prie tokių manierų nepratusio jaunimo, ji pasikeldavo sijoną, kai prireikdavo ką nors išimti. Šis dabar komiškas, o tuomet nesuprantamai, atrodantis veiksmas buvo tam tikra mada net išprususių, elgtis aukštuomenėje mokančių ponijų tarpe⁷¹. Taip darydavo Moravskio senelė, kaip ir, pvz., kunigaikščio Ksavero Lubeckio sesuo, grafienė Scipio⁷². Nors apie stalininkienę Janavičienę dėl jos amžiaus žadėta nepasakoti anekdotų, visgi papasakojamas vienas „kiek žaismingesnis atsitikimas“. Jis apie tai, kaip vieną dieną ponią sėdinčią ant naktipuodžio aplankė vienuolių bernardinų provincijolas. Ji kantriai išgyveno bene valandą pokalbio, o provincijolas „nieko ir nesuprato, o kas dar nuostabiau – nieko nesuuodė“⁷³, šmaikštuoja pasakotojas. Pastebėjo tik neįprastą jos padėties aukštį, kurį sudarė „porcelianinis sostas“⁷⁴. Įdomu tai, kad su šiuo daiktu susijęs dar vienas komiškas pasakojimas – apie gerbiamo Vilniaus vyskupo

---

⁶⁹ Ten pat, 61.

⁷⁰ Ten pat, 70.

⁷¹ Ten pat, 63.

⁷² Teresė Druckytė-Liubeckytė-Scipio (Scipio, Scipionowa z Druckich-Lubeckich) – Lydos seniūno, grafo Juozapo Scipio del Campo žmona. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁷³ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 66.

⁷⁴ Ten pat.

Masalskio⁷⁵ sriubos valgymą iš naktipuodžio, kurį pateikė valstietis kaip labai tinkamą stalo indą⁷⁶. Šis nutikimas taip pat priklauso komunikatyviajai atminčiai, kadangi ne kartą buvo pasakojamas paties vyskupo kaip tikras nuotykis.

Dar vieną nutikimą, kuris taip pat susijęs su kūniškumo sfera, tačiau itin komišką, papasakojo tėvas – A. Moravskis. Kartą jis buvo pakviestas į svečius pas Naugarduko pavieta gyvenusį asmenį. Ten svečiavosi ir Leonas Borovskis⁷⁷. Kadangi pasibuvimo sinonimu buvo nusigėrimas, nieko keista, jog ir Borovskiui bokaluose nešiojamas aukštos rūšies vengrinas susuko galvą. Prispirtas reikalo svirduliuodamas išėjo į priebutį, kur karts nuo karto pasprukdavo Moravskio tėvas, vengdamas nusiragavimo. Purškiant nedideliam lietuviui Borovskis šalia nutekamojo vamzdžio ėmė šlapintis. Po kurio laiko grįžęs A. Moravskis rado jį stovintį vis toje pačioje pozoje ir raudantį. Pasirodo, kad girdėdamas nutekamojo vamzdžio šniokštimą Borovskis manė, kad tai jis jau visą valandą negali užbaigti reikalo, tad, matyt, susirgo baisia liga⁷⁸. Šis anekdotas vėliau tapo visos Lietuvos komunikatyviosios atminties dalimi, nes sparčiai paplito visoje šalyje.

Viskas, kas Moravskio pasakojimuose susiję su kūniškumu, turi karnavališkumo efektą, apverčia reikšmes ir nukreipia žvilgsnį prie tos kūniškumo sferos, kuri dažniausiai nutyliama, nes nepatogi ir viešai neaptariama. „Karnavalo“ sąvoka dažniausiai vartojama nusakant pokyčius literatūroje, mene ir apskritai kultūroje. Michailas Bachtinas, kalbėdamas apie karnavalizuotą literatūrą, vadina ją „rimtai juokingu žanru“⁷⁹. Ši jungtis atsirado dėl dviejų skirtingų – Viduramžių ir Renesanso – pasaulėvaizdžių sintezės. Rimtasis, įprastai suvokiamas kaip kasdienis pasaulis su nusistovėjusiomis taisyklėmis ir normomis, periodiškai užleidžia vietą juoko pasauliui. Kadangi karnavalas vyksta ribotą laiką, nepaisoma jokių suvaržymų, normų, t. y. šis metas tampa priešybių, transformacijos, žmogaus išsilaisvinimo iš pareigų laikotarpiu. Turint omenyje šią priešpriešų sampyną galima teigti, kad karnavališkumas yra nerimtas kalbėjimas apie rimtus dalykus. Karnavalas

---

⁷⁵ Ignatas Juozapas Masalskis (Michał Józef Massalski, 1729 – 1794) – Lietuvos raštininkas, referendorius, nuo 1762 metų – Vilniaus vyskupas. Garsėjo prorusiška orientacija, už tai 1794 metais T. Kosciuškos sukilimo metu Varšuvoje buvo pakartas. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁷⁶ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 378–379.

⁷⁷ Leonas Borovskis (Leon Borowski, 1784–1846) – Vilniaus universiteto ir Vilniaus dvasinės akademijos poezijos ir iškalbos profesorius, Subravėjų draugijos narys, masonas, žymus vertėjas. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

⁷⁸ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 130.

⁷⁹ Michail Bachtin, *Dostojevskio poetikos problemos*, vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 126.

neišskiria atlikėjų ir žiūrovų, čia svarbus yra dalyvis, kuris ne stebi, o „gyvena jame, gyvena pagal jo įstatymus“⁸⁰. Tai reiškia, kad pasakotojas neatskiria savęs nuo kitų, juokdamasis iš kitų, juokiasi ir iš savęs, jį supančio pasaulio, kuriam pats priklauso. Taip panaikinamos ribos tarp žmonių ir įgalinamas familiarus tarpusavio santykis. Bendravimas suteikia laisvę „elgtis bei kalbėti kitaip nei realiame gyvenime, kur egzistuoja daugybė normų“⁸¹. Tai suponuoja tiesos sakymo galimybę.

Verta pažymėti, kad Moravskio pasakojimuose esti ir anekdotų, tuomet suvokiamų kaip komiški epizodai, tačiau šiandienos skaitytojui atrodantys kaip nutolęs reliktas, nes nebesuprantami arba dviprasmiški. Vienas iš tokių epizodų yra pasakojimas apie nutikimą, kai jau minėtas bajoras L. Borovskis nakvojo vienoje iš Biržuose esančių smuklių, į kurią kiek vėliau užsuko kunigaikščiai Giedraičiai ir Bialozorai, vykstantys tuomet į Kėdainius bylinėtis. Smuklininkui atsisakius atidaryti jiems vartus, sumanė juos išlaužti, o visko išklausęs Borovskis pasirodė pro langą ir atbaidė keliauninkus tokiu teiginiu: „Geras bajoras, jeigu turi šešis kartus po šimtą tūkstančių skolos“⁸². Šis sąmojingu įvardijamas anekdotas šiandienos skaitytojams sukelia nemažai keblumų jį suvokiant, nes pernelyg susiję su to meto vietinėmis realijomis ir kontekstais.

Dviprasmiški atrodo ir asmenų išvaizdos aprašymai. Kanauninkas Zenkovskis, nors buvo turtingas ir įtakingas, pristatomas kaip luošas (iš nugaros ir krūtinės kuprotas) ir, anot autoriaus, bjaurus, mažas ir storas, dar nepaprastai švepluojantis ir karšto, pikto charakterio. Lyg bandydamas kompensuoti savo smulkų kūno sudėjimą, laikė didelius arklius, turėjo nepaprasto aukščio karietą, gyveno dideliame bute, nors, pasakotojas pabrėžia, turėjo nuosavą namą ir laikė galingus tarnus – haidukus. „Kai važiuodavo karieta, kunigo nesimatydavo, bet užpakalyje stovintys haidukai kaip šv. Jono varpinė visiems krisdavo į akis“⁸³. Taip pat vienas iš tokių „komiškų“, kontrastu paremtu asmens pristatymų yra pasakojimas apie grafą Ferdinandą Pliaterį: „Buvo liesas kaip skeletas (žodis žodin) – plonytis kaip šiaudas. O negražus toks, koks tik gali būti negražus žmogus. Kaip beždžionė!“⁸⁴. Apie jį buvo sukurta epigrama, kurios prisimenama tik pati šmaikščiausia

---

⁸⁰ Ten pat, 144.

⁸¹ Dalia Česnauskaitė, „Tradicinio filosofinio diskurso modifikacijos „karnavalinėje“ filosofijoje“, in *Filosofija. Sociologija*, 3, 2005, p. 31.

⁸² Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 130.

⁸³ Ten pat, 397.

⁸⁴ Ten pat, 356.

eilutė: „Anksčiau italas beždžionę vežiodavo, o dabar beždžionė italą“⁸⁵. Panašaus pobūdžio yra ir anekdotai apie grafą Tiškevičių⁸⁶, tik su kitokia mintimi – siekiama paaiškinti, „kaip šykštuoliai susikrauna turtą ir kodėl tais laikais tai buvo įmanoma padaryti“⁸⁷.

Nebesuprantami ir Moravskio aprašomi pasilinksminimo būdai, kai pasišaipoma iš asmens išvaizdos. Tai atsiskleidžia pasakojimuose apie bičiulį Karolį Moravskį ir generolą Chackevičių⁸⁸, kurie organizuodavo pietus su specialiai surinktais svečiais – „ypatingais originalais“, norėdami „palinksminti kepenis, pasirinkti pavyzdėlių, be jokios tulžies uždusti širdyje nuo juoko, bet taip, jog jie to niekuomet negalėtų net įtarti“⁸⁹. Generolo Chackevičiaus tokio pobūdžio sąmojų pagrindžia nutikimas, kai kartą jis surengė pietus ir be Moravskio tėvo pakvietė kitus asmenis, kurie visi buvo kuproti. Panašiai jis pasikviesdavo vienaakių, luošių, žvairiaakių ir pan. Puikiai sutikti ir prašmatniais pietumis vaišinami svečiai nenumanydavo, kad buvo sukviesti pajuokai, o pastebėjusieji tiesiog nutylėdavo⁹⁰. Panašų kontingentą surinkdavo ir K. Moravskis.

Taigi Vilniaus atsiminimuose anekdotiniu pasakojimu Moravskis nupiešia itin ryškių, tikrų „originalų“ portretus ir nurodo socialinės terpės, kuriai pats priklausė, ypatumus, joje išskylančius komiško aspektus, kurie leidžia pažvelgti į egzistuojančias normas per opozicijas, parodyti kitokį matymą iš vietos ir laiko perspektyvos, nes humoristinė prieiga „denatūralizuoja realybę ir parodo to, kuo mes užsiimame, reliatyvumą, o kartais ir kvailumą“⁹¹. Minėti anekdotai atskleidžia ir tam tikrą juokingumo sąvokos apvertimą, nes pasikeitus laikui daugelis dalykų nebeatrodo suprantama, o juo labiau komiška.

2.1.2. Karnavalas – miesto ir epochos kultūros reprezentacija

Karnavališkumo aspektai puikiai atsiskleidžia per detalų pasakojimą apie maskaradus, taip pat kitus Vilniaus miestiečių pasilinksminimus. Čia karnavalas tampa nebe pasakojimo

---

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ *Ten pat.*, 99.

⁸⁷ *Ten pat.*, 96.

⁸⁸ Ignatas Chackevičius (Ignacy Chackiewicz, Chadzkiewicz, Chodźkiewicz, Hadzkievicz, apie 1760–1820 (1823?)) – garsus avantiūristas, kortuotojas, sukčius ir pokštininkas. Tarnavo Rusijos armijoje, vėliau dalyvavo T. Kosciuškos sukilime. Emigracijoje kovėsi lenkų legionuose Italijoje. Vėliau grįžo į tėvynę. Dalyvavo įvairiose finansinėse ir politinėse aferose. Per tas aferas atsidūrė Kijevo kalėjime, o 1815 metais buvo ištremtas į Viatką, kur ir mirė. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga internete: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-03-09]

⁸⁹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 121.

⁹⁰ *Ten pat.*, 139–140.

⁹¹ Inga Vidugirytė, *Juoko kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 123.

bruožu, o objektu, apie kurį liudija Moravskis. Vilniaus atsiminimuose maskaradas bei kitos viešos pramogos parodoma kaip puiki terpė komiškiems, kurioziškiems nutikimams, o jų atsiminimas teikia dingstį anekdotų pasakojimui. Tačiau pažymėtina, kad toje pačioje dalyje aprašoma ir visiškai priešingas nuotaikas sukelinati studentų bylos istorija. Moravskis išskeldamas Vilniaus humoro kultūrą, kaip negrįžtamai sunaikintą, formuoja ir kultūrinę reikšmę, oponuodamas tuo metu beįsitvirtinančiam martirologiniam Vilniaus studentų bylos naratyvui. Taigi pasakojimo forma „pritraukia“ ir tam tikrą atminties turinį, per kurį atsiskleidžia naujas santykis su tikrove, pasakojimo daugiatoniškumas, rimto ir juokingo koreliacija ir karnavalo pasaulėjauta, būdinga rimtai juokingo pasakojimo žanrui, šiuo atveju anekdotui⁹².

Kaukių baliai arba maskaradai, kaip viešas renginys, prieinamas visiems gyventojų sluoksniams, Europoje paplito XVIII a., panašiai ir ATR⁹³. Manoma, kad juos išpopuliarino Saksonijos kurfiurstas ir ATR valdovas Augustas II⁹⁴. „Maskaradai – tai tokios pramogos ir pasilinksminimai, kuriuose, jeigu tik tam yra atitinkamos sąlygos, pasismaginti gali kiekvieno luomo, kiekvieno amžiaus, bet kokio išsilavinimo žmogus. Pagrindinė sąlyga: miestas neturi būti didelis ir bent jau dauguma civilizuotų gyventojų (nors, kaip įprasta, susiskirsčiusių sluoksniais) jeigu ne asmeniškai, tai bent jau iš matymo vieni kitus pažinotų; kad kasdieniniai miesto gandai [...] būtų saikingi ir ne vienu ir tuo pačiu metu žinomi visiems gyventojams“⁹⁵. Antroji būtina maskarado sąlyga – moterų sąmojis, kurio dėka Peterburge ilgą laiką buvo organizuojami kaukių baliai. Vilnius jau vien dėl savo dydžio atitiko abi sąlygas, o pirmaisiais imperatoriaus Aleksandro valdymo metais, pasakotojo teigimu, pagarsėjo visoje Europoje⁹⁶. Maskaradai, ypač vyrams, teikė daug džiaugsmo, nes suteikė laisvės, atpalaiduojančios nuo saloninio etiketo laikymosi. Visgi kiekvieno miesto maskaradai pasižymėjo tik jam būdingais bruožais ir etiketu. Įvairių socialinių sluoksnių atstovai suvažiuodavo skirtingu laiku. Paprastai linksmybės trukdavo porą valandų, todėl

---

⁹² Michail Bachtin, *Dostojevskio poetikos problemos*, vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 126–127.

⁹³ Lina Balaišytė, „Kaukių baliai ir XVIII a. visuomenė“, In *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2020, t. 96, p. 164. Prieiga per internetą: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta_96/Acta_96_6_Balaisyte.pdf [žr. 2021-03-14]

⁹⁴ Augustas II (1670–1733) – Saksonijos kurfiurstas Frydričas Augūstas I (nuo 1694), Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1697–1704 ir nuo 1709). Abiejų Tautų Respublikos (ATR) valdovu tapo remiamas Rusijos, Austrijos ir Prūsijos monarchų. Žr. Feliksas Sliesoriūnas, „Augustas II“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internet: <https://www.vle.lt/straipsnis/augustas-ii/> [žr. 2021-03-14]

⁹⁵ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 348.

⁹⁶ Ten pat, 349.

norėdamos atsidžiaugti žemesnės kilmės ponios atvažiuodavo anksčiau, o dar ilgiau linksmindavosi laisvo elgesio moterys. Visos damos turėjo būti su kaukėmis, o vyrai atvirkščiai – gero tono vyrai kaukių niekuomet nesidėdavo. Visi kaukėtieji būdavo, be retai pasitaikančių labai sąmojingų pokštininkų ir į meilės aferas įsipynusių vyrų, studentai, jaunieji juristai ar kanceliarijos tarnautojai⁹⁷. Svarbu ir tai, kad visi be išimties turėjo vilkėti fraką ir būti su baltomis pirštinėmis, ant kurių buvo užrašomos po kauke esančiojo pirmosios vardo ir pavardės raidės. Be pirštinių kaukės buvo laikomos antrarūšėmis.

Iš atsiminimų pasakojimo galima spręsti, kad anuomet Moravskui Vilniaus maskaradai buvo didžiausias pasilinksminimo šaltinis. Nors daugiausia dėmesio jų metu buvo skiriama sąmojingam pokalbiui, dėl prašmatnių ir sunkiai atpažįstamų kaukių nutikdavo nemažai linksmybų atsitikimų. Kai kurios kaukės itin įsimindavo. Su tuo susijęs komiškas pasakojimas, kaip į maskaradą įsiriti švediška krosnelė, virš kurios durelių buvo užrašas: „Ir kam tas smalsumas?“⁹⁸, sukeliantis norą pažvelgti į vidų. Ši kaukė buvo sąmojingo maršalkos Sulistrovskio⁹⁹, kuris sumanė papokštauti ir prieš dureles atstatė ne veidą, o žibintais apšviestą apvalią kūno dalį. Šis pokštas Moravskui priminė dar vieną anekdotinį nutikimą, įvykusį Varšuvoje, papasakotą vienos senutės, giminaitės. Tai kunigaikščio Adomo Čartoriskio¹⁰⁰, ypač mėgusio riebius juokus, viena iš išdaigų maskarade, taip pat susijusi su kūniškumu. Etmonas Branickis, sumanęs atlikti gamtinius reikalus ir tuo pačiu likti neatpažintas, kartu pasikvietė Čartoriskį, patikėdamas jam savo kaukę. Lauke esant baisiam speigui ir ryškiai šviečiant mėnuliui, rado ne vieno jau aplankyta tais pačiais reikalais kampa, tad Čartoriskui šovė mintis Branickio kaukės didžiulės, kreivos nosies galą nežymiai įkišti į sušalusias žmogaus išmatas. Šlykščios smarvės, persekiojusios maskarade, priežastį etmonas suprato tik skubiai grįžęs namo¹⁰¹.

Be maskaradų Vilniuje vykdavo ir kiti pasilinksminiami – redutai bei *Casino*. Redutuose už labai nedidelį mokesť galima buvo pasižokti ir be kaukių. Tačiau čia įprastai

---

⁹⁷ *Ten pat.*

⁹⁸ *Ten pat.*, 351.

⁹⁹ Kazimieras Sulistrovskis (Kazimierz Sulistrowski, ?–1818) – 1809–1811 metais – Vilniaus gubernijos maršalka, 1816–1818 metais – Minsko civilinis gubernatorius. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga internete: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-02-29]

¹⁰⁰ Adomas Jurgis Čartoriskis (Adam Jerzy Czartoryski, 1770–1861) – Abiejų Tautų Respublikos didikas, politikas, kunigaikštis. Kūrė planus padedant Rusijos imperijai atkurti Lenkijos valstybę, 1805 ir 1811 kartu su Aleksandru I mėgino juos įgyvendinti. Žr. Vladas Sirutavičius, „Adomas Jurgis Čartoriskis“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/adomas-jurgis-cartoriskis/> [žr. 2021-03-25]

¹⁰¹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 352–353.

neužsukdavo aukštuomenės nariai. Jiems buvo rengiami vakarai, vadinami *Casino*, kuriuose gebėdavo gerai pasilinksinti be vaidų ir barnių. Kitaip būdavo apskričių miesteliuose, kuriuose joks redutas neįvykdavo be muštynių. Tai buvo būtina redutų sąlyga, nes kitu atveju dingdavo visas šio renginio smagumas. Kartą Moravskis viešėdamas Kaune, buvo įkalbėtas apsilankyti redute. Įeidamas į Kauno rotušę, kur šis vyko, pamatė itin komišką vaizdą: kaip mokyklos laikų kolega Mykolas Pužickis „viena ranka nutvėręs už kaklaraiščio, tempia kažkokį pilvotą, išraudusį, vos ne apopleksijos ištiktą džentelmeną, o kita ranka (kiek tik gali) daužo jam per snukį“¹⁰². Taigi apskričių miesteliai stengėsi neatsilikti nuo didžiųjų miestų, tiesa, organizuodavo susibūrimus savaip. Dėl šios priežasties papasakota nemažai anekdotų, kurie įeina į redutų ir maskaradų istoriją.

Verta paminėti vieną redutų istorijai priklausantį pasakojimą, nes įvardijamas kaip „labai juokingas anekdotėlis“¹⁰³. Tai gana platų kontekstą turinti istorija apie vieną iš ponios Čarnovskienės – senutės, gyvenusios šalia Botanikos sodo, jauniausių sūnų, lepūnėlių – Liudviką Čarnovskį, vėliau vadinamą Lojola (tokia buvo jo pravardė). Moravskis prisimena komišką šio asmens išvaizdą pirmosios pažinties metu: „buvo apie keturiasdešimt metų, žemo ūgio, kiek pilvotas, ožkos kojėlėmis. [...] Savo pliką kaip kelis pakaušį uždengdavo, užšukuodamas iš apačios šviesius plaukus, kurie, nepaisant sugarbiniavimo, priežiūros, pomados, jam šokant atsiklijuodavo iš jiems skirtos vietos ir vis tiek grįždavo po gimtuoju stogu“¹⁰⁴. Ir nors buvo nevertinamas ir negerbiamas, neturėjo bičiulio, bet visur buvo kviečiamas, kad užkištų vakarėlių ir balių skyles, nes vyresio amžiaus damos rasdavo jame nenuilstamą šokėją ir kompanjoną. O jam svarbiausia buvo prikimšti pilvą kitų sąskaita, tačiau nebuvo šmeižikas, neturėdavo piktų minčių, buvo tolerantiškas ir paprastai palaikydavo pokalbį juokaudamas kitų sugalvotais sąmojingais juokeliais. Taigi apie šį veikėją sklandė tūkstančiai anekdotų. Vienas iš jų buvo juokingas nutikimas apie jo apsistojimą su baronu René¹⁰⁵ Treiso smuklėje Minske, kurioje nuolat buvo rengiami baliai ir redutai. Gavęs lovą šalia durų, vedančių į redutų salę, nubudęs dėl triukšmo vienmarškinis mėgino pažiūrėti, kas vyksta už durų. René norėdamas tik pagąsdinti pastūmė Lojolą, tačiau

---

¹⁰² Ten pat, 360.

¹⁰³ Ten pat, 361.

¹⁰⁴ Ten pat, 362.

¹⁰⁵ Feliksas René (Feliks Rönne, 1750–1827) – Renavo Žemaitijoje dvarininkas, Lenkijos karaliaus šambelionas, Šv. Stanislovo ordino kavalierejus, po kariuomenės subyrėjimo grįžęs į Renavą ir užsiėmęs ūkine bei moksline veikla. Žr. „Apie dvaro istoriją trumpai“, in *Renavo dvaro sodyba*. Prieiga per internetą: <https://renavodvaras.lt/istorija/> [žr. 2021-05-05]

šis netikėtai dėl duryse nesančios spynos atsidūrė pasilinksminimo salės viduryje. Renė, kadangi ir pats buvo „taip pat elegantiškai apsiredęs“¹⁰⁶, akimirksniu užtrenkė duris, o Čarnovskis kaip apkvaišęs lakstė tarp žmonių. Tik vėliau liokajų buvo gražintas į kambarį pas iš juoko plyštantį baroną.

Taigi tuos kelerius metus Vilniuje Moravskis liudija kaip buvusius itin smagius. Anot jo, anuomet ne tik knygynai, teatrai, cukrainės, bet ir smuklės, bilijardinės buvo sausakimšos. „Tai nebuvo nei *agora*, nei *forum*, bet kas gali nuginčyti, jo ten buvo taip gyva!“¹⁰⁷ – teigia Moravskis, tuoj pat pabrėždamas kontrastą, susidariusį pasikeitus laikui. Rašydamas apie dingusią miesto atmosferą apgailestauja, jog tenka matyti „niūrų, vos ne kasdien rankas nuleidusį Vilnių“¹⁰⁸. O juk anuomet įvairios linksmybės ir ypatingas vilnietiškas sąmojis – polinkis kurti eilėraščius, remtis žodžių žaismu, gyvino ne tik miestą, bet ir jo gyventojų veidus. Štai kaip tą metą apibūdina Moravskis:

„Laikotarpis, kai tarsi iš gausybės rago liejosi linksmybė, humoras, visokeriopas graikiškas sarkazmas ir romėniškas kandumas, epigramos, sklido gatvės žinios ir eilėraštkai! Ne tik mokslo vyrai, bet ir mokiniai, juristai – visi, kurie tik Dievą tikėjo, buvo tartum kokios epidemijos apkrėsti! Ir ne vienam netrūko parako! Per minutę, akimirksnį sukurpdavo eilėraštką ar pašaipėlę, ir tai pasklisdavo po visą miestą.“¹⁰⁹

Iš daugelio anekdotų šiuos žodžius patvirtinantis yra itin šmaikštus apie minėtą kanauninką Zenkovičių. Suremontavęs savo mūrinius namus įsakė įtaisyti didžiulę skardinę lentą su užrašu „K. Zenkovičiaus namai“. Kanauninkas išėjęs apžiūrėti darbo rado per akimirksnį, kol dailininkas nuėjęs pasiimti užmokesčio, ant skardos prikabinantį lapelį su eilėraštku:

„Ką toji K. čia reiškia?
Kvailys ar kanauninkas?
Skaitytojui, kaip tinka,
Tai lai ir išsiaiškins.“¹¹⁰

---

¹⁰⁶ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 365.

¹⁰⁷ Ten pat, 168.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Ten pat, 396.

¹¹⁰ Ten pat, 397.

Tokios kūrybos būta daugiau. Nemažai istorijų Moravskis girdėjo iš savo auklės, kuri pasakojo, kaip to meto Vilniaus generalgubernatorius ir policmeisteris Rykmanas ir Traskinas (kuris buvo kuris, Moravskis tiksliai neprisimena), stengėsi pašalinti karves ir kiaules, vaikščiojančias laisvai gatvėmis. Galiausiai Traskinas buvo atleistas iš pareigų, o Rykmanas, „visų laimei“¹¹¹ – pabrėžiama tekste – pasimirė. Dėl savo piktadarybių net laidotuvių dieną sulaukė tokio gyventojų sąmojo: prie procesijos nežinia iš kur atbėgusi kiaulė su juoda juosta ir eilėraštku:

„Rykmanas – rykauja,

Traskinas – trakšt...

Kas gi mums ganys kiaules?“¹¹²

Panašus likimas ištiko perkrikštą, lupikautoją, skundiką, dėl to ypač žydų nekenčiamą, Vilniuje užėmusį įvairias pareigybes Zolnerį, kurį visi vadino Colneriu. Savižudybės dieną visi kiemai, gatvės, kur šis gyveno, buvo iškljuotos lapeliais su eilėraštukais¹¹³. Šis nutikimas taip pat perpasakojamas iš auklės repertuaro.

Moravskio atsiminimų anekdotinis naratyvas atskleidžia ir išryškina vilnietiškojo humoro kultūros detales: polinkį į pokštą, satyrą, sąmojų, kurie tampa vyraujančiu vilnietiškos bendravimo kultūros, miestiškos gyvenamosios bruožu. Vilniuje glaudėsi daug „originalų“, o po tam tikrų istorinių įvykių eilėrašukai, karikatūros vertė tiesą keisti alegorija. Iš kasdienio, neoficialaus bendravimo gimė kultūrinis reiškinys, kurį savotiškai pratęsia pats Moravskis ne tik Vilniaus atsiminimuose, bet ir kituose tekstuose¹¹⁴. Su šio naujo reiškinio gimimu ir raida komunikacinė atmintis prieina kultūrinės atminties slenkstį. Vilniečiams būdingas polinkis šmaikštauti ir linksmintis, kurti šmaikščias satyras, pajuokėles apie vietinius įvykius, sąmojingus žmones paskatino įkurti Šubravcų (Nenaudėlių) draugiją¹¹⁵. Jai priklausė nemaža grupė Vilniaus universiteto profesorių, taip pat studentų, leidžiančių satyrinį laikraštį, kuriame buvo išjuokiamos visuomenės ir valdančiųjų nuodėmės, esą jų pačių labai, nes Šubravcai siekė pataisyti visuomenę,

---

¹¹¹ Ten pat, 398.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ Ten pat.

¹¹⁴ Kaip pavyzdys galėtų būti bajorų amžiaus raidos lentelė. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 131–132.

¹¹⁵ Šubravcai (lenk. szubrawcy), nenaudėliai, liberali inteligentų organizacija, 1817–22 veikusi Lietuvoje. Šubravcai per spaudą išjuokė dvasininkų ir bajorų konservatizmą, skelbė kovą tamsuoliškumui, piktnaudžiavimui kilme, visuomenės prietarams ir ydoms. 1816–1822 leido satyrinį laikraštį „Wiadomości Brukowe“. Laikraštis ir draugija Rusijos imperijos valdžios 1822 uždaryti. Žr. Vytautas Merkys, „Šubravcai“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/subravcai/> [žr. 2021-03-25]

kovodami su jos ydomis, o humoras buvo savotiška bendravimo forma¹¹⁶. Šubravcai skeptiškai žiūrėjo į luominės visuomenės socialinius, kultūrinius „prietarus“, nieko nelaikė šventu ir neliečiamu, šaipėsi ne tik iš girtuoklystės, lėbavimo, senų akademinų tradicijų, šlėktos vangumo imtis knygų, romantikų pamėgtų mistinių idėjų, bet ir keistų, komiškų naujovių, kaip, pvz., medinės knygos¹¹⁷. Taigi iš popierinės polemikos, kaip, pvz., vienuolio Kopšo anoniminių paskvilių, gimė *Gatvės žinios (Wiadomości Brukowe*¹¹⁸). Šį laikraštį graibstė visame krašte, jis buvo supastas ir dėl sąmojo turėjo didelį pasisekimą. Visi bijojo ten aptikti savo portretą, tačiau leidinys plačiai sklido ir dvare, ir smuklėje, platino paskalas ir šaipėsi. Galiausiai dėl politinių intrigų buvo nutrauktas laikraščio leidimas, nors „retas kuris be išsamesnio komentaro sugebėtų išmatuoti visą ten šėlusios ironijos, druskos ir jumoro jūrą“¹¹⁹, teigia Moravskis. Vėliau dėl žinomų istorinių aplinkybių ir laiko kaitos „juoktis liautasi – vis dažniau akyse ėmė rodytis ašaros“¹²⁰, tuo pačiu pradingo to meto vyravusi, pasakotojo žodžiais tariant, sąmojo dvasia. Tačiau Šubravcų poveikis, ne tik jų egzistavimo, bet ir vėlesniu laikotarpiu, visam Lietuvos intelektualiam gyvenimui buvo matomas. Todėl galima svarstyti, kad galbūt Moravskio anekdotinis pasakojimas taip pat yra, tyrėjos R. Griškaitės žodžiais tariant, „giliai suvoktas patriotizmas“¹²¹ ir Šubravcų darbo tęsinys.

Taigi šiuo atveju anekdotinis pasakojimas atskleidžia kultūrinę Vilniaus gyvenimo pusę, kurioje komunikacijos būdu – sakytine ir rašytine forma, sklido anekdotiniai pasakojimai, tapę savotišku to meto Vilniaus bruožu, nykstančiu pasikeitus istorinėms, politinėms aplinkybėms. Šie pasakojimai nukreipia ir autoriaus žvilgsnį į komiškuosius „pramoginius“ anekdotus, kurie atskleidžia ir paliudija ne tik miesto, bet ir epochos atmosferą, priešpriešinamą nevienareikšmiškai vertinamiems, tragedija tapusiems studentų bylos įvykiams.

---

¹¹⁶ Reda Griškaitė, *Laiko ženklai. Šubravcų draugija*, vedėja Liudvika Pociūnienė, in LRT, 2004, 6:03 min. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/14717/laiko-zenklai-subravcu-draugija> [2021-04-02]

¹¹⁷ Vincas Trumpa, „Šubravcai ir senasis Vilniaus universitetas, in *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago, 1989, p. 79.

¹¹⁸ „Wiadomości Brukowe“ („Gatvės žinios“) – savaitinis satyros laikraštis, 1816–1822 ėjęs Vilniuje lenkų kalba. Pirmasis satyros laikraštis Lietuvoje. Vietoj jo Sankt Peterburge ėjo laikraštis „Bałamut“ (1830–1836). Spausdino straipsnius, feljetonus, išjuokiančius tamsumą, konservatyvius papročius, girtavimą, gobšumą ir kitas ydas. Prisdėjo prie filomatų ir filaretų pasaulėžiūros formavimosi. „Wiadomosci Brukowe“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/wiadomosci-brukowe/> [žr. 2021-03-25]

¹¹⁹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 400.

¹²⁰ *Ten pat.*

¹²¹ Reda Griškaitė, *Laiko ženklai. Šubravcų draugija*, vedėja Liudvika Pociūnienė, in LRT, 2004, 6:13 min. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/14717/laiko-zenklai-subravcu-draugija> [2021-04-02]

2.1.3. Anekdotų tiesosaka

Ne visi įpinti į atsiminimus anekdotai yra komiški, dažnai jie turi tikslingą pranešimą ir atskleidžia tai, kas netelpa į istorinį pasakojimą ar vyraujančią kolektyvinės atminties turinį. Moravskis, kalbėdamas apie savo pasakojimų reikšmę, teigė, kad apie jo tėvą sakydavo: kai jis ką pasako, tai ir padaro. Apie patį Moravskį esą galima būtų teigti, jog kai juokauja, dažnai už juokų slypi tiesa, kurios galima daug išvelgti¹²². Daugelyje glaustų pasakojimų, kas būdinga anekdoto žanrui, per detalę, konkretų nutikimą perduodama apibendrinto tam tikro istorinio momento atmosfera, situacija. Įdomus yra du kartus skirtinguose tekstuose – Sankt Peterburgo atsiminimuose ir pirmojoje *Iš visur po truputį* dalyje pasirodantis paskutinio ATR karaliaus S. A. Poniatovskio mirties motyvas¹²³. Pasakojimas, kuris vėliau išbrauktas cenzūros, tikslingai įdedamas į gavendą *Nuo Merkinės iki Kauno*, o Sankt Peterburgo atsiminimuose galėjo atsirasti leidėjų dėka, tačiau dėl to netampa mažiau reikšmingas. Kadangi jaučiamas pasakotojo prierašumas ir karaliaus palaikymas, tvirtinant, jog buvo mylimas ne tik savo tautos, bet ir viso pasaulio, S. A. Poniatovskio mirtis reiškė valstybės žlugimo traumą, kurią išgyveno to meto piliečiai. Ji iškeliamą per karaliaus pažeminimą teatre Sankt Peterburge, kai jam buvo liepta stovėti su visais kitais tol, kol atsisės imperatorius Povilas. Įžeistas karalius laikėsi dvaro ceremonialų, pakluso imperatoriaus nurodymui, po kurio blogai pasijautęs netrukus mirė¹²⁴. Moravskis šį istorinį įvykį, kurį papasakojo valstybės sekretoriato archyvaras Svendorskis, kartu su karaliumi atvežtas į Sankt Peterburgą, pateikia aristokratinės rūmų bendruomenės kontekste, todėl jam toks elgesys atrodo kaip žodžio virtimas nuodais pilnam savo vertės pajautos turinčiam žmogui. Šis gestas akivaizdžiai parodo hierarchijos pertvarką, valdžios pasikeitimą, kuri, kaip jau minėta, metonimiškai išreiškia okupacijos traumą, perteikiamą ne objektyvizuojant politinės būklės vaizdą, o sutelkiant visos tautos jauseną į karaliaus asmenį.

Vilniaus atsiminimuose taip pat esti nemažai požiūrio į valstybės padėtį bei valdininkus parodančių pasakojimų, nors daugelis jų yra, kaip minėta, leidėjų įtraukti į

---

¹²² Ten pat, 20:05 min.

¹²³ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Kozzalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 215–216. / Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 254.

¹²⁴ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 254.

Vilniaus atsiminimus kaip priedas iš atskiro rankraščinio Moravskio anekdotų rinkinio. Daug pasakantis yra trumpas patriotizmo išraiškos pavyzdys, kai jau minėta senoji ponja Goreckienė 1792 metais, prieš antrą valstybės padalijimą, kai Rusija įvedė į ATR savo kariuomenę, mokėdavusi Maskvos kareiviams tam, kad leistųsi mušami jos vaikų į veidą. Kol šie mušdavo, ji jiems šaukdavo: „Mušk maskolių, mušk maskolių“¹²⁵. Vėliau jos sūnūs – Antanas ir Juozapas – patys tapo lenkų kariuomenės karininkais. Šaipymąsi iš rusų valdžios patvirtina ir dar vienas komiškas nutikimas. Pasakojama, kad po trečio ATR padalijimo, valdant Jekaterinai II, šia proga gubernatorius Bulhakovas surengęs iškilmingus pietus, kurių metu maršalka Bžostovskis¹²⁶ pradėjo vagiliauti sidabrinis stalo įrankius. Pagautas atsakė: „kai jau tik žmogus pasidarai Rusijos valdiniu, tai rankos taip ir niežti, kaip čia ką pavogus!“¹²⁷. Ir šiuo atveju komizmas leidžia išsakyti politinę kritiką, o anekdotas – ją paskleisti bendruomenėje.

Panašus į prieš tai minėtąjį yra šis anekdotas, kuri parodo, jog Moravskui rūpėjo tiesos sakymo galimybė, prisimenant mažai žinomus ar visai nežinomus faktus. Anekdotas apie kunigaikštį Dolgorukį¹²⁸ pristatomas kaip atsietas nuo istorijos. Visos detalės apie jo kaip generalgubernatoriaus valdymo ypatumus atiduodamos į istorijos rankas, o Moravskui rūpi tik pasakojimas, kuris, anot jo, motyvuojamas ne asmeninės, subjektyvios nuomonės apie šį veikėją raiškos poreikiu, o tiesosakos būtinybe, kuri suvokiama kaip dorą žmogaus pareiga. Begėdiškas elgesys, kai suvedžiojamos svetimos moterys, jam atrodo neatleistinas ir nepriimtinas. Dogorukis, užimantis aukštas pareigas, įvardijamas kaip marionetė, panaši į pūslę, pūpsantį šieno vežimą, „keleto uolekčių ar sieksnių apimties lovelasas, tikros nuolatos šnypščiančio dumplės, toks akytas samtis, žiemą vasarą apsipykęs baisiu prakaitu, riebalas [...] negražaus veido, ir dvokiančio kūno žmogus, į kurį kitomis sąlygomis niekas nebūtų net dėmesio kreipęs [...] toks bjaurus išlepėlis“¹²⁹. Anekdotas, baigiamas šmaikčiu pajuokavimu,

---

¹²⁵ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 67.

¹²⁶ Mykolas Jeronimas Bžostovskis (Michał Hieronim Brzostowski, 1762–1806) – Ketverių metų seimo pasiuntinys, aktyvus 1794 metų sukilimo dalyvis. Po 1795 metų – Užnerio apskrities maršalka. 1801 metais – Vilniaus gubernijos maršalka. Buvo vedęs J. L. Chreptavičiaus dukterį Ievą. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-03-25]

¹²⁷ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 390.

¹²⁸ Mikalojus Dolgorukis – generolas, adjutantas, kunigaikštis, Vilniaus generalgubernatorius 1831 – 1840 metais. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-03-25]

¹²⁹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 392.

sklandžiusiu po Dolgorukio perkėlimo į Charkovą, kad Dogorukis beveik išvyko, rankos dingo, o skolos liko. Taigi, nors tvirtinama, kad pasakojimas nesusijęs su asmeniškumais, šiuo ironišku pasakymu įtvirtinama pasakotojo pozicija dėl to meto sudėtingos Lietuvos padėties, kai, anot jo, ant kažkieno darbo vaisių, pastangų ir kraujo pradeda augti „grybai“¹³⁰, skatinantys pasileidimą, turto švaistymą, nustekenantys Lietuvą ir demoralizuojantys savo didžiulės įtakos skleidimu.

Būta ir daugiau ironiškų užuominų apie tai, kokia netikusi yra valdžia. Vos vienas, bet daug pasakantis sakinyš, apie rusų pomėgį girtauti. Tai nurodo trumpai aptarta pietų pas Platoną Zubovą¹³¹ akimirka, kai buvo liejamas šampanas ir visi buvo raginami jį gerti per prievartą. Pabrėžiama, kad rusai tai vadino raginimu¹³². Minimas karininkų neišprusimas, pagrindžiamas anekdotu apie vėjavaiškį keliauninką, pasišaipiusį iš einančio sargybą Peterburge karininko, kuris užsirašydamas jo vardą neatpažino, jog minimas tuo metu rodomos Peterburge komedijos veikėjo – varno vardas¹³³. Sąrašas su šiuo vardu nukeliavo, kaip įprastai, pas imperatorių, kuris po perskaitymo esą susirūpinęs savo gvardijos karininkų išsilavinimu¹³⁴. Kalbama ir apie korupciją, kuri lietė teismų sistemą, nes bylinėjimąsi laimėdavo tas, kas turėjo patikėtinių teisme ir prieš bylos nagrinėjimą atsiųsdavo didžiules pinigų sumas valdininkų papirkimui. Senato trečiojo departamento Peterburge „užkulisių veikla“ iliustruojama itin komišku nutikimu, kuris ištiko paties imperatoriaus Mikalojaus žmoną. Imperatorienė užsukusi į ponios Ksavjė – prancūzės, modistės aristokratiškiausią Peterburge krautuvenę, kad apžiūrėtų naujus iš užsienio parsiusčius moteriškus mažmožius, pamatė unikalią nertinę suknelę, parduodamą su visais priedais, derančiais prie jos. Nesiryžusi išleisti tokios didžiulės pinigų sumos grįžo į rūmus ir apie savo pasivažinėjimą mieste bei suknelę užsiminė imperatoriui. Deja, imperatorius, pasiuntęs adjutantą nupirkti žmonai dovanos, gavo atsakymą, jog suknelė parduota. Įdomiausia tai, jog ją įsigijo už grynus pinigus Senato trečiojo departamento sekretoriaus žmona¹³⁵.

---

¹³⁰ Ten pat, 393.

¹³¹ Platonas Zubovas (Платон Зубов, 1767–1822) – Rusijos imperatoriaus gvardijos poručikas, vėliau – Kotrynos II favoritas, kunigaikštis, ėjęs aukštas pareigas imperijoje, tapęs didžiulių dvarų Kurše ir Lietuvoje savininku. Kartu su broliu Valerijonu dalyvavo sąmoksle prieš Povilą I. Aleksandro I valdymo metais buvo nušalintas nuo aktyvios politinės veikios. In „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html [žr. 2021-03-25]

¹³² Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 112.

¹³³ Tai aliuzija į Žano de Lafonteno (de la Fontaine (1621–1695)) pasakėčią „Varnas ir lapė“.

¹³⁴ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 322.

¹³⁵ Ten pat, 317.

Vienas iš trumpų pasakojimų, kuris taip pat skamba kaip naujos valdžios kritika, atskleidžia Rusijos imperijos valdžios perdėtą įtarumą ir ryškius tautų mentaliteto skirtumus. Nemunaityje, kuris tuo metu buvo padalintas tarp Lenkijos ir Lietuvos, budėjo pasienio apsauga ir retkarčiais aplankydavo žemskinė policija. Kunigai kartais prasprukdavo pro budrią sargybinių akį, kad per išskilmingesnes šventes laikytų mišias jau tuo metu dviejų skirtingų kraštų bažnyčiose. Taigi Alytaus klebonas Cechavičius vieną žiemos naktį patyliukais bandė prasmukti į Nemunaitį. Dėl perdėto policijos įtarumo ir prievartos, kuri šiame pasakojime vertinama komiškai, kunigas buvo sugautas ir apkaltintas kontrabandos gabenimu per pasienį¹³⁶. Taigi Moravskis neabejotinai galvojo apie Lietuvos geopolitinę padėtį, nes laikė save Lietuvos piliečiu ir protėvių tradicijų puoselėtoju, taip pat gerbė Lenkijos kultūrą ir ATR istoriją. Su daugeliu dalykų nesutiko, nes nemažai klausimų kelia kontrasto principu pateikiamuose pasakojimuose, pvz., kai vienas vyskupas išstremiamas už palankumą Napoleonui (čia turimas omenyje jau minėtas prelatas Mykolas Dluskis), o bene po dešimties metų kitas už palankumą rusams. Šių įvykių detaliau nekommentavo, pateikė kaip trumpus pasakojimus, tačiau pabrėžė tvyrančią aplinkoje tremties baimę, ironiškai teigdamas, kad nuolat kvepėjo Kamčiatka, „o ji juk nelabai kvepia“¹³⁷. Šie epizodai parodo, kad anekdotinė istorija nebūtinai yra komiška ir ne visuomet sukelia juoką. Kartais ši pasakojimo forma netiesiogiai parodo situacijos rimtumą ir kalbančiojo požiūrį į ją. Šiuo atveju Moravskis atsiskleidžia kaip esančios santvarkos, valdžios atstovų kritikas ir kaip epochos lūžių liudytojas, suvokiantis tiesos sakymo būtinybę kaip pareigą visuomenei.

Taigi Moravskio kūriniuose, visų pirma Vilniaus atsiminimuose, kuriamas anekdotinis naratyvas atskleidžia to meto visuomenės ir supančios aplinkos vaizdą. Įvairūs pasakojimai pasiekė Moravskį skirtingais komunikaciniais atminties kanalais. Komunikacinė atmintis kyla iš tiesioginės patirties arba yra perimta per tiesioginį bendravimą, pasakojimus. O anekdotai yra daugiausia šios atminties apraiškos, susijusios su kasdieniais įvykiais arba sutelkiančios juos į konkretų asmenį. Ši pasakojimo forma, kuri traktuojama kaip perteikianti tikrovės specifiką, turi pažintinį potencialą, ir kaip minėta, nebūtinai komiška. Anekdotiniais pasakojimais Moravskis atskleidžia humoristinę Vilniaus gyvenimo pusę, drauge pasirodo kaip liudytojas, tiesos sakytojas, neretai kritikas ir atminties saugotojas, gaivintojas.

---

¹³⁶ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 245–246.

¹³⁷ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 112.

Atsiminimuose per anekdotinę istoriją, pasirinkdamas ją kaip pagrindinę pasakojimo formą, atgaivina buvusią Vilniuje bendravimo kultūrą, jos stilių. Galiausiai anekdotinis pasakojimas tampa ryškiu paties Moravskio atminties pasakojimų stiliaus bruožu.

2.2. Sankt Peterburgo „portretų galerija“ – epochos fizionomika

S. Moravskis lietuvių kultūroje išskyla kaip vienas įdomiausių, ryškiausių XIX a. autorių, pateikiančių itin spalvingą XVIII–XIX a. Lietuvos visuomenės paveikslą. Tačiau po Vilniaus atsiminimų anekdotinės istorijos jo naratyvas persirutulioja į detalesnę asmenų aprašymą, iš kurio atminties pasakojimas kuriamas tarsi „portretų galerija“. Nedidelių portretų būta ir Vilniaus atsiminimuose – juose pasirodo biografinio pasakojimo elementų, kurie išauga iš anekdoto, nes šie pasakojimai įtraukia, kaip jau minėta, ir žmonių charakteristikas. Didesnio dėmesio sulaukė vos keli asmenys: kunigas M. Dluskis¹³⁸, kurio biografija, anot autoriaus, papasakota probėgšmiai¹³⁹, ne kartą išdavęs bičiulis K. Novomeiskis, kuriam kaip „savotiško originalo“¹⁴⁰ portretas plėtojamas daugiau nei viename skyriuje¹⁴¹, taip pat ištikimas draugas K. Moravskis¹⁴². Portretų yra ir daugiau, tik mažiau išplėtotų – išskleistų tiek, kiek to reikalauja pasakojimo aplinkybių tikslumas ar detalaus fiksavimo siekis. Autorius siekė surinkti ir užrašyti tik tai, ką asmeniškai matė ar girdėjo, rašo apie tuos asmenis, su kuriais „gyvenime bent alkūnėmis susilietė“¹⁴³. Be minėtų asmenų, daugelis tapo atskirais herojais, originalais, įtraukiamais išplėtojant anekdotinį pasakojimą. Įprastai tai užmiršti, likę nuošalyje, dažnai nesimpatiški žmonės, apie kuriuos kalbėti autorius vis dėlto jautė būtinybę. Jam įdomūs tie „kiti“, užmarščiai pasmerkti asmenys, kurie parodo dar ir nematomą, mažai žinomą, visuomenės pusę. Jų istorijos išplėtojamos gavendos ir „portretų galerijos“ pasakojimuose. Šioje darbo dalyje aktualiausi yra Sankt Peterburgo atsiminimai

---

¹³⁸ M. Dluskis vaizduojamas kaip apsišvietęs, santūrus, ramus, kuklus, aristokratiškų manierų ir angeliškos išvaizdos, kurią geriausiai atspindėjo Moravskio tėvo palikta miniatiūra, žmogus. Masonas, plačiai žinomas dėl savo dosnumo ir geraširdiškumo menininkų, mokslininkų, vargšų ir našlaičių atžvilgiu. Buvo uolus ir doras lenkas, tikintis Lenkijos nepriklausomybės atgavimo idėja, todėl už pagalbą prancūzams išsiųstas į Sibirą. Žr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 33–39.

¹³⁹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 37.

¹⁴⁰ Ten pat, 41.

¹⁴¹ K. Novomeiskis pristatomas kaip neturtingas bajoras, nesimpatiškas, gudrus, gebantis prisitaikyti, mėgdžioti kitų žmonių judesius ir kalbą, visuomet elgėsi tvarkingai ir taip, kad jam niekas nieko negalėjo prikišti, t. y. buvo švarus juridiniu požiūriu, tačiau, anot autoriaus, vėliau paaiškėjo, jog toks žmogus dėl savo veidmainiškumo ir egozimo vertas tik budelio pagarbos. Žr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 41–56.

¹⁴² K. Moravskis prisimenamas kaip simpatiškas ir mielas, paprastas ir mandagus, angeliškos širdies, skambaus balso žmogus. Be to pastabus, protingas, subtilaus sąmojo, švarios kaip krištolas sielos, garbingas, todėl net po daugelio metų tarp erskėtrožės primenančių kitų bičiulių išskylantis atsiminimuose kaip perregimas kristolinis vanduo. Žr. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 114–119.

¹⁴³ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Kozalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 3.

(*Petrapilyje: 1827–1838: Atsiskyrėlio atsiminimai ir Juokeliai-niekeliai*), kurie labiausiai priartėja prie biografijos žanro, nors šio pasakojimo pradžioje autorius ir tvirtina, kad neturėjo tikslo aprašyti prisimenamų asmenų gyvenimo, nes neturi reikalingų šaltinių, priemonių ir noro to daryti¹⁴⁴. Tvirtai įsitikinęs, kad jų gyvenimus aprašys kiti, pasirinko užsirašyti tik tai, kas susiję su jo santykiais su minimais žmonėmis, ką asmeniškai matė ar girdėjo, todėl Moravskio kaip liudininko intencija čia dar labiau įsitvirtina.

Portretų galerija buvo bajorijos, senojo elito asmeninės ir giminės reprezentacijos būdas, todėl tam buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Portretai, vizualiniu požiūriu, buvo kultūros artefaktas, ne tik įamžinantis asmenybę, bet ir funkcionuojanti kaip įsmeninta „kalbanti istorija“. Moravskis kuria portretus iš atsiminimų, kuriuos sudaro tarpasmeninių ryšių, susitikimų trumpi pasakojimai, tačiau kitokie nei anekdotai. Jau nebesiekama pamokymo, daugiau susitelkiama į asmenį, jo charakteristiką, t. y. biografinius aspektus ir asmens atmintį, todėl atitrūkstanta nuo kolektyvinės, komunikacinės atminties (Vilniaus atsiminimuose išskleistos per anekdoto formą), o susitelkiama į biografinę atmintį, kylantią iš individualaus santykio su atskirais žmonėmis, iš asmeninės perspektyvos žvelgiant į asmens pobūdį, charakteristiką, stilių, gyvenimo būdą, kartais šmaikščius jų gyvenimo momentus. Čia pasikeičia ir pasakojimo objektas – dėmesys koncentruojamas į naują, kūrybinę, daugiausia išeivių iš Lietuvos bendruomenę, į kurią 1829 m. pateko Moravskis persikėlęs į Peterburgą. Peterburge, tuometinėje Rusijos imperijos sostinėje, susitelkė ne tik kilminis, bet ir meninis, intelektualinis elitas, kurio nemažą dalį sudarė lenkų „kolonijos“ gabūs, talentingi asmenys, ištremti prie Nevos imperatoriaus įsakymu ar atvykę dėl asmeninių priežasčių. Ten jį supo ir A. Mickevičiaus pažįstamų žmonių ratas: P. Malevskis, Valentinas Vankavičius, M. Šimanovska, Juozapas Zaleskis, Kasparas Želvetras ir kt. Moravskis ypač artimai susibičiuliavo su kompozitorės M. Šimanovskos šeima, į kurią jį įvedė P. Malevskis. Bendravo ir su žymiais dailininkais: Aleksandru Orlovskiu, Juozapu Oleškevičiumi. Šioje aplinkoje Moravskis subrendo. Visgi, nors Peterburge nusistovėjo artimi santykiai su minėtomis asmenybėmis, tai jau nebebuvo ta organiška, artimos erdvės, šeimos bendruomenė kaip Vilniuje, todėl patekęs į naują terpę autorius ją pristato pasirinkdamas jau kitokią pasakojimo strategiją.

Taigi pasikeitęs kontekstas – nauja aplinka, pažintys, todėl kitokia patirtis – ir siekis išsaugoti svarbius momentus, ryškias asmenybes paskatino S. Moravskį, atidų stebėtoją,

---

¹⁴⁴ *Ten pat*, 3.

nepriklausomą nuo kitų nuomonių, gerai valdantį plunksną, priklausanti „tam pačiam pasauliui“, imtis detalesnio aprašymo. Iš to gimė atsiminimų kaip portretų galerija, kurioje paveikslai itin gyvi, judrūs, lyg vaizduojamas asmenybės stebėtume pro atviras duris. Galeriją, kuri leidžia iš arčiau pažinti epochą ir Moravskio Peterburgo laikų aplinkos asmenybių ratą, sudaro 6 pagrindiniai paveikslai: Aleksandro Sergejevičiaus Puškino (Александр Сергеевич Пушкин), Juozapo Senkovskio (Józef Sękowski), A. Orlovskio (Aleksander Orłowski), K. Želvetro (Gaspar Żelwietr), J. Oleškevičiaus (Józef Oleszkiewicz), M. Šimanovskos (Marja Szymanowska) ir nemažai antraeilų, ne tokių detalių, tačiau gana spalvingų ir įdomių portretų, apie kuriuos taip pat daugiau ar mažiau bus užsiminta: Valentino Vankavičiaus (Walenty Wańkiewicz), Mykolo Konarskio (Michał Konarski), Adomo Rogalskio (Adam Rogalski), Vincento Smakausko (Wincenty Smokowski), Bazilio Anastasevičiaus (Bazyli Anastasiewicz). Daugelis jų yra dailininkai, muzikai, mokslininkai ir vos nedidelė dalis – literatai, kurie sudaro Peterburgo kūrybinę bendruomenę.

2.2.1. Sankt Peterburgo „originalai“

Asmenų charakteristikas Moravskis pradeda nuo jų trumpų biografijos epizodų iki jų susitikimo laikotarpio, lyg norėdamas pabrėžti vėliau aptariamus to asmens išskirtinius bruožus. Lenkų kompozitorė M. Šimanovska¹⁴⁵ pristatoma kaip geniali savamokslė, jos įgimtas talentas, pasakotojo teigimu, kiekvieną įkvėpimo atneštą garsą suguldydavo į melodiją, per kurią skambėdavo jos siela ir tik tikėjimas savimi padėjo įgyti viską, ką turėjo gyvenime, be niekieno pagalbos¹⁴⁶. Pasakojimas apie dailininką J. Oleškevičių¹⁴⁷ pradedamas nuo istorijos apie Vilniuje demonstruojamą paveikslą, skirtą etnonui

---

¹⁴⁵ Marija Šimanovska (Maria Szymanowska, 1789–1831) – lenkų kompozitorė ir viena iš profesionaliausių, virtuoziškesnių XIX a. pianisčių. Jos kūrybos palikimą sudaro apie 100 kompozicijų, tarp kurių žinomiausi yra valsai, noktiurnai, etiudai, polonezai. Žr. „Maria Szymanowska“, in *CULTURE.PL*. Prieiga per internetą: <https://culture.pl/pl/tworca/maria-szymanowska> [žr. 2021-04-25]

¹⁴⁶ Žr. Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobiółki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 161.

¹⁴⁷ Juozapas Oleškevičius (Józef Oleszkiewicz, 1777–1830) – dailininkas, tapytojas. 1797 m. pradėjo studijuoti Vilniaus universitete anatomiją ir fiziologiją, vėliau piešimą ir tapybą pas Pranciškų Smuglevičių (Franciszek Smuglewicz) ir Joną Rustemą (Jan Rustem). Uždarbiavo piešimo pamokomis, kopijavo paveikslus. Išvyko į Peterburgą, kur už paveikslą gavo Peterburgo dailės akademijos akademiko titulą ir iškart susilaukė didelio pasisekimo. Tapė religinės, istorinės-algorinės tematikos paveikslus. Taip pat dalyvavo masonų ložės veikloje Peterburgo lenkų kolonijoje. Žr. „JUOZAPAS OLEŠKEVIČIUS (Józef Oleszkiewicz)“, parengta 2006-02-27 pagal parodos katalogo „Vilniaus klasicizmas“ (V., 2000, p. 334) informaciją ir pagal „Lietuvos dailės istoriją“ (V., 2002, p. 176, 178). Prieiga per internetą: http://old.ldm.lt/LDMDailininkai/DBaze/Straipsniai/24_s.htm [žr. 2021-04-25]

Chodkevičiui, nutapytą ką tik grįžusio iš studijų Prancūzijoje menininko¹⁴⁸. O štai kitas tapytojas – V. Smakauskas¹⁴⁹ – pirmiausia pristatomas kaip Peterburgo imperatoriškosios dailės akademijos mokinys, išsiųstas į sostinę tobulinti įgūdžių tapyboje dailininko Jono Rustemo dėka. Visgi charakterizuojant asmenį didžiausias dėmesys skiriamas jo išvaizdai, kūrybai ir tam tikriems gyvenamosios aspektams – būdui, elgsenai ir ypač santykiams Peterburgo išeivių iš Lenkijos ir Lietuvos bendruomenėje.

Moravskis Peterburgo bendruomenės ir tuo pačiu epochos portretą kuria atsiribodamas nuo visuomeninio konteksto ir susitelkia į atskirus asmenis. Tai parodoma teksto dalyje apie K. Želvetrą¹⁵⁰, kur aiškiai atskiriamas pasakojimas apie jį kaip individą ir kaip tam tikros socialinės-profesinės grupės atstovą¹⁵¹. Autoriui rūpi asmenybių individualumas, kurių išreiškia aprašydamas jų išvaizdą, keistenybes kaip kūrybinius sugebėjimus atspindintį veiksnį¹⁵². Pirmiausia atidžiai apžvelgiamas veidas ir kūno sudėjimas, kurie, galima svarstyti, susiję su fizionomikos populiarumu¹⁵³. Manyta, jog iš veido bruožų galima spręsti apie žmonių charakterį, polinkius. Tai galima sieti ir su Romantizmo epochos nauja žmogaus samprata – kaip savito, unikalios individo. Todėl Moravskio vaizduojami asmenys pasirodo kaip savotiški „originalai“, kuriuose siekiama išryškinti unikalumą pirmiausia per išvaizdos ypatumus. Štai dailininkas A. Orlovskis¹⁵⁴ pristatomas kaip aukštas, vyriško, bet mielo veido,

---

¹⁴⁸ Čia turimas omenyje Oleškevičiaus paveikslas „Jono Karolio Chodkevičiaus atsisveikinimas su žmona Ona Ostrogaite išvykstant į Chotino mūšį 1621 m.“, nutapytas 1808 m.

¹⁴⁹ Vincentas Smakauskas (Wincenty Smokowski, 1797–1876) – Lietuvos dailininkas, gydytojas. 1823–1829 studijavo Peterburgo dailės akademijoje (pas V. Šebujevą), vėliau dėstė Vilniaus universitete, buvo vienas ryškiausių Vilniaus meno mokyklos atstovų. Jo stiliui įtakos turėjo romantizmas, A. Orlovskio kūryba, akademistinė tapymo maniera. Tapė mitologinės tematikos, istorinių kompozicijų, buitinio žanro paveikslus, taip pat portretus, peizažus, iliustravo ir Romantizmo literatūrą. Žr. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Vincentas Smakauskas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/vincentas-smakauskas/> [žr. 2021-04-22]

¹⁵⁰ Kasparas Želvetras (Żelwietr Kasper, 1780–1856) – Sankt Peterburgo teisininkas ir įgaliotasis atstovas, gavendų pasakotojas, filantropas. Jo namai, kaip ir kiti Peterburgo salonai, buvo lenkų susibūrimo centras, kuriame lankėsi filomatas A. Mickevičius, jo bičiulis, buvęs filomatas P. Malevskis, dailininkai V. Vankavičius, A. Orlovskis ir kt. Sankt Peterburgo lenkų bendruomenės ir aristokratijos sluoksniuose Želvetras garsėjo gurmaniškumu ir puikiais patiekiamais pietumis. Žr. Bartłomiej Garczyk, „Żelwietr Kasper (Gaspar) Ignacy“, in *Polski Peterburg*, 2016-09-21. Prieiga per internetą: <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/zelwietr-kasper-gaspar-ignacy> [žr. 2021-04-21]

¹⁵¹ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 77.

¹⁵² Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 223.

¹⁵³ Yra ir paties Moravskio parašytas veikalas apie moterų fizionomiką, kur bandoma įrodyti, kad moters kūno savybės gali lemti jos charakterį, nuostatas, nuotaikas ir kt. Žr. Stanislovas Moravskis, *Moterų fizionomika*, sud. Saulius Špokevičius, Rimantas Šalna, Voicechas Piotrovičius, Vilnius: Petro ofsetas, 2010.

¹⁵⁴ Aleksandras Orlovskis (Aleksander Orłowski, 1777–1832) – lenkų ir rusų tapytojas, grafikas. 1793–1802 mokėsi Varšuvoje dailininko Žano Pjero Norblino studijoje. Dalyvavo 1794 sukilime. Tapė paveikslus Stanislovo Augusto Poniatowskio užsakymu. 1802 išvyko į Sankt Peterburgą, įstojo į masonų ložę. Bendravo su dailininkais

vietomis nužymėto dėmėmis nuo vėjaraupių, apipavidalinto tankiais, tvarkingai pakirptais bakenbardais, plonais ūsais, turėjo šviesius plaukus, aukštą kaktą, malonią šypseną ir kalbėjo stipriu bosu. Jo kūnas, pažymi pasakotojas, buvo tiesus kaip įtempta styga, tad menininkas panėšėjo į Apoloną¹⁵⁵. Panašiai vaizduojamas ir teisininkas K. Želvetras, kuris esą tikrai vertas dailininko teptuko: buvo vidutinio ūgio, vyriškas, kupinu gerumo, nuoširdumo, energijos, gero kitiems linkinčiu veidu, juodais, garbanotais plaukais, aukšta kakta, išraiškingomis akimis, turėjo platų veidą ir atletišką, kone heraklišką kūną su stipriomis rankomis¹⁵⁶. Taigi dėmesys sutelkiamas net į mažiausias detales, lyg aprašymu būtų piešiami portretai. Juos Moravskis papildė pastebėdamas tam tikras žmonių keistenybes, pvz., kompozitorės M. Šimanovskos, kuri nemėgo kačių ir jas pamačiusi tiesiog alpdavo, dėl to bičiulį dailininką Oleškevičių retai prisiversdavo aplankyti, nes šis turėjo nepaprastą, sunkiai paaiškinamą potraukį katinams ir jie užimdavo kone visus kambarius jo namuose. O apie teisininką Želvetrą sakoma, kad „keistumo turėjo kaip keturi kruopščiausiai atrinkti keistuoliai“¹⁵⁷.

Daugelio portretų jungtimi tapo kūryba ir talentas, kurie traktuojami kaip individualumo, asmens vertės ženklas, dėl to Moravskis atsiminimuose plačiai pristatytė bičiulius dailininkus – Oleškevičių ir Orlovskį, kompozitorę Šimanovską, mokslo atstovus – gydytojus Mikalojų Arendtą¹⁵⁸, Ferdinandą Spitznagelį¹⁵⁹, literatą Bazilį Anastasevičių¹⁶⁰, kitus žmones (jie vėliau bus plačiau aptarti). Tačiau dėl tos priežasties ėmėsi pasakoti ir apie

---

J. Oleškevičiumi, V. Vankavičiumi, V. Smakausku. Pirma plunksna, tušu, sepija piešė kazokus, sukilimo dalyvius, vėliau tapė peizažus, portretus, taip pat žirgus. Vienas pirmųjų Rusijoje panaudojo litografijos techniką, ja sukūrė portretų, autoportretų, karikatūrų, knygų iliustracijų. Žr. Balys Pakštas, „Aleksander Orlovskij“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/aleksander-orlovskij/> [žr. 2021-04-25]

¹⁵⁵ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 52.

¹⁵⁶ Ten pat, 91.

¹⁵⁷ Ten pat, 93.

¹⁵⁸ Mikalojus Arendtas (Николай Арндт, 1786–1859) – gydytojas, chirurgas, labiausiai žinomas dėl to, kad gydė A. Puškiną po dvikovo su Dantesu. Žr. Леонид Вейнберг, „Арендт, Николай Федорович“, in *Русский биографический словарь*, T. 2, 1900, c. 277.

¹⁵⁹ Ferdinandas Spitznagelis (Ferdinand Spitznagel, 1760–1826) – Vienos mineralogijos, botanikos ir zoologijos profesorius, dėstė Vilniaus universitete medicinos mokslus lotynų ir lenkų kalbomis. Žr. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, „Przypisy“, in Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 355.

¹⁶⁰ Bazilis Anastasevič (Bazyli Anastasiewicz, 1775–1845) – žinoma, kad buvo knygų cenzorius, kai kuriose šaltiniuose nurodomas kaip bibliografas ir poetas. 1811–1812 m. leido laikraštį „Avilys“ („Ul“) rusų kalba, vertė Lietuvos Statutą (1811, dirbo švietimo ministerijoje, prisidėjo prie Vilniaus universiteto reorganizacijos. Kaip gana „švelnus“ cenzorius leido spausdinti A. Mickevičiaus „Konradą Valendrodą“. Žr. Magdalena Dąbrowska, „Wasilij Anastasiewicz jako popularyzator literatury polskiej w Rosji początku XIX wieku. Wokół czasopism *Северный вестник*, *Корифей*, или *ключ литературы* I Улей“, in *Literatura polska w świecie*, t. 5, 2014, s. 364–365. Prieiga per internetą: <http://www.sjtkp.us.edu.pl/wp-content/uploads/2021/01/Literatura-polska-V-e-TEXT31.pdf> [žr. 2021-05-10]

gana kontroversiškai vertinamas asmenybės, kaip, pvz., poliglotas J. Senkovskis¹⁶¹. Jis pristatomas ir kaip rusų kalbos tobulintojas, turtintojas, kurio dėka ši tapo mokslinės, salonine kalba, ir kaip kandus, piktavališkas žmogus, nevertas pasitikėjimo, darantis bloga iš meilės blogiui kaip Mefistofelis, kuris džiaugiasi žmonių kančiomis¹⁶². Nors Moravskis pažymėjo nepatrauklius Senkovskio bruožus ir renegato opinią Lenkijoje ir Lietuvoje, vis dėlto nenutylėjo ir nemenkino jo talento: Senkovskio raštai esą buvo puikūs – aiškūs, pilni sąmojo, pagyvindavo analizuojamą objektą taip, kad taptų visiems suprantamas. Dėl to Moravskis jį ypatingai vertino, nes prisipažįsta, jog dažnai negebėdavęs atsitraukti nuo Senkovskio tekstų, kad ir kaip jie buvo prieštarिंगai vertinami.

Originalumas S. Moravskio neretai įvardijamas ir kaip buvimas poetu ar gebėjimas „poetizuoti“. Dar Vilniaus atsiminimuose teigė: „Yra tokių poetų, kurių širdyje vien proza. Yra ir tokių, kurie, tokie praktiškai kasdieniniame gyvenime, savo sielą nuolatos kutena poezija“¹⁶³. Jau minėtas K. Želvetras pristatomas kaip gastronomijos „poetas“, kurio, dėl nepaprastos aistros gurmaniškam maistui, niekas negalėjo įžeisti labiau, nei pasakymas, jog jo patiekalai buvo sunkiai virškinami ar neskanūs¹⁶⁴. O jie tokie galėjo būti, dėl svečių neišvengiamo persivalgymo itin skaniu maistu, tikina pasakotojas. Pabrėžiamas ir Želvetro ypatingas talentas pasakoti istorijas – šis esą pats to nežinodamas turėjo gebėjimą perprasti bei įsiminti žmonių bruožus ir juos kuo tiksliausiai, vaizdingiausiai nupasakoti, o dar puikiau „poetizuoti“ stebimus miestiečius, valstiečius ir amatininkus¹⁶⁵. Poetais vadinami ir dailininkai. Orlovskis vertinamas dėl gebėjimo būti tikru dailininku-poetu, improvizatoriumi, kurio kūriniai dėl tautinių scenų ir išskirtinių bajoro tipažų, autoriaus teigimu, kartu sudėti galėtų sudaryti kontušinę epopėją¹⁶⁶. O Oleškevičius, be to, kad buvo unikalus menininkas,

---

¹⁶¹ Juozapas Julijonas Senkovskis (Józef Julian Sękowski, 1800–1858) – žymus orientalistas, poliglotas, kritikas, keliautojas, kolekcininkas ir redaktorius. Daug metų paskyrė moksliniam darbui, jo vertimai, lingvistikos darbai ir gramatika buvo itin gerai vertinami. Be Rytų kalbų – turkų, arabų, J. Senkovskis kalbėjo prancūziškai, angliškai ir itališkai, gilinosi į gamtos mokslus, šiuolaikinę ekonomiką, buvo puikus meno ekspertas. Žr. Marius Vyšniauskas, „Pamirštas po istorijos dulkėmis – Juozapas Senkovskis (1800–1858)“, in *Literatūra ir menas*. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120122194719/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3337&kas=straipsnis&st_id=18336 [žr. 2021-04-29]

¹⁶² Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 24.

¹⁶³ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 345.

¹⁶⁴ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 99.

¹⁶⁵ Ten pat, 106.

¹⁶⁶ Ten pat, 67.

nes visuomet ėjo naujais, nežinomais keliais, tapyboje derino sunkiai suderinamus dalykus, kartais pats savęs nesuprasdamas, tad Moravskio vadinamas „mistiniu poetu“¹⁶⁷, poetu pranašu, savo darbais gebančiu iškelti žmonijos paslėptas mintis ir suteikti prie jų prieigą¹⁶⁸. Todėl tarp XIX a. pasaulį palikusių asmenų Oleškevičius, anot pasakotojo, privalo būti išskirtas, nes net tie, kurie tapytojo nepripažino ar ne visad mokėjo vertinti, vėliau liejo ašaras dėl jo netekties¹⁶⁹. Apgailestaudamas tvirtina, kad Oleškevičius paliko pasaulį tinkamai nepažintas, todėl siekia ne tik atgaivinti prisiminimą, bet ir jį užrašydamas ilgam įtvirtinti kaip pagarbą bičiuliui, išėjusiam ir galbūt jau daugelio pamirštam. Taigi nuo biografinių detalių ir išvaizdos ypatumų pereinama prie kūrybinių gebėjimų, įvardijant minėtus asmenis kaip sakinio pasakojimo (gavendos) ir genialaus piešimo poetus¹⁷⁰. Jiems priskiriami ne tik menininkai, bet ir mokslo srities atstovai. Visa tai sudaro savito, originalaus individo portretą.

2.2.2. Lenkijos ir Lietuvos išeiviai Rusijos imperijos sostinėje

Iš atskirų portretų sudėliojamas Peterburgo Lenkijos ir Lietuvos išeivių bendruomenės paveikslas, kuriame svarbiausią vietą užima autoriaus kraštiečiai, atsidūrę imperijos sostinėje. Norėdamas nusakyti jų padėtį Sankt Peterburge Moravskis vietoj Vilniaus atsiminimuose (ir epizodiškai gavendose) pasirodančių politinių klausimų, išreiškiamų per Rusijos imperijos valdininkų aprašymus, kritiką ir tam tikrų situacijų paminėjimus, pateikia kultūrinių lenkų ir rusų santykių vaizdą. Tam išryškinti pasirenka lyginimo principą, kuris labiausiai išryškėja rusų poeto A. Puškino škice.

Pasakotojas skirsto poetus į tam tikras kategorijas: poetus genijus ir eiliadirbius. A. Puškinas, anot jo, priklauso eiliadirbiams. Lyginimo pagrindu tampa bičiulis A. Mickevičius, kuris jau matytuose menininko V. Vankavičiaus¹⁷¹ portretuose buvo traktuojamas kaip už Puškiną viršesnis savo povyza, asmenybiškumu ir darbais¹⁷². Galiausiai susipažinęs su

---

¹⁶⁷ Ten pat, 126.

¹⁶⁸ Ten pat, 121.

¹⁶⁹ Ten pat, 149–150.

¹⁷⁰ Ten pat, 121, 177.

¹⁷¹ Valentinas Vankavičius (Walenty Wańkiewicz, 1800–1842) – Lietuvos tapytojas. 1818–1824 studijavo Vilniaus universitete (piešimą ir tapybą – pas J. Rustemą), 1825–1828 tobulinosi Peterburgo dailės akademijoje Tapė daugiausia portretus („Adomas Mickevičius ant Ajudaho uolos“, 1828, „S. Piaseckienė su vaikais“, 1837). Kreidele, pastele, itališku pieštuku ir klasikine akvarelės ant dramblio kaulo technika sukūrė portretinių miniatiūrų, religinių ir alegorinių kompozicijų, istorinių paveikslų („Napoleonas prie laužo“, 1834). Kūrybai būdinga romantizmo bruožai. Žr. Dalia Tarandaitė, „Valentinas Vankavičius“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/valentinas-vankavicius/> [žr. 2021-04-22]

¹⁷² Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 10.

Puškinu Mickevičiaus surengtų pietų metu, kuriuose lenkų poetas subūrė Maskvos bičiulius ir Sankt Peterburgo literatus, daro tą patį – lygina lenkų ir rusų poetų išvaizdą. A. Puškinas nusakomas kaip stokojantis tvarkingumo, su išsitaršiusiais plaukais, bakenbardais, kiek pliktelėjęs, žemo ūgio, keistos eisenos, neturintis tinkamų manierų, literatūriniuose polemikose vartojantis buitinę kalbą, tad pasakotojas teigia, jog niekuomet žiūrėdamas į jį nepagalvotum, kad tai pats Puškinas, kuris jau nuo seno priklauso bajorų luomui¹⁷³. Tvarkingai atrodantis matytas tik sykį – viename baliuje. Todėl, Moravskio teigimu, su tokiu žmogumi suartėti labai sudėtinga, nors vertinti kaip poetą, tuo metu apsuptą pagyrimų, Sankt Peterburgo publikos entuziazmo, tikrai buvo verta. O Mickevičiaus asmenyje esą visuomet buvo įmanoma įžvelgti orumą, kilnumą ir viršenybę kitų poetų atžvilgiu¹⁷⁴. Taigi Puškinas ir kūrybos prasme atsiliko nuo Mickevičiaus, buvo puikus eiliadirbys kaip ir, Moravskio nuomone, Horacijus.

Pasakotojas atskleidžia, kad ir lenkai, ir rusai Sankt Peterburge priklausė vienai visuomenei, dažnai pasirodydavo tuose pačiuose salonuose, bendrų pietų metu ir buvo siejami bendro pažinčių rato, vis dėlto lenkų išeiviai kiek tai buvo įmanoma stengėsi puoselėti ir savo tradicijas, kultūrą, todėl svarbi buvo „lenkiškumo“ raiška. Ši ypatybė Moravskio pristatoma kaip praeities liudijimas, todėl čia galima fiksuoti ją aktualizuojančius atminties kultūros momentus, kurie pasirodo per tam tikras lenkų išeivių praktikas. Jų bendruomenėje Sankt Peterburge buvo paplitę pasakojimai apie „kontušinius laikus“, tradicinius bajorus ir jų papročius, aprangos ypatumus. Tai buvo dažna saloninio pašnekesio tema¹⁷⁵. Ji gyvavo ir kūryboje – jau minėtas dailininkas Orlovskis itin mėgo tautines scenas, į kurias galėdavo įterpti pilvotą lenką, vilkintį kontušą. Nors neretai tokia jo kūryba atrodė karikatūriška, Orlovskis esą puikiai žinojo, ką daręs, kreipė dėmesį į kiekvieną detalę: žinojo ūsų ilgį, kiek kontuše turi būti sagų, kaip turi būti užrišta juosta, kaip atrodo karabelės ir kardai, kitaip tariant, būdamas atidus stebėtojas, įpūsdavo savo piešiniams gyvybės ir neįtikėtinais taikliai atskleisdavo bajorų charakterius bei tipus¹⁷⁶. Pats Orlovskis,

---

¹⁷³ Ten pat, 11.

¹⁷⁴ Ten pat.

¹⁷⁵ Žr. Ten pat, 58, 67.

¹⁷⁶ Ten pat, 68.

anot pasakotojo, taip pat galėjo tapti puikiu kontušinio bajoro pavyzdžiu, jei tik kas gebėtų jį tinkamai pavaizduoti¹⁷⁷.

Galiausiai svarstydamas apie lenkų-lietuvių kolonijos Peterburge kultūrinį gyvenimą Moravskis netiesiogiai iškelia dar vieną svarbų klausimą: koks yra lenkų indėlis į Rusijos imperijos kultūrą ir kokia yra tos kūrybinės išeivijos palikimo reikšmė? Šie klausimai pasirodo per tam tikrus epizodus, pvz., J. Senkovskio ir Jono Tado Bulharino¹⁷⁸ paminėjimą pabrėžiant, kad nors surusėję, bet tai lenkai, rusų kalbai padarę daugiau nei didžiu poetu laikomas A. Puškinas¹⁷⁹. Pasakotojas nurodo ir bičiulių nuopelnus, kurie turėjo įtakos Puškino tobulėjimui, nes šiam esą trūko mokslo, o jo talentui atsiskleisti padėjo būtent lietuvių „tremtiniai“ – tas pats A. Mickevičius ir P. Malevskis, glaudžiai su juo bendravę ir paskatinę pažinti literatūros įvairiapusiškumą. Todėl pasakotojas pagrįstai klausia: ar Puškinas tikrai vertas geriausio rusų poeto vardo, nors laikui bėgant ir išstobulino kalbą?¹⁸⁰ Prieštaravimą šiai Puškino mylėtojų ir garbintojų minčiai pasakotojas išsako priešpriešindamas lenkų išeivius.

Per šiuos svarstymus atsiskleidžia ir epochos realijos, kaip tautinė bendruomenė atsiduria imperijoje ir įsilieja į kosmpolitinį sostinės gyvenimą, dauguma išlaikydami „lenkiškumo“, o tai reiškia – „kitoniškumo“ bruožus. Tad Moravskis kelia Romantizmo epochai būdingus tautiškumo, tautinės kultūros klausimus, kurie pasirodo M. Šimanovskos portrete, svarstant, ar jos kūryba buvo tautinė, nes, anot pasakotojo, kompozitorė taip ir liko nesuprasta, neįvertinta tautiečių, kurie kvėpavo dar senųjų laikų oru, nesiekė progreso, todėl Šimanovska, nors nuolat naudojo tautiškus motyvus ir bandė juos perteikti kūryboje, netapo

---

¹⁷⁷ Pasakotojo teigimu, panašiausi buvo tik portretisto Ksavero Kanevskio nupiešti Orlovskio profiliai, pasilikę Moravskio kolekcijoje. Žr. Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 53.

Ksaveras Kanevskis (Ksawery Kaniewski, 1805–1867) – lenkų dailininkas-portretistas, 1843–1847 gyveno Peterburge. Kūrė paveikslus istoriniais ir religiniais motyvais. Žr. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, „Przypisy“, in Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 352.

¹⁷⁸ Bulharinas minimas ir viename iš laišku Malevskiams (Žr. Stanislovas Moravskis, „1852 metų balandžio 4 dienos laiškas Helenai Malevskienei iš Vilniaus“, in *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskisch*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, s. 215), taip pat Vilniaus atsiminimuose, kur Bulharino feljetonus Moravskis vertina kritiškai (Žr. Stanislovas Moravskis, Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825), Vilnius: Mintis, 1994, p. 132). Tyrėja Reda Griškaitė papildo, kad tai buvo „žymiausia ir įtakingiausia iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilusi to meto Rusijos literatūros pasaulio asmenybė, rašytojas ir literatūros kritikas“, taip pat imperatoriaus agentas, raportuose ne kartą minėjęs ir Peterburgo bendruomenę. Žr. Reda Griškaitė, „Komentarai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 139.

¹⁷⁹ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 18.

¹⁸⁰ *Ten pat.*

tautos mūza ir gyvenimą praleido svetur¹⁸¹. Ši tema keliamą ir Orlovskio aprašyme, kuris buvo tarpinės mokyklos (klasicizmo-romantizmo) menininku. Taigi čia Moravskis pasirodo ne tik kaip liudininkas, bet ir kaip reflektuotojas, kuris daugiau nei kur kitur įsitraukia į epochos „dvasios“, tautiškumo, o ypač meno klausimų svarstymus, tik, deja, leidėjai dalį šių pasakojimo elementų pašalina iš teksto, kaip, pavyzdžiui, mintis apie muziką¹⁸². Šiandien išimti teksto fragmentai apie M. Šimanovską ir muzikos sritį yra pasiekiami visuomenei tik literatūros istorikės D. Danek dėka¹⁸³. Ji ironiškai teigia, kad tai tik smulkmena – trečdalis išbraukto teksto, kuris esti „romantizuotas muzikos traktas“¹⁸⁴, atskleidžiantis Atsiskyrėlio svarstymus apie muziką, žmogaus sielą ir kūrybinę garso prigimtį.

Svarstydamas meno, muzikos klausimus S. Moravskis atsiskleidžia kaip šių sričių mylėtojas ir žinovas, ir tai nekelia nuostabos, nes jo refleksijos keliauja iš tolimos atminties. Muzika jam nuo pat vaikystės buvo tarsi fonas, kuriame gyveno. Jo tėvas buvo aistringas muzikos mylėtojas, pats puikiai dainuojantis, grojantis gitara ir itin retu instrumentu – vildamora¹⁸⁵, kurią Moravskis pas tėvą ir tematė, stebėdamasis, kad šis skambus instrumentas visiškai pamirštas. Kartą tėvas, įsakęs atnešti iš lobyno vildamorą, norėdamas parodyti sūnui, kaip ja grojama, ir prisiminti jaunystę, vos keliais širdį gniaužiančios melodijos akordais pravirkdė tuomet keturiolikmetį S. Moravskį¹⁸⁶. Pats Moravskis taip pat neretai akomponuodavo kam nors grojant fortepijonu,¹⁸⁷ tad muzika visuomet buvo šalia. Su menu taip pat jį siejo glaudūs ryšiai, nes nuo ankstyvos jaunystės pažinojo daugelį menininkų, tad, jo paties teigimu, turėjo lyg kažkokį įgimtą meno pajautimą. Galėjo valandų valandas sėdėti šalia tapančio dailininko ir stebėti, kaip ant drobės gimsta pasaulis ir žmonės. Nors nemokėjo

---

¹⁸¹ Ten pat, 181.

Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, „Przypisy“, in Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Kozalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 337.

¹⁸³ Ūr. Stanisław Morawski, *Rękopis znaleziony w Paryżu. Wspomnienia Stanisława Morawskiego o Marii Szymanowskiej*, oprac. Danuta Danek, Warszawa: Terra Nova, 2013.

¹⁸⁴ Danuta Danek, „Rękopis znaleziony w Paryżu. Traktat Stanisława Morawskiego o muzyce w jego wspomnieniach o Marii Szymanowskiej“, in *Sztuka edycji*, Vol 2, 212, s. 80.

¹⁸⁵ Pranc. *Viola d'amore* – tai XVIII a. 6, 7 stygų muzikos instrumentas, panašus į smuiką. Taip buvo vadinamas ir XVII a. smuikas su 5 stygomis. Ūr. „Viola“, in *Encyclopædia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/art/viola-musical-instrument> [Ūr. 2021-04-25]

¹⁸⁶ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 102. Tėvo aistrą muzikai Moravskis pamini ir Peterburgo atsiminimuose. Ūr. Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Kozalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 159.

¹⁸⁷ P.vz.: Elžbietos Miulerienės (Rusijos armijos kapitono S. Miulero žmonos) seseriai – Ksaverienei, kurią buvo įsimylėjęs. Ūr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 334.

kalbėti apie meno kūrinis taip, kaip jie įprastai yra aptariami, būti stebėtojo pozicijoje laikė vienu iš didžiausių gyvenimo malonumų¹⁸⁸.

Taigi Moravskis „portretų galerijoje“ nesilaikydamas vienos schemos kuria unikalius Sankt Peterburgo bendruomenės, kurią daugiausia sudaro Lenkijos ir Lietuvos išėiviai, portretus, pabrėždamas išvaizdą, savitumą ir svarbiausia – įvairiapusį kūrybiškumą, per kurį geriausiai atsiskleidžia asmenų nepakartojamumas. Šiuo pasakojimu, kaip ir kitais savo tekstais, siekia atgaivinti nepelnytai primirštus ar net pamirštus vardus. Gretindamas ir skirdamas išėivių bendruomenės, kuriai priklausė ir pats, narius, pasakotojas pabrėžia jų indėlį ne tik savai, bet ir svetimai – imperijos – kultūrai, tuo pačiu išlaikant (tiesa, ne visuomet) „lenkiškumo“ aspektus. Šiuose atsiminimų pasakojimuose susitelkiama į biografinę atmintį, kuri išryškina aplinkos, artimo rato ypatumus. Čia Moravskis užima ne tik liudininko poziciją, bet ir įtraukia į pasakojimą savarankiškas estetines refleksijas meno, muzikos srityje, kurios atskleidžia ne tik asmenines nuostatas, bet ir pabrėžia iš atskirų asmenybių „veidų“ susikurtą Peterburgo bendruomenės ir autoriaus gyventos epochos vaizdą ir visos epochos savitumą.

---

¹⁸⁸ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Kozzałki Kobiółki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 139.

2.3. Laiko tėkmės refleksija gavendose

Stanislovo Moravskio palikimą sudaro ne tik prieš tai aptarta memuaristika, bet ir gavendos, kuriose jis pasirodo jau ne tik kaip liudininkas, bet ir visuomenės, kultūros reflektuotojas ir vertintojas. Nuo jaunystės laikų aplinkos, pavienių asmenybių demonstravimo Vilniaus ir Peterburgo atsiminimuose, jis pereina prie socialinio gimtojo krašto portreto, kurį atskleidžia gavendoje *Broliai bajorai*. Literatūrologė B. Speičytė pažymi, kad *Broliai bajorai* yra pirmasis memuarinis-literatūrinis tekstas, kuriame į kolektyvinę atmintį įrašoma būtent lietuviškų LDK žemių bajorija¹⁸⁹. Čia atsiskleidžia Moravskiui sava, gerai pažįstama terpė, kurios dėmesio centre – „akalicos“ šlėkta, smulkieji provincijos bajorai ir iš šio luomo kilę katalikų dvasininkai, mokytojai, teisininkai. Pasirinkdamas gavendos žanrą jis siekė įamžinti senąją istoriją pasakojimo praktika, kurią ir savo tekstu plačiai paliudija, taip pat išsaugoti atsitraukiančios į praeitį senojo režimo, luominės visuomenės ir kultūros elementus¹⁹⁰. Tuo tikslu Moravskis susitelkia į nežymų, nereikšmingą smulkiųjų bajorų sluoksnį, jo kasdienybę. Jis gavendos žanrą pritaiko savo gyvenamam metui, sujungdamas individualią atmintį su kolektyvine atmintimi, literatūriškai tiria bajoriją ir šio sluoksnio kaitą ir neišnaudotas socialines ir kultūrinės jo galimybes.

Pažymėtina, kad spaudoje pasirodžius pirmiesiems *Brolių bajorų* fragmentams („Sugrįžimas“, „Merkinė“, „Nemunaitis“, „Alytus“ leidinyje *Teka Wileńska* 1858 m.) Varšuvos spaudoje buvo paskelbta anoniminė recenzija, vertinanti kūrinio ištraukas kaip neobjektyvų, pesimistinį dabarties atžvilgiu tekstą, nes jame aprašomi skurdūs Lietuvos miesteliai ir jų šlovės likučiai, nors iš tikrųjų esą dėl ilgo nebuvimo krašte atsirado prieštaringos nuotaikos, nesutampant autoriaus pasaulėžiūrai ir atrastam po grįžimo vaizdui¹⁹¹. Tokia reakcija atrodo labai natūrali pažvelgus į to meto literatūrinį kontekstą – tame pačiame leidinyje buvo spausdinami daug optimistiškesni žinomų rašytojų (Vladislovo Sirokomlės, Juozapo Ignoto Kraševskio, Vaclovo Pšibilskio ir kt.) tekstai, su kuriais šis

---

¹⁸⁹ Brigita Speičytė, „Ustronės atsiskyrėlio „Broliai bajorai“, arba Atminties lygmenys: recenzija“, in *Colloquia*, 38, 2017, p. 160. Prieiga per internetą: http://www.liti.lt/failai/Colloquia38_internetui-156-169.pdf [žr. 2021-04-01]

¹⁹⁰ Tokį pasaulio suvokimą greičiausiai formavo tuo metu itin paveiki Adomo Mickevičiaus (Adam Mickiewicz) kūryba, iš kurios, šiuo atveju, paminėtina poema „Ponas Tadas“ kaip kertinis kūrinys, skirtas nueinančiai, besikeičiančiai visuomenei – taip pat ir smulkiajai bajorijai, gyvenančiai buvusiose LDK žemėse.

¹⁹¹ Žr. Reda Griškaitė, „Praėjusių laikų garbintojas, arba keletas potėpių Stanislovo Moravskio portretui, in *Metai*, 1996, Nr. 3, p. 118.

sudarė didžiulį kontrastą¹⁹². Tačiau Moravskis tvirtina, jog neturi jokio tikslo suteršti gimtojo lizdo, aprašo tik tai, ką po daugelio metų rado tarp tautiečių, o skirtumas atsiranda natūraliai jau vien dėl to, kad „mūsų amžius jau savaime yra blogesnis ir turi būti blogesnis vien dėl to, kad blogis, kuris anksčiau buvo išplitęs tik aukščiausiuose visuomenės sluoksniuose, dabar įsigrauzė giliau“¹⁹³. Todėl vertindamas vadovaujasi ne vaizduote, o pateikia tai patvirtinančius faktus. Be to, tai, ką matė ir kur keliavo, Moravskis ne tik aprašė, bet ir vizualizavo, įamžindamas vietas piešiniuose¹⁹⁴.

Grįžimas į Ustronę 1838 m. Moravskiui sukėlė daug emocijų. Viena vertus, paskatino sustoti, atsitraukti nuo triukšmingo miesto gyvenimo ir apmąstyti praėjusį laiką – tai, kas patirta, susigražini į sąmonę. Šis poreikis, autoriaus požiūriu, intensyvėja su amžiumi, „nuėjus pusę erškėčiuoto gyvenimo kelio“, kai darosi nepaprastai malonu su „saldžiu sielos pagavimu ir dėkingumo Dievui kupina širdimi“ atsigręžti į „prabėgusius metus“¹⁹⁵. Kita vertus, sukėlė nuostabą ir sutrikdė įprastą gyvenimo tėkmę dėl intelektualaus bendravimo stokos, didžiulio materialinio ir civilizacinio Sankt Peterburgo bei Lietuvos provincijos kontrasto. Tačiau nepaisant aukšto statuso visuomenėje, išsilavinimo, ir, autoriaus žodžiais tariant, „peterburgietiškos miglos“¹⁹⁶, kuri ilgą laiką trukdė tapti „tikru bajoru“, Moravskis ilgainiui apsiprato ir tapo artimesnis savo krašto žmonėms. Tai įvyko, viena vertus, dėl mediko profesijos, kuri leido arčiau pažinti skirtingų luomų žmones, kita vertus, dėl saviidentifikacijos – jis tapatino save su bajorais: „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras.“¹⁹⁷ Todėl vienur per šio luomo socialinį paveikslą atsiskleidžia kolektyvinė tapatybė, kitur – Moravskio kaip inteligento, miestiečio, buvusio Peterburgo, t. y. Rusijos imperijos sostinės, gyventojų požiūris ne tik į visuomenę, bet ir „modernybės“ epochą.

Taigi aprašydamas provincijos bajorų kasdienį gyvenimą – ūkio problemas, bylinėjimosi, aprangos, valgymo ypatumus, elgesį namuose ir bažnyčioje, neatskiriamą

---

¹⁹² Reda Griškaitė, „Darbui, Bičiulystei ir Taikai“, in *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 50.

¹⁹³ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 214.

¹⁹⁴ Kai kurie Stanislovo Moravskio dailės kūriniai pateikiami „Brolių bajorų“ dalyje ir kituose leidiniuose (dalis jų perpiešta dailininko, kolekcininko, Sankt Peterburgo dailės akademijos auklėtinio Boleslovo Rusecko (1824–1913)).

¹⁹⁵ Stanisław Morawski, *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszalki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927, s. 111.

¹⁹⁶ Stanislovas Moravskis, „1838 vasario 11 (23) dienos laiškas Elenai Malevskienei iš Vilniaus, in *Z wiejskiej samotni: Listy do Heleny i Franciszka Malewskisch*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, s. 27.

¹⁹⁷ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 133.

bajoro gyvenimo dalį – medžioklę, pasakotojas ne tik kuria literatūriškai raiškų, informatyvų šio visuomenės sluoksnio paveikslą, bet ir užčiuopia socialines problemas, sąmoningumo kaitą – būtent sparčiai pasikeitusią bajoro „bajoriškumo“ sampratą, į kurią įėjo ne tik išvaizda, elgsena, bet ir svarbiausi bruožai – bajoriškasis kilnumas ir garbės jausmas. Tačiau reikėtų pabrėžti, jog šiuos pokyčius lėmė to meto politiniai, dabar jau – istoriniai, procesai. Bajorų padėtis keistėsi dėl vidinių krašto reformų Rusijos imperijoje, kai imtasi gryninti luomą, reikalaujant įrodyti bajorystę, įvedant įvairius cenzus, apribojant dalyvavimą valdžioje ir nurodant svarbiausiu kriterijumi žemės nuosavybę su valstiečiais¹⁹⁸. Tuomet, istorikės Tamaros Bairašauskaitės teigimu, bajorų „reikšmę ir prestižą palaikė veikiau tradicija, nei gebėjimas prisitaikyti prie visuomenės modernėjimo ir konkuruoti su besiformuojančiais socialiniais sluoksniais.“¹⁹⁹ Taigi bajorų luomo nuosmukis dėl konservatizmo ir bandymo apsaugoti nuo aplinkos poveikio užsisklendžiant, atmetant bet kokius pokyčius ir demokratėjimą, buvo neišvengiamas, todėl galiausiai bajoriškumas tampa tiesiog bendru paveldėto sąmoningumo elementu, senojo lenkiškumo (Respublikos prasme) ženklu.

2.3.1. Socialinis bajorijos portretas

Kalbėti apie pokyčius Moravskis pasirenka kontrasto principu²⁰⁰. Lygindamas „tuomet“ ir „dabar“ pabrėžia, kad senasis luomas visuomet dalyvaudavo sekmadienio mišiose, visad deramai atrodydavo – pagal lenkišą „kontušinę“ madą, kiekvienas bajoras turėjo savo titulą, mandagumą rodydavo visų bajorų titulų išmanymas (šiuo atžvilgiu esą nieks neprilygo Moravskio tėvui). Nors daugelis buvo beraščiai, retas kuris nemokėjo užrašyti savo vardo ir pavardės, nes tai buvo laikoma didžiule gėda. Kiekvienas žinojo savo nuosavybės, tėvonijos istoriją, „[...] kiekvienas, kad ir kaip pasinėręs į savo kaimietišką paprastumą, nė už ką gyvo padorumo, kurį diktuoja ir sveikas protas, ir bajoro garbė, niekada nebūtų pamynęs.“²⁰¹ Tėvų puoselėtas tradicijas išlaikė ir perėmė lotyniškus posakius, kuriuos

---

¹⁹⁸ Apie tai plačiau Tamara Bairašauskaitė, „Bajorai“, in Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, *Lietuvos istorija*, t. 8, I d, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 312–319.

¹⁹⁹ Ten pat, 319.

²⁰⁰ Reda Griškaitė, „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras (*Jaż sam nie co lepszego, jak szlachcic*)“, arba Pirmosios Stanislovo Moravskio kūrinio *Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika* laidos lietuvių kalba pratarmė“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 15.

²⁰¹ Ten pat, 91.

taikliai pritaikydavo pokalbių metu. Moravskis, pabrėždamas senosios, „kontušinės“ bajorijos taurumą, papročių prasmingumą ir dabartinio bajorų socialinio sluoksnio nuosmukį, pozicionuoja save kaip praeities garbintoją:

„[...] nes kadaise tas žodis mums reiškė labai daug... Kadaise bajorija [...] tai buvo kinų siena, nes ji dengė mūsų kraštą, mūsų tėvynę nuo audrų ir vėjų, pučiančių į mus iš visų keturių pusių [...] Bajorija svarbias ir iš pačių širdies gelmių kilnias išstisus amžius kraštui teikė paslaugas. [...] Tai buvo mūsų krašto tautinė armija, visada ir visur pasirengusi ginti tėvynę. Kaip tik šis, „akalicos“, bajoras [...] savo paties arba jau savo palikuonio krūtinę kaip sieną priešui atstatydavo, ir dažniausiai – neįveikiamą sieną.²⁰²“

„Dabartiniai“ bajorai, anot pasakotojo, yra degradavusi ir visiškai suniekšėjusi rasė, bažnyčią iškeitusi į smuklę, nesilaikanti jokių mandagumo taisyklių, negerbianči tėvų, smailialiežuvė, lėkštą sąmojų laikanti tinkamu bajoro vardo kilnumui. Tai pasileidusi, gudri, klastinga, tingi ir apatiška, nedėkinga ir dažnai netikinti Dievu bajorija, virtusi senojo luomo pranašumų trupiniais²⁰³. Savo požiūrį į pasikeitusį bajorkaimio luomą Moravskis įtvirtina pateikdamas bajoro gyvenimą atsipindinčią lentelę²⁰⁴. O apibendrina portretą šiais žodžiais:

„Paimk visas lietuvių valstiečio ydas, sumaišyk su visomis meškos ir asilo silpnybėmis, pridėk šiek tiek gudraus žydo sukčiavimo. Mestelk prietarų, tamsybės ir niekuo nepagrįstų laukinio žmogaus vaizdinių. Užmarinuok visa tai stipraus spirito kubile. Kojas apauk medpadžiais arba vyžomis. Pro šnerves pripūsk arba lapės gudrumo, arba vėžlio kvailumo ir tinginystės. Ant jo paties ir ant jo trobos supilk porą šimtinių vežimų įvairiausių šiukšlių, nešvarumų ir purvo. Ant sienų ir ant grindų užleisk ne mažiau kaip pusę milijono blusų, prūsokų ir blakių. Ant viso to užpilk keletą centnerių pasipūtimo, išdidumo ir puikybės – ir turėsi patį tiksliausią šiandieninio provincijos bajoro asmens ir jo buities portretą.“²⁰⁵

Prisimindamas laikus, kai minimi provincijos bajorai sprendė valstybės likimą, bando užfiksuoti tai, kas traukiasi ne tik iš istorijos, bet ir iš asmeninio akiračio. Todėl lyg nostalgiskai apibendrinamas tvirtina: „Viskas toje epochoje [t. y. pirmaisiais Aleksandro I valdymo metais, autoriaus vaikystės laiku] dar buvo linksma, džiaugsminga, laiminga“²⁰⁶, nes dar visi gyveno taikoje, jautėsi laisvi ir negalvojo apie sukilimus. Tačiau Moravskis jaučia atsakomybę, pats būdamas šio luomo atstovu, todėl ir jo kritika kyla būtent iš atsakomybės, formuojančios šios savybės lūkestį tame socialiniame sluoksnyje. Teigia, jog

---

²⁰² Ten pat, 153. Šie sakiniai buvo pirminiame šio teksto variante, tačiau nepaskelbti pirmųjų teksto leidėjų Adomo Čartkovskio ir Henriko Moscickio.

²⁰³ Ten pat, 133.

²⁰⁴ Ten pat, 131–132.

²⁰⁵ Ten pat, 132.

²⁰⁶ Ten pat, 253.

mėgino padėti „sugyvulėjusiai akalicių bajorijai“, kaip ir anksčiau jo tėvas. Tikėjosi, jog labiau pasiseks, todėl įkūrė mokyklą, savo lėšomis supirko reikalingas priemones ir kvietė bajorų vaikus mokytis už prieinamą kainą. Tačiau kaip rezultatą pateikdamas pavyzdį teigia, jog vietoj dėkingumo sulaukė tik reikalavimų²⁰⁷. Išprusimo stokos, moralinio nuopolio pavyzdžiu tapo ir bajorų dalyvavimas 1830–1831 m. sukilime, kuris traktuotas kaip maištas prieš monarchą, o iš tiesų, pasakotojo teigimu, tebuvo bajorų siekis pasipelnyti, paplėšikauti turtingesnių brolių ar žydų valdose, sukėlęs chaosą apylinkėse ir paskatinęs valdžios nepasitikėjimą šiuo luomu²⁰⁸. Autorius taip pat papildo, jog būtent bajorams saugant sieną prie Nemuno krantų labiausiai klestėjo kontrabanda, nes pinigais buvo nuperkamas net bajoriškas padorumas ir garbė²⁰⁹. Neretai jie pasipelnydavo ir iš skundų – pateikdavo valdžiai „donosus“²¹⁰ apie dvarininkų slepiamus rekrutus. Čia S. Moravskis ne tik parodo savo poziciją luomo kaitos atžvilgiu, bet ir nusako esminę mintį, į kurią nukreipia tyrėja R. Griškaitė, jog praeitis padeda suvokti dabartį²¹¹. Apie tai byloja paties Moravskio žodžiai: „Papasakojau, kokie buvo tėvai. Matote, kokie yra sūnūs!“²¹²

Visgi moralizuodamas autorius ne vien pateikia neigiamas „pasikeitusio bajoro“ savybes, bet ir nurodo, kur link turi judėti „degradavusi rasė“, ko joje pasigendama. Svarbiausios, anot pasakotojo, yra vertybinės nuostatos, kurios įgyjamos per mokslą, darbštumą ir moralės principų laikymąsi. Viso to nestinga jo bičiuliui, darsūniškiesiems Ignotui Lukaševičiui (Ignacy Łukaszewicz), kuris šiame pasakojime įkūnija bajoro idealą, tampa vaikystės provincijos ir naujųjų laikų bajoro sintezės pavyzdžiu. Aprašydamas Lukaševičių kaip sektiną bajoro pavyzdį, Moravskis vėl kuriam laikui virsta memuaristu liudytoju, nes siekia įamžinti ne bendrą vaizdą, o atskiras detales, susitelkia į individualius asmenybės bruožus, kurdamas portretą bendrame visuomenės paveiksle. Tuo pačiu, pasakojimas apie paskutinį, Moravskio žodžiais tariant, „akalicos bajorijos perlą“²¹³, garbingą ir deramai neįvertintą bičiulį tampa ir pagarbos jam išraiška.

---

²⁰⁷ Ten pat, 134.

²⁰⁸ Ten pat, 135.

²⁰⁹ Ten pat, 401.

²¹⁰ Rus. *дonoс* – įskundimas, įdavimas.

²¹¹ Reda Griškaitė, „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras (*Jaž sam nie co lepszego, jak szlachcic*)“, arba Pirmosios Stanislovo Moravskio kūrinio *Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika* laidos lietuvių kalba pratarmė“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 15.

²¹² Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 135.

²¹³ Ten pat.

Lukaševičius buvo „malonus, paslaugus, linksmas ir geras. Rūstus ir vos ne šiurpus veidas baugino ir dažnai sudarydavo apie jį klaidingą nuomonę. Bet iš tikrųjų buvo atvirkščiai [...] buvo padorus, mandagus, ne girtuoklis, visur nepriekaištingo elgesio, įžvalgus ir akylas pasaulio stebėtojas“²¹⁴. Vaikystėje būdamas ir stropus mokinys, ir padauža, I. Lukaševičius, auklėtas kunigo Antano Mendzigurskio (apie kurį dar bus užsiminta), be mechanikos,²¹⁵ rodė didelį susidomėjimą augalais, o pomėgis stebėti gamtą ilgainiui dar labiau sustiprėjo²¹⁶. Bėgant metams, tapo stropus, darbštus, gero elgesio jaunuolis, pastebėtas ir įvertintas bendraamžių bei suaugusiųjų kaip itin gabus, kruopščių rankų žmogus. Nuolat ieškojo savo gyvenimo kelio, tad įgijo ne tik praktinių teisės įgūdžių, bet ir plačiai pagarsėjo kaip muzikinių instrumentų derintojas. Be jokio užmokesčio, iš mandagumo pagelbėdavo kaimynams, tad po kurio laiko šio garbingo, doro žmogaus darbas pradėtas laikyti prievole. Pasakotojo teigimu, žvilgsnius iš aukšto kaip į paprastą bajorkaimio šlėktelę Lukaševičius skaudžiai išgyveno, tačiau niekuomet netarė nė žodžio²¹⁷. Įkvėpas ponios Renjė, turtingos garsaus Vilniaus gydytojo Mikalojaus Renjė²¹⁸ našlės, išmaldavęs tėvo skirti žemės lopinėlių aplink namus, įsirengė gėlynėlį, kurį su ypatingu atidumu, kruopštumu ir kantrybe prižiūrėjo. Buvo griebęsis ir knygų skaitymo bei jų įrišimo, nes surinkęs nemažą biblioteką skolindavo sunkiai gautas knygas kitiems ir atgaudavo apdriskusias, suniokotas, tad bandė bent tokiu būdu apsaugoti dalį nuo „pražūties“. Užsiėmė ir piešimu, buvo puikus dailininkas savamokslis, kurio darbai pasižymėjo kruopštumu, tobulumu ir išbaigtumu²¹⁹. Pomėgis stebėti paukščius pastūmėjo jį į gamtos istorijos mokslą, taip pat parodė jo puikius gebėjimus gaminti iškamšas. Taigi potraukis įvairioms veikloms, sunkus darbas ir geležinė kantrybė dar labiau išplėtė jo užsiėmimų sferą, atskleidė gabumus ir asmenines savybes. Todėl, anot Moravskio, net bičiulio dvarėlis ir jo aplinka atspindėjo šio bajoro dorybes:

---

²¹⁴ Ten pat, 388.

²¹⁵ Pvz.: pataisė kunigo Mendzigurskio laikrodį. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 242.

²¹⁶ Kaip šios veiklos palikimą, gautą po bičiulio mirties, Moravskis mini knyga, kurioje Lukaševičius fiksavo žolelių augimo procesą – nuos sėklos atsiradimo žemėje iki daigelio. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 242.

²¹⁷ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 351.

²¹⁸ Mikalojus Renjė (Nicolas Regnier, 1746–1800) – prancūzų kilmės Vilniaus gydytojas akušeris, akušerijos pradininkas, buvęs vyskupo Ignacijaus Masalskio gydytoju. Reda Griškaitė, „Komentarai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 354.

²¹⁹ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 368.

„Visi jo namo kampai švarūs, tvarkingi, ir ūkio darbai vyksta tiksliai, kaip laikrodis, kaip avilys. Darželio gėlės – puikios ir kelis kartus vešlesnės nei tikrų sodininkų, jas prižiūri pats šeimininkas. Bibliotekoje – tūkstantis lenkiškų knygų. [...] Nuolatinis protinis ir fizinis, bet visada nuostabą keliantis darbas – štai tikrosios Lukaševičiaus, bajoro, gyvenančio dviejų valakų sodyboje, dorybės.“²²⁰

Įdomu tai, kad darsūniškietis itin panašus į patį pasakotoją, nes atsiranda tam tikros paralelės: buvo panašiai auklėti, mokėsi toje pačioje mokykloje, mėgo gėles, ypač jurginus. Taip pat abu buvo neprofesionalūs menininkai, todėl R. Griškaitės daroma prielaida, kad Moravskio dovanotas Nemajūnų Šv. Stanislovo koplyčiai paveikslas „Šv. Stanislovo stebuklas“ buvo nutapytas būtent Lukaševičiaus, ir įdomu tai, kad fone esančių veikėjų bruožai itin primena patį Moravskį ir Lukaševičių²²¹. Pasakotojas su didele pagarba ir susižavėjimu kalba apie šį kuklų, visad tesintį pažadus, jautrų bei nuoširdų žmogų ir apgailestauja, kad liko neišnaudotas didžiulis Lukaševičiaus potencialas. Teigia, kad jei šis būtų gavęs tinkamą išsilavinimą, atsidūręs tinkamoje terpėje, į pasaulio naujoves ir apraiškas nežvelgtų su nuostaba, nepasitikėjimu ir tikrai būtų daug pasiekęs – tapęs kūrėju, išradėju, o ne užmirštu provincijos gyventoju²²².

Trumpai paminėtini ir kiti visuomenės atstovai, artimi provincijos smulkiajai bajorijai ar iš jos kilę, kuriems pasakojime taip pat skiriama dėmesio. Tai pirmiausia kunigai, krašto ganytojai, kurių vardų užfiksuota gana nemažai. Bet kaip I. Lukaševičiaus portretas atspindi XIX a. dvarelyje ūkininkaujantį provincijos bajorą, taip Darsūniškio klebonas ir Moravskio tėvo bičiulis A. Mendzigurskis, kilęs iš bajorų, įkūnija provincijos Dievo tarno idealą. Jis pasakotojo giriamas dėl išmintingumo, pakantumo, atjautos, kuklumo, pasišventimo profesijai, dėl ko buvo visų mylimas, ir sąmojo, kuris buvo svarbus ir pačiam Moravskiui kaip aukšto intelekto išraiška, pažymi R. Griškaitė²²³. Kleboną nuolat supdavo keliolika „akalicos“ bajorų, kurie Moravskio atsiminimuose išskyla kaip pirminis to meto Lietuvos bajorkaimių gyventojų atvaizdas²²⁴. Minimi ir Kauno pedagogai – iš Žemaitijos bajorų kilęs

---

²²⁰ Ten pat, 446.

²²¹ Reda Griškaitė, „Keletas žodžių apie iliustracijas“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 45.

²²² Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 370.

²²³ Reda Griškaitė, „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras (*Jaž sam nie co lepszego, jak szlachcic*)“, arba Pirmosios Stanislovo Moravskio kūrinio *Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika* laidos lietuvių kalba pratarmė“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 19.

²²⁴ Detalesnį aprašymą žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 87.

Simonas Laurinavičius²²⁵ ir Palenkės bajoras Stanislovas Dobrovolskis, kurie, nors ir nemėgo vienas kito, siekė įskiepyti jaunimui teisingas tikėjimo tiesas, moralės principus, spartietišką dorą, garbingumą ir nuoširdų norą, aistrą mokytis. Pedagogo svarbą visuomenėje Moravskis pabrėžia vadindamas jį „visos kartos vadovu“²²⁶. Kiek kitaip vaizduojama tam pačiam luomui priklausanti Kauno palestra²²⁷, kurios daugumą sudarė bajorai. Jų esminiu užsiėmimu pasakotojas įvardija nuolatinį girtavimą ir grynai palestriško, todėl ne visiems suprantamo, sąmojo demonstravimą, kurį, tiesa, Moravskis vertina teigiamai²²⁸. Svarbiausias palestros atstovas ir „didžiausias Kauno originalas“²²⁹, „pįjokėlių karalius“²³⁰ buvo advokatas Vincentas Svolkenis, kuriam nors ir netrūko intelekto, profesinio išmanymo, stigo dorovinių savybių. Taigi, nors bajorų luomo atstovų būta įvairiose srityse, todėl paveikslas piešiamas itin spalvingas, daugiausia dėmesio sulaukia jau minėtas I. Lukaševičius kaip tobuliausias bajoro pavyzdys.

Taigi Moravskis aprašydamas bajorijos luomą atskleidžia reikšmingą kaitą, kurią vertina skeptiškai, nes pasikeitus politinėms aplinkybėms, pasikeitė ir pilietinių dorybių, luomo vertybių reikšmė. Tad nors S. Moravskis tapatinasi su bajorija, pripažįsta esantis senųjų laikų garbintojas, kai vis dar gyvavo tėvų papročiai ir tradicijos, bajoriškojo kilnumo ir garbės samprata, kritiškai vertina pokyčius, išvelgdamas vien neigiamus dalykus ir kaip pavyzdį iškeldamas bičiulio portretą, pabrėžia „tikrojo bajoro“ nykimo aspektą. Išryškindamas bajorijos degradacijos bruožus diskutuoja su vyraujančia nuostata, jog tam turėjo įtakos svetima valdžia. Ne vienu atveju parodo, jog patys bajorai pasipelnymo tikslais neretai piktnaudžiaudavo savo tarnybine padėtimi ar pasikeitusiais įstatymais, didindami minėtą tautos ir valdžios nepasitikėjimą bei skatindami korupcijos plitimą.

---

²²⁵ Apie S. Laurinavičių kaip apie nuostabų žmogų ir puikiausią mokyklos prefektą Moravskis rašo ir Vilniaus atsiminimuose. Žr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 191–192.

²²⁶ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 254.

²²⁷ Istorikė R. Griškaitė patikslina sąvokos „palestra“ vartojimą tekste. Teigia, kad šis žodis skirtas visai teisininkų bendruomenei, o ypač advokatams įvardinti. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 322.

²²⁸ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 318. Apie palestros sąmojų, pritaikydamas advokato Lopatos pavyzdį, Moravskis kalba ir Vilniaus atsiminimuose. Žr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 169.

²²⁹ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 315.

²³⁰ Ten pat, 319.

2.3.2. Vietos ir atminties sampynos

Nevienareikšmiškas yra paties autoriaus santykis su praeitimi – jis užima poziciją tarp senojo ir modernaus pasaulio. Tai nurodo pirmoje gavendos *Iš visur po truputį* dalyje: „reikėjo mums arba amžiumi anksčiau, arba amžiumi vėliau gimti. Eiti koją į koją su naujuoju – šiek tiek sunkoka.“²³¹ Kitaip negu, pvz., Ignacijaus Chodzkos (Ignacy Chodźko) cikle *Lietuvos vaizdai (Obrazy litewskie, 1840–1850)*, kur praeitis yra branginama, atmintis apie praeitį yra įtvirtinama ir pratęsiama tekstu, Moravskis nors ir siekia įamžinti nuplaukiančią epochą, jaučiasi tarsi atitrūkęs nuo dabarties, kuria tam tikrą emociją, vertybinę distanciją tarp dabarties ir praeities, todėl, galima teigti, jog savo tapatybę užčiuopia praeityje. Išskirdamas „naująją bajorų kartą“, žiūrėdamas į ją iš nuotolio, laikosi atsiskyrėlio pozicijos, kuri tam tikra prasme laužo svarbiausią bajoriškiosios gavendos bruožą – tapatumą su pristatoma visuomenės dalimi. Tačiau iš šio nuotolio pasakotojui pavyksta atskleisti epochos lūžius ir laiko kaitos padarinius.

Laiko tėkmę Moravskis fiksuoja susiedamas su kraštu, vieta, kuri taip pat tampa jungiamuoju individualios ir kolektyvinės atminties audiniu. Gavendoje, kuri pereina į krašto, kultūros pasakojimą, vieta funkcionuoja kaip atminties susigrąžinimo, iškėlimo impulsas, nes joje išlieka laiko kaitos pėdsakai. Brangias vietas žyminčiuose prisiminimuose pasirodo noras ne tik užfiksuoti ir tokiu būdu išsaugoti praeitį, bet ir padėkoti aplinkai, kuri tapo labai artima. O atsidėkoti galima tik skleidžiant vietas, kurią puikiai pažinojo, su ja suaugo, vardą pasauliui – „atiduoti visiems kitiems žmonėms stebėtis ir dievinti“²³². Vietos ir atminties sampynos, įvietintos atminties pasakojimas, tikslingai atskleidžiamas pirmoje ciklo *Iš visur po truputį* dalyje *Nuo Merkinės iki Kauno*. Gavendos naratyvą struktūruoja kelionė palei Nemuną nuo Merkinės iki Kauno siužetas. Prie šių vietų prisaisaisto atsiminimų turiniai, kuriuos papasakoti paskatino ir kituose autoriaus tekstuose pabrėžiamas siekis išsaugoti praeities detales ir atgaivinti kadaise šlovingus, bet jau nepelnytai pamirštus ar primirštus vardus. Todėl ir čia autorius nerašo apie didžiuosius miestus, šią užduotį palikdamas „tiems, kurie mūsų istoriją aprašo“²³³. Ši intencija liečia ne tik vietas, bet ir asmenis – nebeminimus jo aplinkoje: karalienę Boną Sforcą, karalių S. A. Poniatovskį,

---

²³¹ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 502.

²³² Ten pat, 212.

²³³ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 465.

imperatorių Povilą I ar kontraversiškai vertinamus: generolą Aleksandrą Kachovskį, Pavelą Cicijanovą ir kt.

Taigi anksčiau dominavusią komunikacinę ir autobiografinę atmintį keičia kultūrinė, istorinė atmintis, nepatirta ir komunikaciniu būdu nepapasakota, nes Moravskis, siekdamas aprašyti vietas jam atmintinu žvilgsniu, nuolat atsižvelgia per vietą į istoriją. Todėl kultūrinės atminties išraiškomis tampa įvykiai, asmenybės, materialiniai objektai, turintys simbolinę reikšmę. Pradėdamas pasakojimą nuo Merkinės autorius pažymi, jog su šia vieta susiję istoriniai įvykiai, kuriuos paliudija įvairūs radiniai: mūro, stulpų žymės ir vis dar iširiamos plytų liekanos, taip pat Merkinės piliakalnyje, anot Moravskio, kadaise vadinamame karalienės B. Sforcos vardu, rasta pakeliamojo tilto dalis²³⁴. Taigi Merkinė, turinti šlovingą istorinę praeitį, išsiskirianti tuo, jog tapo vieno žymiausių Lenkijos ir Lietuvos valdovų Vladislavo Vazos mirties vieta, virto, pasakotojo teigimu, vargingu, nuskurdusiu miesteliu, garsėjančiu nebe kovomis ir garsių žmonių kapais, o džiovintais grybais²³⁵. Įdomus atvejis yra su Alytaus miestu – šis žymi tam tikrą sąstingį, lyg laikas šioje vietoje būtų sustojęs. Kaip kadaise Alytus buvo padalintas Nemuno, taip ir liko dviem atskiromis dalimis po paskutinio ATR padalijimo – viena lietuviška, kita lenkiška²³⁶. Senąją, lenkiškąją Alytaus pusę, buvusią lietuviškosios priemiesčiu, primena keli likę pėdsakai: rotušė – varpas, o mūrinį namą, kur taip pat vykdavo seimeliai, paskutinės, dar niekieno neišnešiotos plytos²³⁷. Taigi kol vieną dalį buvo apėmusi stagnacija, kita sėkmingai vystėsi, tačiau, Moravskio teigimu, Alytų visgi palietė laikas, nes ši vieta galiausiai virto nešvariu miesteliu, turinčiu miestelio vardą vien dėl jame esančios bažnyčios ir mažai kas beatmena jo istoriją²³⁸. Taip pat vienu iš įdomesnių objektų esti Rusijos generolo A. Kachovskio²³⁹ dviejų aukštų dvarelis, vadinamas Nečiuikomis, tapęs rusų kaimo architektūros pavyzdžiu dėl savo puošnumo. Aprašant Moravskiui tenka plačiau apžvelgti šios vietos atsiradimo aplinkybes ir papasakoti apie jos šeimininką, kurį ne tik pats, bet ir jo tėvas pažinojo. Tačiau vos keliais sakiniais pasakotojas

---

²³⁴ Ten pat, 230.

²³⁵ *Ten pat.*

²³⁶ Iš tiesų po trečiojo ATR padalijimo 1795 m. viena Nemuno pusė atiteko Rusijai, o kita Prusijai, todėl ir Alytus taip buvo padalintas. Nuo 1815 m. prisiška dalis atiteko Lenkijos Karalystei. Žr. Algimantas Miškinis, „Alytaus istorija“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/alytaus-istorija/> [Žr. 2021-04-28]

²³⁷ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 286.

²³⁸ Ten pat, 289.

²³⁹ Šio rusų bajoro, generolo biografija nėra plačiai žinoma, tad Moravskio informacija apie jį šiuo požiūriu gali būti itin vertinga. Moravskis Kachovskį mini ir Vilniaus atsiminimuose. Žr. Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 223, 321.

nusako dramatišką laiko paveikto dvarelio likimą, kuris tiesiogiai priklausė nuo šeiminingo gyvenimo trukmės:

„Dar prieš dvidešimt metų čia visur virė linksmas ir, svarbiausia, garbingas, tačiau kitoks, savitas, gyvenimas, visiškai nepanašus į lietuviškąjį. Viskas čia turėjo nors ir giminiškos, tiesą sakant veikiau, patriarchalinės, bet į akis krintančios svetimybės atspalvį. Tai buvo dvarelis rusų pono [...] Dabar čia jau tik vieni griuvėsiai! Po poros metų Nečiuikų jau ir ženklų neliks! Tad tegul bent jau ženklas doru ir garbingo žmogaus, senojo jų pono, šiame mano lape pasiliks.“²⁴⁰

Kiek kitokia yra Rumšiškų vietovės istorija, o ypač pasakojimas apie Nemuno rėvas²⁴¹, kurias nuo senų laikų buvo bandoma išvalyti, nes strukdė plaukti laivams. „Politinės aplinkybės ir didelės nelaimės – tiek krašto viduje, tiek išorėje – sutrukdė šiam jau sėkmingai pradėtam pagirtinam darbui“²⁴² – teigia Moravskis. Taigi įvietinti laiko tėkmės pėdsakai išreiškia poveikį kraštui, kultūrai, visuomenei, nes kaupdama ženklus, užuominas ir ilgainiui tapdama atminties vieta, kreipia atminties pasakojimą į konkrečios vietovės ar valstybės istoriją.

Kaip tam tikri krašto ar tautos simboliai minimi ir žymių asmenų vardai. Iš visos gausos pažymėtinas lenkų rašytojas I. Krasickis²⁴³, kuris nuolat minimas kaip moralinių elgesio normų pavyzdys dabarčiai, sąmojingų ir įvairiapusių kūrinių meistras, savo protu „išmaitinęs visą kartą“, todėl vaizduojamas kaip rašytinės sąmojingos kalbos simbolis. Pabrėžiama, kad būtent Krasickis įkūnijo nacionalinės literatūros sentėvius, kurie buvo nuolat garbinami ir visais laikais mylimi²⁴⁴. Kartu šis rašytojas tapo pavyzdžiu ir pačiam Moravskiui. Kaip ir kita asmenybė, kuriai ne viename kūrinyje pasakotojas atiduoda pagarbą – paskutinis Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis S. A. Poniatovskis²⁴⁵.

---

²⁴⁰ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 303.

²⁴¹ S. Moravskis aiškina, kad rėvos arba rifai – tai „slenksčiai, tai sankaupos didžiulių akmenų, tiek po vandeniu, tiek virš pačios upės kyšančių, nusitęsiosios beveik per visą Nemuno vagą, į kurias smarkiai putodamas ir uždamas vanduo daužosi, įvairias kryptis ir sroves įgaudamas“. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 460.

²⁴² Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 461.

²⁴³ Ignacy Krasickis (Ignacy Krasicki, 1735–1801) – rašytojas, žymiausias lenkų Apšvietos literatūros atstovas, katalikų kunigas, karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio kapelionas, poetas, vertėjas, politinis veikėjas. Žr. Józef Šostakowski, „Ignacy Krasicki“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/ignacy-krasicki/> [žr. 2021-04-01]

²⁴⁴ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 250.

²⁴⁵ Istorikė R. Griškaitė pažymi, kad iki tol prieštarų vertinimų sulaukęs karalius Stanislovas Poniatovskis iš tiesų buvo vienas labiausiai išsilavinusių to meto žmonių, remdavo menininkus, mokslininkus, literatus, net apdovanodavo specialiai jiems sukurtais ordiniais. Rėmė ir bibliotekų bei meno galerijų statybas. Žr. Reda

Svarstydamas, kodėl susiklostė būtent toks ATR likimas, prisimindamas tam tikrus istorinius momentus, lygindamas krašto būklę iki Poniatovskio ir jo valdymo metu, pasakotojas bando paneigti ilgai sklandžiusį visuomenėje priekaištą, jog šiam karaliui valdant kraštas pražuvo²⁴⁶. Taigi kaip Krasickio asmenyje fiksuojama požiūrio į tautos rašytojus, jų poveikio visuomenei kaita, karalius tapo krašto irimo ir galutinio valstybės žlugimo simboliu. Taigi minėtos vietos, išlaikiusios laiko kaitos žymes, parodo ne tik laiko tėkmę, bet ir destruktivų jo poveikį, aplinkos nykimą ir degradaciją.

Pabrėžtina, kad pasakojime *Nuo Merkinės iki Kauno* atsiranda ir ryškesnis biografinis epizodas, susijęs su Ustrone. Čia kolektyvinės atminties vietos susijungia su Moravskio namais, kurie tampa paskutiniu kelionės tašku. Taip konstruojamas naratyvas atskleidžia to meto elito mentalitetą, pasaulio ir savęs istorijoje matymą. Namai įkomponuojami į regiono istoriją, jo topografiją, per kurią susisiekiama su krašto, buvusios valstybės istorija. Visgi asmeninėje Moravskio erdvėje sunku atskirti atminties formas. Jo namai yra vieta, kur susisaisto skirtingi atminties lygmenys ir daugelis dalykų yra perimama, įsisavinama iš šeimos, nes individuali atmintis pirmiausia formuojama gimtosios vietos ir tėvų, todėl negali būti atskirta nuo kitų. Pasakotojas skaitytoją kviečia pasižvalgyti po namus, kurių durys buvo nuolat atviros kiekvienam, todėl čia susidurdavo įvairaus luomo, pažiūrų, intencijų atstovai. Namuose Moravskis sustoja prie jam reikšmingų vietų: namo frontono, kuriame tėvo užfiksuota maksima „Darbui, Bičiulystei ir Taikai“²⁴⁷, bandoma sūnaus išsaugoti, prieangio užrašo, kuris taip pat buvo tėvo kūrinys, Moravskio laikomas šventu²⁴⁸, ir jo paties bei tėvo sukauptų paveikslų, nutapytų jau minėtų Kanevskio, Oleškevičiaus, Rustemo, Orlovskio ir kt.²⁴⁹. Taigi, viena vertus, Moravskių dvaras yra vieta, kurioje persipina šeimos, aplinkos bendruomenės ir asmeninis gyvenimai, todėl ir atmintis, kita vertus, galima svarstyti, jog kelionės siužeto ir atminties vietų komunikuojama kultūrinė atmintis leidžia pažvelgti į namus kaip į individualiosios atminties vietą, nes būtent čia atsiskleidžia tikrieji Moravskio išgyvenimai, jausmai, rišantys su šia aplinka. Namai yra susiję su neišsakoma traumine

---

Griškaitė, „Komentariai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 270.

²⁴⁶ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 252.

²⁴⁷ Ten pat, 499.

²⁴⁸ Ten pat, 500.

²⁴⁹ Ten pat.

atmintimi, kuri susitelkia tėvo asmenyje, todėl šiuo atveju toje „kolektyvinėje vietoje“ galima išvelgti individualios atminties reiškinių.

R. Griškaitės teigimu, „šis tekstas [*Nuo Merkinės iki Kauno*] atskleidžia kitokį Moravskį – ne tą, kurį pažįstame iš memuarinės ar draminės kūrybos. Be šiam rašytojui būdingos išstobulintos ironijos, netradicinių įžvalgų ir faktų gausos, šiame tekste yra ir daug emocijų, ne tik neslepiamos, bet netgi deklaruojamos meilės žemei, kurioje gyvena.²⁵⁰“ Ir iš tiesų, Moravskis pateikia Panemunės apylinkių istoriją, papildydamas savo samprotavimais, įžvalgomis, kurios leidžia susidaryti įspūdį apie pristatytas vietas ir autoriaus santykį su jomis. Kartais pereidamas į bendresnius apmąstymus apie visą kraštą, autentiškas žinias supina su dabarties ir praeities konfrontacija, gvildenama ir gavendoje *Broliai bajorai*, kur susiduria ir skirtingos nuostatos – tapatinimasis su bajorais, bet kartu ir naujos, individualistinės, modernios nuostatos išraiška. Supindamas su įvietinta kultūrine atmintimi individualią atmintį siekia apsaugoti epochos, visuomenės, aplinkos ypatybes nuo užmaršties, tapdamas liudytoju ar įkūnydamas tam tikrą visuomenės dalį, tuo pačiu leisdamas plačiau pažvelgti į jį supusią erdvę ir objektus, paveiktus laiko tėkmės. O išryškinti primiršti ar pamišti vardai ne tik susaisto vietą su valstybės istorija, bet ir pabrėžia preities ir dabarties kontrastą.

---

²⁵⁰ Reda Griškaitė, „Darbui, Bičiulystei ir Taikai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 59.

2.4. Atminties įtampos

Atmintis yra procesas, kuris padeda save suvokti laike ir atkurti praeities fragmentus bei su jais susijusias būsenas, tačiau tarp dalies malonių, brangių atsiminimų, kuriuos saugome, yra dalis skausmingų, sąmoningai blokuojamų, kuriuos bandome pamiršti. Tačiau visi atsiminimai sudaro asmeninės istorijos, tapatybės dalį, ir Moravskio tekstuose daugelis jų, ypač skaudžių, sukelia įtampą, aiškiai trikdo bendrą pasakojimą: anekdotinę istoriją pertraukia filomatų bylos įvykiai, o gavendas ir Vilniaus atsiminimus – skaudi patirtis su tėvu. Tačiau šie atminties momentai, apie kuriuos Moravskis ieško būdų kalbėti ir vis dėlto daugelį dalykų nutyli, yra tokie emociškai intensyvūs, jog negali likti nepaminėti, todėl yra ikomponuojami į atminties naratyvą. Per juos atsiskleidžia autoriaus trauminė patirtis ir aplinkos, šeimos, bičiulių, istorijos vertinimas. Santykių su tėvu ir Vilniaus universiteto bylos atminties pasakojimus sieja ir susidūrimas su galia: tėvo valdingumu ir autoritetu bei monarcho ir jį atstovaujančių valdžios grandžių galia. Čia Moravskis užima nevienareikšmišką poziciją – vienur save pozicionuoja kaip atskirą individą, kitur kaip kartos atstovą, todėl jam būdingas konservatizmas, lojalumas, paklusnumo laikymasis ir tuo pačiu nepritarimas, „išsilaisvinimo“ poreikis. Būtent dėl to ši atmintis pasižymi emocine, vertybine įtampa ir sudaro problematišką Moravskio pasakojimo bei šio darbo pusę.

2.4.1. Tėvo ir sūnaus santykiai

Moravskio atminties naratyvuose pasirodanti tėvo figūra žymi tokią atminimo proceso situaciją, kai individuali „nepatogi“ atmintis, asmeninė patirtis atitrūksta nuo visuomenės normų ir pradedama komunikuoti, nepaisant to, kad pasakotojui tai yra sunku: anot Moravskio apie santykius su tėvu net ir po daugelio metų jis „neturi jėgų“ kalbėti, vadina juos didele nelaime²⁵¹. Tai, kas tuo metu vaikų ir tėvų santykiuose buvo laikoma norma, įprastu reiškiniu, Moravskiui jau nebeatrodė normalu. Čia ir galima pastebėti lūžį, žymintį autoriaus sąmoningumo kaitą, nes jis aiškiai atskiria auklėjimo tradicijas, kurios buvo nusistovėjusios XVIII a., ir tai, kas jam individualiai jau nebepriimtina, teigdamas: „Sakydavo, jog tai senoviškas sūnų auklėjimo metodas... Galbūt... Vis dėl to visur reikia turėti saiką.“²⁵² Palyginimui – Moravskis dažnai mini anuomet įprastas kūno bausmes,

---

²⁵¹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 210.

²⁵² *Ten pat.*

klūpojimą bažnyčioje ir pan., kurie šiandien atrodo kraupiai, tačiau jo aprašomi lyg juokais²⁵³. Tokiais atvejais nėra išreikšta pojūčio, jog tai pažeidimas, nukrypimas nuo normos, kitaip nei santykiuose su tėvu, apie kurį vien prisiminus, pasakotojo teigimu, „norėjosi sielvartingai kaukti“²⁵⁴. Taigi iš Moravskio atminties pasakojimo galima spręsti, kad „prievarta“ ir saiko stoka sūnaus auklėjime siejama ne su fiziniu, o nuolatiniu psichologiniu, emociniu smurtu, pažeidžiančiu sūnaus orumo, savivertės ir individualizmo nuostatas, nesuderinamas su „senoviniais“ auklėjimo būdais.

S. Moravskis tėvo buvo visad kritikuojamas dėl nemokėjimo rašyti laiškų išdailintu stiliumi, kaip tai gebėjo padaryti, pvz., Novomeiskis²⁵⁵. Sūnui nuolat reiškė nepasitikėjimą, ką galima matyti, pvz., epizode, kai kunigas M. Dluskis dovanoja Moravskiui rinktinę prancūzišką knygą, kuri, tėvo manymu, sūnaus rankose susidėvės, todėl šis nevertas tokios dovanos²⁵⁶. Rašydamas laiškus sūnui nevengė užuominų ir karčių pastabų, kurios tik pabrėžia tėvo, besilaikančio įsisenėjusių nuostatų ir senoviškų prietarų, griežtą laikyseną, kad „sūnus yra visiška tėvo nuosavybė. Koneveik ir bausk sūnų, jeigu jis blogas, kad pasidarytų geresnis. Koneveik ir bausk, jeigu jis geras, kad nesugestų.“²⁵⁷ Senųjų papročių laikymąsi rodo ir privalomas lankymasis salonuose, kurio tėvas reikalavo ir iš sūnaus, vertinančio šią reikiamybę kaip „pusės amžiaus senumo ir iš tėvų paveldėta mada [...] tėvas, senos mokyklos žmogus, nepaisant naujų civilizacijos vėjų, kupinas senų prietarų dėl santykių ir ryšių, ir man įsakė lankytis ten“²⁵⁸. Todėl ne visuomet pritarė sūnaus pasirinkimui, su kuo bendrauti, jei tie ryšiai jo manymu negalėjo būti naudingi sūnaus karjerai. Taigi Moravskis nuolat jautė „tėvo botagą“²⁵⁹.

Tačiau tėvo figūra sūnaus vertinama nevienareikšmiškai: jaučiasi nuo jo „nukentėjęs“, bet vis dėlto pripažįsta, jog tėvas buvo vertas pagarbos žmogus ir turėjo daug gerų savybių. Suvokė, kad nepaisant savo atšiaurumo, šaltumo, rūpinosi sūnaus likimu, suteikdamas išsilavinimą, išlaikymą ir įvesdindamas į visuomenę, kad šis įgytų naudingų ryšių ir už tai

---

²⁵³ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 258, 295. R. Griškaitė papildo, kad įprastai tai buvo klūpojimas valandą prieš tai gavus kirčius rimbū. Už išdaigas esą dažnai perta rykštėmis. Žr. Reda Griškaitė, „Komentari“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 281.

²⁵⁴ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 343.

²⁵⁵ Ten pat, 43.

²⁵⁶ Ten pat, 40.

²⁵⁷ Ten pat, 50.

²⁵⁸ Ten pat, 62.

²⁵⁹ Ten pat, 69.

buvo tėvui dėkingas. Todėl apie jį kalbėjo su didele pagarba: pristatė kaip gamtos apdovanotą žmogų – jis buvo puikiai išsilavinęs, mokėjo daug kalbų, niekuomet nemeluodavo ir prie kiekvieno gebėdavo prisitaikyti. Be to, buvo „vaikščiojanti enciklopedija“²⁶⁰, nes turėjo itin plačius ryšius visuomenėje, kurie tik didino jo autoritetą ir vertė susimąstyti, kad to pasiekti pačiam Moravskui neužtektų gyvenimo jau vien dėl to, jog nesijautė tam gabus²⁶¹. Tėvas buvo garbingas, dorovingas žmogus, kurio namuose nebūta šmeižto, sukčiavimų, melagystės ar barnių, tačiau didžiausią problemą, vėliau išsaugusią į trauminę patirtį, sudarė senoviškų prietarų apie vaikų ir tėvų santykius laikymasis. Todėl Moravskis lyg bandydamas išsakyti savo nuoskaudą ir poreikius nuolat mini tėvo despotizmą ir savininkiškumą jo atžvilgiu. Tai geriausiai atspindi šie žodžiai:

„Mano tėvas nuoširdžiai tikėjo, kad sūnus – tai tėvo nuosavybė, daiktas. Su manimi visuomet elgėsi kaip su daiktu, o ne kaip su žmogumi. Smaugė, engė, sukinėjo ir maigė tarp pirštų tą vaško rutulėlį taip, kaip jam patiko – ir dar nuolat stebėjosi ir pyko, jog tas vaškas vis ne toks paslankus, kaip jam norėtusi!“²⁶²

Net kalbėdamas apie tėvo mirtį, kurią akivaizdžiai sunkiai išgyveno, nuolat pabrėžė, jog tai liūdnas ir skausmingas įvykis, išreikšdavo nuoskaudas dėl jūdvių santykių. Įvairiuose savo tekstuose beveik identišškai rašo kaip šioje Vilniaus atsiminimų ištraukoje: „Priartėjo Dievo ranka pažymėtas laikas, ir kai visų mažiausiai buvau pasirengęs tokiai nelaimei, kilnus, doras, garbingas, šviesus, neįkainojamas ir tik man vieninteliam pasaulyje tikrai žiaurus ir gaižus žmogus – mano tėvas – atsisveikino su šiuo pasauliu!“²⁶³ Todėl dar tėvui gyvam esant nesugebėjo išverti spaudos ir nuolatinio priminimo, jog buvo nelauktas vaikas, kad tėvui yra našta ir apimtas neviltingas bandė atimti sau gyvybę nutaikęs užtaisytą pistoletą į smilkinį²⁶⁴. Vėliau pavargęs nuo tironijos buvo priverstas išvykti į Sankt Peterburgą ir savarankiškai užsidirbti duoną versdamasis gydytojo praktika.

Galima matyti, kad labiausiai Moravskis išgyveno dėl to, jog niekuomet nebuvo tėvo vertinamas nei kaip sūnus, nei kaip asmenybė, nes jos niekuomet neįžvelgė: „Jis visiškai nevertino nei herakliškų mano pastangų, nei senovinio garbės ir doros jausmo, nei

---

²⁶⁰ Ten pat, 117.

²⁶¹ Ten pat.

²⁶² Ten pat, p. 209–210. Apie tėvo rūstybę ir griežtas pažiūras jo kaip sūnaus atžvilgiu Moravskis kalba ir gavendoje. Žr. Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 210.

²⁶³ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 88.

²⁶⁴ Ten pat, 371.

reputacijos, nei fanatiško manojų garbinimo, nei aklo jo valios vykdymo. Visa tai jis laikė priederme²⁶⁵. Sūnus visą gyvenimą stengėsi jam įtikti, buvo nuolat kontroliuojamas ir drebėdavo per kiekvieną susitikimą, kuriame tėvas svaidėsi „tėviškos valdžios žaibais“²⁶⁶. Tokiomis akimirkomis, pasakotojo teigimu, troško pavirsti akmeniu ar siena, nuo kurios viskas atšoka, kad nejaustų baimės ir skausmo²⁶⁷. Visgi nors prisiminimai apie tėvą visuomet buvo skaudūs, S. Moravskio teigimu, apie jį galvodavo nuolat, ir tai paaiškina žodžiais:

„Juk negalėjau negalvoti apie žmogų, kurio nebuvo įmanoma negerbti, kuriuo nebuvo įmanoma dėl visko nesistebėti, kurio tėvišką žvilgsnį (tokį, kokį aš įsivaizdavau) norėjau pelnyti, kuriam niekuomet niekuo negalėjau įtikti. [...] manė (nesidomėdamas kitu jaunuimu), kad taip turi būti [...] baimindamasis natūralios vyriškos emancipacijos, kuri manyje augo kiekvienais metais geometrine progresija, didino savo griežtumą ir savo aitrumą. Visos mano pastangos nuolat suduždavo, atsitrenkusios į šią uolą. [...] Būdavo, stenkis kiek nori – visuomet, kiekvieną akimirką ras tau kokį priekaištą. Pagyrimo beveik niekuomet nesulaukdavau.“²⁶⁸

Meilės taip pat neįjutė, o dėmesio ir ramybės, švelnaus tėviško žvilgsnio, žodžio už bent vieną dorą poelgį, nuolat troško, apie ką ne kartą užsimena tekstuose²⁶⁹.

Trauminė atmintis, aiškiausiai pasirodanti Vilniaus atsiminimuose, gavendose pereina į objektyvų santykių svarstymą, siekiama susikurti distanciją aptariant senosios lenkų kartos papročius ir tėvų despotiškumą. Savo patyrimą Moravskis bando suvisuotinti, padaryti objektyvuotu pasakojimu nušviesdamas bendrą to meto santykių tarp tėvų ir vaikų vaizdą:

„Senasis mūsų tėvų kietumas ir rūstumas, kurį ir aš pats, nors buvau gimęs jau kiek kitoje epochoje, Kūrėjo valia visa pilnatve turėjau patirti, kėlė aklą, bet pasyvų paklusnumą, mažai turėjo aistringos ir nuoširdžios, bet daug – religingos pagarbos ir meilės, daug respekto. Tačiau šiltų santykių, o tiksliau, širdingumo – jokio. [...] Tačiau nemanykite, kad tas senų laikų griežtumas, kuris pasireiškėdavo tuo, kad vos ne kas žodis buvo kalbama apie botagą, iš tikrųjų savo egzistavimą pasauliui botagu ir skelbė! O ne! Tiesa, buvo tikrų tėvų tironų. Bet retai. Ir dabar tokių yra, ir dar daugiau, nors iš pažiūros tarytum ir švelnesni. [...] Senasis lenkas tėvas buvo tikras kinų imperatorius, buvo tikras Siamio karalius, į kurį nebuvo galima akių pakelti arba į kurį pats jų negalėjai pakelti, nes nebuvo to vertas.“²⁷⁰

---

²⁶⁵ Ten pat, 343.

²⁶⁶ Ten pat, 51.

²⁶⁷ *Ten pat.*

²⁶⁸ Ten pat, 343.

²⁶⁹ Ten pat, 52; Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 211.

²⁷⁰ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 259.

Čia aiškiai matyti jo asmeninė nuoskauda. Tačiau Moravskis nepateikia tėvystės vizijos, nekelia tėvo idealo klausimo, tačiau svarsto, kodėl A. Moravskio – idealaus tėvo pagal XVIII a. standartus, gerbiamo žmogaus, turėjusio daugelį asmeninių privalumų elgesys su sūnumi jam neatrodo teisingas. Santykiuose su tėvu jis patyrė daug kančios, kurią prisimena grįžęs į Ustronę: „Kur čia rasi akmenį, kur pievą, kur skardę, kur krūmelį, kurio tuomet šiomis ašaromis nebūčiau suvilgęs“²⁷¹, tačiau trauminės atminties pasakojime ryškėja ne tiek reikalavimai, nes visuomenėje šis atitiko tėvo idealą, bet asmeniniai poreikiai. Šiuo požiūriu Moravskis yra modernių laikų žmogus, nes žinojimas, kad tėvų despotizmas buvo tarsi kartos, epochos bruožas ir norma, nesutaiko jo su ta praeitimi, o reakcija į prievartą parodo individualistinę prieigą.

2.4.2. Slaptųjų jaunimo draugijų byla

Būdamas šešiolikos metų S. Moravskis tėvo paliepimu įstojo į Vilniaus universitetą, kuriame mokėsi tuomet bajorui nederančios mediko profesijos. Netiko būti studentu ir dėl savo aprangos, nes demonstravo varšuvietišką madą, kitaip nei tipiškai ano meto Vilniaus studentai. Tai laikotarpis, kuris sutapo su Vilniaus universiteto klestėjimo metais ir būtent tuomet „slaptųjų draugijų siuntas visiems susuko galvas“²⁷² ne tik Europoje, bet ir Lietuvoje. Pats Moravskis taip pat priklausė įvairioms organizacijoms: masonams²⁷³, „Bičiulių sąjungai“²⁷⁴, spindulingiesiems²⁷⁵ ir filaretams²⁷⁶ (nuo 1820 m.) ir, nors nepriklausė

---

²⁷¹ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, p. 497.

²⁷² Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 197.

²⁷³ Masonai – tai etinis judėjimas, veikiantis uždaroje draugijoje, kurių nariai puoselėja tuos pačius dorovinius ir metafizinius idealus. Lietuvoje masonų veiklos pradžia siejama su XVIII a. vid., kai didikai pradėjo burtis į lenkiškas ložas. Iš jų žinomiausi yra Ignas Oginskis, Karolis Stanislovas Radvila, Jurgis Vielhorskis. Žr. „Masonai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/masonai/> [žr. 2021-05-01]

²⁷⁴ „Bičiulių sąjunga“ (Związek Przyjaciół) buvo nelegali Vilniaus universiteto studentų draugija, veikusi 1819–1822 m., kurios vadovu buvo T. Zanas. Jie siekė grupės narių mokslinio lavinimosi. Vėliau (1822 m.) perorganizuota į Filadelfų draugiją. Žr. Virgilijus Pugačiauskas, „Bičiulių sąjunga“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/biciuliu-sajunga/> [žr. 2021-05-01]

²⁷⁵ Spindulingųjų draugija arba spindulingieji buvo Vilniaus universiteto studentų organizacija, veikusi 1820 05–06. Įkurta filomatų T. Zano, M. Rukevičiaus, T. Loziński, K. Piaseckio, ją sudarė 168 nariai. Spindulingųjų draugijos kodekse įtvirtintos taisyklės, skatinusios narius siekti mokslo, tobulėjimo. Veiklą nutraukė Vilniaus universiteto rektorius S. Malevskio įsakymu. Jos pagrindu Tomas Zanas įsteigė Filaretų draugiją. Žr. Vytautas Merkys, „Spindulingųjų draugija“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/spindulinguju-draugija/> [žr. 2021-05-01]

²⁷⁶ Filaretų sąjūdį sudarė nelegali Vilniaus universiteto studentų draugija, veikusi 1820–1823, kuriais priklausė apie 180 narių. Šios student grupės vadovu buvo T. Zanas. Filaretų įstatai draudė religinę ir politinę veiklą, siekė mokslinio lavinimosi ir dorinio tobulėjimo, plėtojo Spindulingųjų draugijos tradicijas. Dėl filomatų bylos ir

filomatų²⁷⁷ ratui, pažinojo pagrindinius šios draugijos narius. Tačiau ši Vilniaus atsiminimų dalis yra kitokia, daug asmeniškė, todėl gali būti priskiriama tiesioginiams memuarams²⁷⁸. Čia Moravskis negali išlikti tiesiog bajoru, elito nariu, nes studentų draugijų bendruomenė susikūrusi nebe kartos ar luomo pagrindu. Tai naujos socialinės grupės, profesinės inteligentijos žmonės, kurie veikia ir sąveikauja pagal kitokius principus, negu toje terpėje, kurią plačiai anekdotinėje istorijoje Vilniaus atsiminimuose aprašo Moravskis. Šioje aplinkoje jam tenka dalyvauti asmeniškai ir būtent asmeninė padėtis tampa ilgainiui problemiška.

Autorius nedaug rašo apie slaptąsias studentų organizacijas, jų narius ir apie bičiulį A. Mickevičių, ko galima būtų tikėtis iš Vilniaus atsiminimų. S. Moravskis šio dalyko pats niekaip nepaaiškina. Galbūt tai susiję su jo polinkiu įtraukti į atminties pasakojimus visų pirma tai, kas pasmerkta užmarščiai, paliudyti ir tokiu būdu gelbėti nuo pražūties, rašyti apie mirusius žmones, kiek įmanoma neliečiant gyvųjų, o Mickevičius, autoriui rašant Vilniaus atsiminimus, ne tik dar gyveno, bet ir buvo sulaukęs didelės šlovės. Istorikas Vincas Trumpa svarsto, kad Mickevičių pasakotojas galėjo laikyti „per dideliu poetu, ant kurio negalėjo kristi joks šešėlis. O be šešėlių Moravskis nemokėjo tapyti savo portretų.“²⁷⁹ Jaunystės atsiminimuose Mickevičius ir daugelis kitų filomatų buvo Moravskio aplinkos, biografijos dalis, kaip ir Sankt Peterburge, tačiau pasakotojas nors daug kur juos mini, tą daro tik epizodiškai. Moravskis aiškiai stengiasi nuo šios temos atsiriboti, tačiau pateikia situacijos vertinimą, kuris prieštaravo vyraujančiam, iki šiol kultūrinėje atmintyje gyvuojančiam tos kartos įvaizdžiui, suformuotam A. Mickevičius *Vėlinių* trečiosios dalies²⁸⁰.

---

prasadėjusių tardymų filaretų veikla nutrūko. Žr. Virgilijus Pugačiauskas, „Filaretai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/filaretai/> [žr. 2021-05-01]

²⁷⁷ Filomatai buvo nelegali Vilniaus universiteto studentų, dauguma kilusių iš smulkiųjų bajorų, draugija, veikusi 1817–1823, kurios steigėjais buvo studentai Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz), Juozapas Ježovskis (Józef Jeżowski), Pranciškus Malevskis (Franciszek Malewski), Anupras Petraškevičius (Onufry Pietraszkiewicz) ir Tomas Zanas (Tomasz Zan). 1817 m. įstatuose paskelbti tikslai numatė lavinimosi ir dorinio tobulėjimo aspektus. Susirinkimuose filomatai skaitė savo rašinius iš įvairių mokslo sričių, literatūros ir poezijos, vėliau skaitė tekstus, susijusius su visuomenės švietimu, kurį suprato kaip politinės kovos, siekiant atkurti Abiejų Tautų Respubliką, priemonę, todėl kalbose pabrėždavo, kad būtina kovoti dėl tėvynės nepriklausomybės. 1823 prasidėję masiniai filomatų ir filaretų suėmimai visiškai sustabdė draugijos veikimą, studentai buvo suimami, tardomi ir tremiami. Žr. Virgilijus Pugačiauskas, „Filomatai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/filomatai/> [žr. 2021-05-01]

²⁷⁸ Илон Фрайман, „Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановки проблемы“, in *Ruthenia*. Prieiga per internetą: <https://www.ruthenia.ru/document/422973.html> [žr. 2020-12-13]

²⁷⁹ Vincas Trumpa, „Vilniaus universitetas ir Vilniaus Stanislovo Moravskio atsiminimuose“, in *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1989, p. 147.

²⁸⁰ S. Moravskis Vilniaus atsiminimus rašo po Mickevičiaus *Vėlinių* (*Vėlinės* – 1832, Vilniaus atsiminimai – 1848 m.), kurios neabejotina, turėjo įtakos šiam tekstui turint omenyje ir tai, jog lenkų poeto veikalas iškelia kankinystės

Pasakotojo santykis su naująja karta yra dviprasmiškas: su ja tapatinasi, nes atsiskleidžia kaip profesinės inteligentijos kartos atstovas, tačiau savo požiūriu į tuometinę situaciją demonstruoja skepticizmą ir (savi)kritiką. Mickevičiaus *Vėlinių* trečioji dalis pateikia filomatų bylos realijas kaip tautos heroizmo, pasiaukojimo ir martirologijos laikus, kai stengtasi apsaugoti nuo lenkų tautos sunaikinimo siekiančios carinės valdžios²⁸¹. Taigi vaizdavo situaciją kaip metafizinę gėrio ir blogio kovą, o S. Moravskio teigimu, „iš musės buvo padarytas dramblys“²⁸², nes visa situacija buvo „tik dūmai ir muilo burbulas“²⁸³, kuris išprovokavo didžiulį nesusipratimą ir tapo klaidų virtine, parodžiusia, kad „galima iš smėlio nuvyti rimbą“²⁸⁴. Šiuo požiūriu jis panėšėjo į senąją kartą, buvo konservatorius, kuriam svarbus stabilumas, tradicinės vertybės ir lojalumas įstatymui, nors ir kritikavo svetimą valdžią bei jos įstatymus kaip netinkančius kraštui. Todėl užduoda klausimą: „ar mes savo ruožtu nedavėme preteksto visiems šiems įvykiams?“²⁸⁵ Perša mintį, jog ir iš Vilniaus visuomenės pusės galima buvo tikėtis daugiau nuolankumo, o jo trūkumo priežastis galbūt slypi tėvų elgesyje, kurie nuo ankstyvos jaunystės privalėjo siųsti vaikus į Rusiją ir supažindinti su tos tautos papročiais:

„kad nemanytum, jog Rusija yra ten, kažkur už jūros, ir jog visa tai yra nereikalinga vien todėl, kad „Tadeusz Kościuszko jest złote jabłuszko“ ir kad „Polska nie zginęła, póki my żyjemy“. Įvykiai parodė, jog liaudis ne visada teisi. Sveikas protas ir gerai suvoktas interesas bet kuriuo atveju liepė taip dainuoti: „Kieno vežimu važiuoji, to ir dainelę dainuoji“. Ir tebus Dievo valia!“²⁸⁶

Todėl nors Moravskis nepritaria Rusijos valdžios brutalumui, tamsumui ir korupcijai, bet ir patriotinės nuostatos, kurios skatino priešišką santykį jam irgi nepriimtinos; jis teigia, kad reikia ieškoti bendro intereso, suvokto sveiku protu.

Pasakotojas pateikia kelias priežastis, dėl ko „dramblys ėmė gimdyti pelę“²⁸⁷. Jo manymu, niekas valstybėje negali vyksti savavališkai, o Vilniaus studentai pažeidė 1822 m. draugijų draudimą, dėl to pačių slaptumas juos pražudė, prisidėjo prie jų kartos ir vertingų,

---

motyvą, tekstas tampa martirologiniu tautos atminties pasakojimu, paskatinusiu lenkų mesianistinės idėjos formavimąsi.

²⁸¹ Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, III dalis, vert. Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 135.

²⁸² Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 201.

²⁸³ Ten pat, 223.

²⁸⁴ Ten pat, 222.

²⁸⁵ Ten pat, 233.

²⁸⁶ Ten pat, 241–242.

²⁸⁷ Ten pat, 224.

Moravskio manymu, dokumentų ir darbų sunaikinimo²⁸⁸. Apgailestauja, kad jaunimo kūrybinės aspiracijos buvo išsklaidytos, ir kūrybingi tekstai, galbūt galėję turėti valstybinę reikšmę, buvo sunaikinti. Lygina šios kartos dalią su etruskų tautos ir kultūros likimu, apie kuriuos šiandien mažai ką žinome²⁸⁹. Tačiau ir šiuo atveju pasirodo dvejopa pasakotojo pozicija – svarsto, ar ši situacija nebuvo išprovokuota jaunimo, panorusio „suvaidinti mažojo Bruto vaidmenį“²⁹⁰, bereikšmio maišto, kuriam nepritaria – vietoj „maištingos sielos“ demonstravimo iškelia saviugdos, kūrybinių sumanymų reikšmę. Tačiau susidariusioje situacijoje Moravskis įžvelgia ir pačios Vilniaus universiteto vadovybės, ypač tuometinio rektoriaus Tvardovskio kaltę dėl to, kaip vertino šią bylą, taip pat Novosilcevo ir jo šalininkų siekį pasipelninti ir šmeižtą, taip pat perdėtą galios demonstravimą, pasireiškiantį per policijos brutalumą, nepriimtą krašto žmonėms²⁹¹.

Tuomet dar niekas nenujautė, koks likimas laukia, atrodo, stabilumu ir žydėjimu pasižyminčio Vilniaus, todėl pablogėję santykiai tarp carinės administracijos ir Vilniaus universiteto, išprovokavę 1830–1831 m. sukilimą, trėmimus, Vilniaus universiteto uždarymą 1832 m. ir rektoriaus suėmimą, visiems tapo didžiuliu smūgiu, nes iš menkniekio išaugęs didžiulis procesas, autoriaus požiūriu, ypač vilniečiams reiškė tragediją²⁹². Tačiau dėl skirtingo mentaliteto ir vyraujančios hierarchijos valstybėje šių „objektų“ reikšmės tautai, pasakotojo teigimu, imperijos valdžia nesuprato²⁹³. Tad Moravskio manymu, turint reikalų su svetimumu kraštu, būtina jį pirmiausia pažinti, nes šiuo atveju Lietuvos visuomenės ir imperinės valdžios atstovų papročiai ir įpročiai buvo labai skirtingi – rusai garsėjo korupcija, turėjo hierarchiją, karine valdžia ir autoritetu paremtus santykius. Tai puikiai parodo Vilniaus universiteto studentų ir gvardiečių susidūrimai²⁹⁴. Šių dviejų „civilizacijų“ skirtynes rodo ir požiūris į universiteto rektoriaus poziciją. „Jų universiteto rektorius, kasmet renkamas iš profesorių tarpo (daugiausia trejiems metams, ir tai tik formaliai, todėl, kad toks etatas), tiek tėra reikšmingas ir gerbiamas asmuo (o kartais net mažiau), kaip apskrities prokuroras arba policijos asesorius. Mūsuose buvo visiškai kitaip!“²⁹⁵ – teigia pasakotojas. Todėl Vilniaus universiteto rektoriaus suėmimas papiktino visuomenę ir sukėlė sumaištį. Taigi ir čia autorius

---

²⁸⁸ Ten pat, 223.

²⁸⁹ *Ten pat.*

²⁹⁰ Ten pat, 225.

²⁹¹ Ten pat, 199, 197, 224.

²⁹² Ten pat, 200.

²⁹³ *Ten pat.*

²⁹⁴ Ten pat, 239.

²⁹⁵ Ten pat, 200.

pabrėžia „naujovės“, svetimumo nesupratimą, kurį galima paaiškinti kitame kontekste Moravskio vartojamu posakiu, kažkada jam pasakytu tėvo: „Norėdamas ką nors pasiekti, turi būti lankstus“²⁹⁶. Turima omenyje tai, kad studentams, universiteto profesūrai pritrūko lankstumo santykiuose su svetima valdžia ir atvirkščiai.

Svarbu pabrėžti ir tai, kad nors S. Moravskis išvengė tremties, jautėsi kaltas dėl draugų likimo, galbūt ir dėl to vengė pasakoti apie studentų procesą. Jis visuomet turėjo geresnį užnugarį, nes priklausė aukštuomenei, kitaip nei daugelis filomatų ir filaretų, neturtingų, kilusių iš smulkiosios ir vidutinės bajorijos, tarp kurių buvo ir A. Mickevičius. Tuomet viską lėmė šeimos padėtis ir ryšiai, todėl nors Moravskis dalyvavo tardymuose, dėl Novosilcevo tardymo komisijos nario Vincento Laurinavičiaus – Kauno apskrities mokyklos, kurioje mokėsi Moravskis, direktoriaus Simono Laurinavičiaus brolio – pagalbos nebuvo suimtas²⁹⁷. O kitus draugijos narius – Tomą Zaną²⁹⁸, Joną Čėčiotą²⁹⁹, A. Mickevičių, Anuprą Petraškevičių³⁰⁰, „kiekvieną akimirką pasirengusius užsidėti antrankius, jau kelios dienos jiems rengiamus“³⁰¹, neturinčius socialinio užnugario, suėmė tuoj pat po susitikimo ir graudaus atsisveikinimo šv. Kazimiero koplyčioje³⁰². Moravskis suvokia, kad Vilniaus studentų bendruomenės viduje jo „neliečiamybė“ nebėra privalumas, todėl tampa pagrindu kaltės jausmui. Žinojo visuomenės nuomonę dėl savo padėties: „Tuo tarpu aš, anot žmonių, varčiausi kaip inkstas taukuose, o savo nemalonumus raminau saldžioje jaunų ir gražių moterų draugijoje. Trumpai tariant, gyvenau pilnakraujį gyvenimą.“³⁰³ Todėl tarsi bando teisintis pabrėždamas, kad tik pažinčių ir ryšių dėka byloje nenukentėjo. Tačiau nuolat jautė

---

²⁹⁶ Ten pat, 190.

²⁹⁷ Ten pat, 203.

²⁹⁸ Tomas Zanas (1796–1855) – lenkų visuomenės veikėjas, poetas, tremtinys, vienas iš Filomatų draugijos steigėjų, nuo 1820 tapęs Filaretų draugijos prezidentu. 1823 m. nuteistas metams kalėjimo, vėliau ištremtas į Orenburgą. Į Lietuvą grįžo 1841 m. Žr. Juzef Šostakovski, „Tomasz Zan“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/tomasz-zan/> [žr. 2021-05-05]

²⁹⁹ Jonas Čėčiotas (1796–1847) buvo visuomenės veikėjas, poetas, tautosakos rinkėjas, kilęs iš smulkiųjų bajorų. Studijavo Vilniaus universitete, redagavo pirmuosius A. Mickevičiaus poezijos rinkinius, priklausė Filomatų draugijai ir su kitais nariais buvo suimtas, kalintas Vilniuje, vėliau ištremtas į Orenburgo guberniją. Žr. Virgilijus Pugačiauskas, „Jonas Čėčiotas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-ceciotas/> [žr. 2021-05-05]

³⁰⁰ Anupras Petraškevičius (1793–1863) – Vilniaus universiteto studentas, vienas iš Filomatų draugijos steigėjų. Su kitais draugijos nariais buvo ištremtas. Vėliau apkaltintas bandymu dalyvauti 1830–1831 m. sukilime, dėl to nuteistas mirties bausme, tačiau vėliau vietoj to ištremtas į Sibirą 1832 m. Į Lietuvą grįžo tik 1860 m. Žr. Reda Griškaitė, „Paaiškinimai“, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 453.

³⁰¹ Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 211.

³⁰² Ten pat.

³⁰³ Ten pat, 289.

baimę, ne tiek dėl nelaisvės, kankinimų ir skausmo, o dėl tėvų liūdesio, pamačius jį kaltinamųjų suole³⁰⁴. Tėvas, išgirdęs apie įvykius Vilniuje, net neturėjo minties apie sūnaus dalyvavimą studentų slaptoje veikloje, nes, Moravskio teigimu, „nė akimirką nebūtų galėjęs pamanyti, kad jo sūnus „botago baimėje išauklėtas“, ką nors slėptų nuo savo tėvo.“³⁰⁵ Tačiau tikrovė buvo kitokia, bet nors ir įveltas į filomatų bylą, Moravskis iš jos išsisuko nenukentėjęs.

Taigi ir filomatų, ir santykių su tėvu istorija gali būti įvardijama kaip trauminė patirtis, kurios fragmentai nevienodai iškyla pasakotojo atmintyje tarp kitų naratyvų kaip „atminties pertrūkiai“ – tėvas minimas epizodiškai visuose Moravskio tekstuose, filomatų bylai skiriama nemaža dalis Vilniaus atsiminimuose, pasakojant studentų, taip pat moksleivių draugijų istoriją. Šie naratyvai priklauso individualiai atminčiai, komunikuojamai neapsiribojant vien socialiniais, politiniais ar istoriniais kontekstais. Moravskis rašo apie asmeninę patirtį, šeimos istoriją ir ją vertina taip pat drąsiai, kaip ir jaunystės laikų studentų bendruomenę, kuriai pats priklausė. Gana nuosekliai įsitraukia į svarstymus apie Lietuvos ir Vilniaus visuomenės, valdžios santykius, tautinę savimonę, jos kolizijas su imperijos valdžia, kurias vertina nevienaprasmiškai. Kritikuodamas valdžią, politiką ir susidariusią situaciją apgailestauja, kad istorija iškelia vardus, kurie to nenusipelno, o kiti yra užmirštami, todėl iš čia galbūt kyla viena iš Moravskio rašymo motyvacijų. Kalbėdamas apie filomatų bylą daro išvadą, kad sprogo burbulo kaltininku buvo ne vien valdžios aplaidumas, aklumas ar lenkų tautos puoselėtos viltys dėl Lietuvos ir Lenkijos karalystės susijungimo, bet ir maži kivirčiai tarp studentų bendruomenės ir valdžios organų, galiausiai virtę valstybinio masto tragedija. Dėl savo „geresnio“ likimo S. Moravskis jautė nepaaiškinamą kaltę visą gyvenimą, kaip ir nuoskaudą dėl tėvo nemeilės ir sūnaus „sudaiktinimo“, grindžiamo beatodairišku vadovavimusi konservatyviomis nuostatomis ir senaisiais auklėjimo papročiais. Tačiau tėvo ir sūnaus santykiai S. Moravskio pasakojimuose galėtų tapti atskiro tyrimo objektu.

---

³⁰⁴ Ten pat, 202.

³⁰⁵ Ten pat.

Išvados

1. Stanislovo Moravskio kūryboje per įvairias pasakojimo formas ir atminties tipus atsiskleidžia skirtingus kontekstus ir vertinimus turintys naratyvai, perduodami atminties komunikavimo būdu. Spontaniškai prasidėjęs rašymo procesas pasikeitus biografinėms aplinkybėms virsta kruopščiai apgalvotais formos ir turinio prasme atminties tekstais, kuriama besikeičiančių epochų lūžyje. Moravskio kūrinuose, visų pirma Vilniaus atsiminimuose, kuriamas anekdotinis naratyvas atskleidžia to meto visuomenės elito, daugiausia Vilniaus miestiečių gyvenimo vaizdą, humoristinę jo pusę ir atgaivina buvusią miesto bendravimo kultūrą, nurodo socialinės terpės, kuriai pats priklausė, ypatumus. Anekdotinės istorijos, kylančios iš asmeninės patirties ar perimtos tiesioginio bendravimo būdu, yra komunikacinės atminties apraiškos, susijusios su konkrečiais įvykiais ar asmenimis. Vilniaus atsiminimuose ši komunikacinė atmintis perteikia bendruomenės istoriją, kuri vyrauja asmeninio gyvenimo naratyvo, autobiografinės istorijos pasakojimo atžvilgiu. Čia Moravskis pasirodo kaip Lietuvos visuomenės elito narys, šios grupės gyvenimo liudytojas, tiesos sakytojas, neretai kritikas ir atminties gaivintojas, kurio anekdotinė istorija be komiško funkcijos dažnai turi pažintinį potencialą.

2. Sankt Peterburgo „portretų galerijoje“ *Petrpilyje* per atskirų asmenų išvaizdos, originalumo ir kūrybiškumo išraiškų aprašymus kuriami unikalūs Rusijos imperijos sostinės bendruomenės, daugiausiai Lenkijos ir Lietuvos išeivių, portretai. Autorius atkreipia dėmesį į asmenis, kurie liko tarsi atminties bendruomenės paribuose, todėl šiame pasakojime atsiskleidžia Moravskio, kaip liudininko, siekis atgaivinti nepelnytai primirštus ar pamirštus vardus, kurių iškėlimas į paviršių reiškia ne tik pagarbą jiems ir draugystės branginimą, bet ir priekaištą, kad buvę ryškūs, garsūs žmonės taip greit užmirštami. Pabrėžiama neteisybė, žmonių nedėkingumas kilnių, svetingų, paramą teikusių ir talentingų, tačiau pernelyg greit iš kolektyvinės atminties pasitraukusių asmenų atžvilgiu. Taigi Sankt Peterburgo atsiminimuose susitelkiama į biografinę atmintį, kuri išryškina išeivijos aplinkos, autoriaus pažinotos kūrybinės inteligentijos rato ypatumus. Čia pasakotojo pozicijai būdinga ryškesnė individualistinė žiūra, kuri pasireiškia tuo, jog greta liudytojo išvalgų jis į pasakojimą įtraukia bendresnių temų svarstymus, refleksijas dailę, muziką, atskleidžiančias asmenines pažiūras ir polinkius. Iš atskirų asmenybių portretų sukurtas Sankt Peterburgo išeivių bendruomenės vaizdas reikšmingas tuo, kad čia pasakotojas figūruoja kaip ne tik tradicinio kilminio elito, bet ir naujos besiformuojančios socialinės grupės – profesinės, kūrybinės inteligentijos,

veikiančios imperijos sostinėje, narys. Iš šios perspektyvos atminties naratyve iškyla lenkų (ATR prasme) ir rusų kultūros santykių, Lenkijos ir Lietuvos išeivių indėlio į Rusijos imperijos sostinės kultūrinį gyvenimą, tradicinės bajorijos kultūros likimo modernizacijos epochoje (būtent jos meninės reprezentacijos) klausimai.

3. Gimęs dar „kontušiniais laikais“, Moravskis norėjo fiksuoti tai, ką siekė jo atmintis, tačiau kas pamažu traukėsi iš jo kasdienės aplinkos, ir iš istorijos. Autorius atsiminimuose paliko ne vieną socialinių grupių ar sluoksnių panoramą: tradicinį visuomenės elitą reprezentuoja Vilniaus atsiminimai, o inteligentijos, meno, literatūros atstovus vaizduoja atsiminimai *Petrapilyje*. Gavendoje *Broliai bajorai* veikia šios dvi pasakotojo identifikacijos: per kuriamą socialinį gimtojo krašto portretą atsiskleidžia Moravskio kolektyvinė (bajoro) tapatybė ir jo, kaip inteligento, miestiečio, plėtojama visuomenės ir „modernybės“ epochos kritika, išreiškiamą žvelgiant iš nuotolio, užimant atsiskyrėlio laikyseną, kuri nėra būdinga gavendos žanro pasakotojui, įprastai susitapatinančiam su aplinka. Aprašydamas provincijos bajorų kasdienybę autorius kuria literatūriškai raiškų luomo paveikslą ir užčiuopia socialines problemas bei bajoro „bajoriškumo“ sampratos kaitą. Tapatindamasis su bajorija, laikantis save „senųjų laikų garbintoju“, kritiškai vertina pokyčius, pabrėžia „tikrojo bajoro“ nykimo aspektą, išryškindamas luomo degradacijos bruožus, pabrėždamas dabarties ir praeities konfrontaciją.

4. Gavendos *Nuo Merkinės ir Kauno* bei *Broliai bajorai* išsiskiria tuo, jog Moravskis atminties medijavimui pasirenka tuo metu populiarią kelionių literatūros formą, kuri skatina ir leidžia į pasakojimą įtraukti nepatirtos, istorinės praeities planą, susieti ją su vieta. Supindamas su įvietinta kultūrine atmintimi individualią atmintį Moravskis į supančią erdvę sugebėjo pažvelgti kitaip, ją praplėtė, į paviršių iškeldamas ne didžiuosius miestus, o nepelnytai pamirštus vietų bei žmonių vardus ir dažnai kontraversiškai vertinamus veikėjus. Visa tai aprašo keliautojo žvilgsniu, pasinaudodamas pirmtakų ir amžininkų užrašytas patirtis. Tokiu būdu leidžia plačiau pažvelgti į jį supusią erdvę ir objektus, paveiktus laiko tėkmės, atskleidžia autentišką požiūrį į aplinką ir save patį per ją. O išryškinti primiršti ar pamiršti vardai ne tik susaisto vietą su valstybės istorija, bet ir pabrėžia preities ir dabarties kontrastą.

5. Vilniaus atsiminimuose galima pastebėti individualios atminties pertrūkius, susijusius su traumine atmintimi, apie kurią Moravskis arba neranda būdo kalbėti, arba keičia pasakojimo stilių, dėl to ji reikalauja atskiro dėmesio. Tai naratyvas, kuris atskleidžia autoriaus trauminę

patirtį ir aplinkos, šeimos, bičiulių, istorijos vertinimą, perteikiamą per santykių su tėvu ir Vilniaus universiteto studentų bylos atminties pasakojimus. Čia Moravskis pozicionuoja save kaip atskirą individą ir kaip kartos atstovą, dėl to ši atmintis pasižymi emocine, vertybine įtampa ir sudaro problematišką naratyvo pusę. Per atminties pasakojimus, motyvuojamus įvairių aplinkybių ir asmeninių autoriaus nuostatų, įsitikinimų, atsiskleidžia individualios ir kolektyvinės atminties santykis bei liudytojo pozicija, susijusi su atsimenančiojo dabarties akiračiu, savivoka, poreikiais, dominuojanti visuose Moravskio tekstuose.

6. S. Moravskio atminties naratyvų tyrimai ir jų santykis su gavendos, atsiminimų žanrais padėtų šį autorių nuodugniau įtraukti į regiono – Lenkijos, Lietuvos – literatūros istoriją.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai

1. Moravskis, S., *Iš visur po truputį*, t. 1: *Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
2. Moravskis, S., *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.
3. Moravskis, S., *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994.
4. Morawski, S., *Rękopis znaleziony w Paryżu. Wspomnienia Stanisława Morawskiego o Marii Szymanowskiej*, oprac. Danuta Danek, Warszawa: Terra Nova, 2013.
5. Morawski, S., *W Peterburku, 1827–1838: wspomnienia Pustelnika i Koszałki Kobialki*, wyd. Adam Czartkowski, Henryk Mościcki, Poznań: Wydawnictwo polskie, 1927.
6. Morawski, S., *Z wiejskiej samotni: listy do Heleny i Franciszka Malewskich*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981.

Literatūra

1. „Apie dvaro istoriją trumpai“, in *Renavo dvaro sodyba*. Prieiga per internetą: <https://renavodvaras.lt/istorija/>
2. „Juozapas Oleškevičius (Józef Oleszkiewicz)“, parengta 2006-02-27 pagal parodos katalogo „Vilniaus klasicizmas“, Vilnius, 2000, p. 334 informaciją ir pagal „Lietuvos dailės istoriją“, Vilnius, 2002, p. 176, 178. Prieiga per internetą: http://old.ldm.lt/LDMDailininkai/DBaze/Straipsniai/24_s.htm
3. „Maria Szymanowska“, in *CULTURE.PL*. Prieiga per internetą: <https://culture.pl/pl/tworca/maria-szymanowska>
4. „Masonai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/masonai/>
5. „Moravskio žinynas“, parengė Audronė Musteikienė. Prieiga per internetą: http://www.genmetrika.eu/Moravskio_zinynas.html
6. „Trauma theory“, in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Red. D. Herman, M. Jahn, M. L. Ryan. USA: Routledge, 2010, p. 788. Prieiga per internetą: <http://atraf.ir/wp-content/uploads/2018/10/daneshname-nazariye-revayat.pdf>

7. „Viola“, in *Encyclopædia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/art/viola-musical-instrument>
8. „Wiadomosci Brukowe“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/wiadomosci-brukowe/>
9. Assmann, A., „Canon and archive“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 97–107.
10. Assmann, A., „Prisiminimai ir atmintis“, vertė Dalia Čekatauskienė, in *bernardinai.lt*, 2015 sausio 28. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/>
11. Assmann, A., *Cultural memory and Western civilization*, US: Cambridge university press, 2011, p. 119–134.
12. Assmann, J., „Communicative and cultural memory“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 109–118.
13. Bachtin, M., *Dostojevskio poetikos problemos*, vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 125–128, 143–156, 195–198.
14. Bairašauskaitė, T., „Bajorai“, in Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, *Lietuvos istorija*, t. 8, I d, *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 305–322.
15. Balaišytė, L., „Kaukių baliai ir XVIII a. visuomenė“, in *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2020, t. 96, p. 163–186. Prieiga per internetą: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta_96/Acta_96_6_Balaisyte.pdf
16. Čartkovskis, A., Moscickis, H., „Įvadas pirmajam 1924 metų leidimui“, Varšuva, 1923, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994, p. 14–29.
17. Česnauskaitė, D., „Tradicinio filosofinio diskurso modifikacijos „karnavalinėje“ filosofijoje“, in *Filosofija. Sociologija*, 3, 2005, p. 25–32.
18. Danek, D., „Intymistyka i przemoc edytorska – trzy przypadki (Stanisław Morawski, Eliza Orzeszkowa, Zygmunt Krasiński)“, in *Sztuka Edycji*, Vol 15, Nr. 1, 2019, s. 29–41.
19. Danek, D., „Niedokonany polski Czechow w czasach romantyzmu. O Stanisławie Morawskim“, in *Twórczość*, Nr. 11, 2013.
20. Danek, D., „Ponowne odkrycie nieznanego wielkiego pisarza. O Stanisławie Morawskim.“, in *Nauka*, Nr. 3, 2013, s. 17–33. Prieiga per internetą:

<https://journals.pan.pl/dlibra/publication/106279/edition/92051/content/nauka-no-3-ponowne-odkrycie-nieznanego-wielkiego-pisarza-o-stanislawie-morawskim-danek-d-2013?language=en>

21. Danek, D., „Rękopis znaleziony w Paryżu. Traktat Stanisława Morawskiego o muzyce w jego wspomnieniach o Marii Szymanowskiej“, in *Sztuka edycji*, Vol 2, 212, s. 79–90.

22. Dručkutė, G., „Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe’as Lejeune’as ir Jozefas Frankas)“, in *Literatūra*, 2004, 46(5), p. 52–53. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330572768_Autobiografijos_teorija_ir_praktika_Philippe'as_Lejeune'as_ir_Jozefas_Frankas

23. Erll, A., „Cultural memory studies: an introduction“, in *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 1–15.

24. Fineman, J., „The History of the Anecdote: Fiction and Fiction“, in *The New Historicism*, ed. H. Aram Veese, New York: Routledge, 1989, p. 56–57.

25. Gaižutytė-Filipavičienė, Ž., „Nacionalinis tapatumas ir atmintis šiuolaikinėje ekranosferoje ir medijų mene“, *@teitis*, 2011-10-06, Nr. 1. Prieiga per internetą: <https://www.ateitis.net/lt/temos/134/>

26. Garczyk, B., „Żelwietr Kasper (Gaspar) Ignacy“, in *Polski Peterburg*, 2016-09-21. Prieiga per internetą: <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/zelwietr-kasper-gaspar-ignacy>

27. Glinskis, R., *XX amžiaus lietuvių dienoraščiai: tarp literatūros ir dokumento*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 31–32

28. Grafetstätter, A., „Jacques Le Goff und das Lachen“, in *Brathair* 16 (2), 2016, p. 222–234.

Prieiga per internetą: <https://ppg.revistas.uema.br/index.php/brathair/article/download/1262/990/3501>

29. Griškaitė, G., „Stanislovo Moravskio paslaptis“, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994, p. 7–13.

30. Griškaitė, R., „Darbui, Bičiulystei ir Taikai“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį, t. 1: Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 21–60.

31. Griškaitė, R., „Ir aš pats esu ne kažin jau kas – tik bajoras (*Jaż sam nie co lepszego, jak szlachcic*)“, arba Pirmosios Stanislovo Moravskio kūrinio Szlachta-bracia. Gawęda Pustelnika laidos lietuvių kalba pratarmė“, in Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį, t. 2:*

Broliai bajorai: Atsiskyrėlio gavenda, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016, p. 11–30.

32. Griškaitė, R., „Keletas štrichų filomatų kartos portretui“, in *Naujasis židinys – Aidai*, Nr. 3, 1994, p. 39–51.

33. Griškaitė, R., „Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 1, p. 25–56.

34. Griškaitė, R., „Praėjusių laikų garbintojas, arba keletas potėpių Stanislovo Moravskio portretui, in *Metai*, 1996, Nr. 3, p. 117–126.

35. Griškaitė, R., „Stanislovo Moravskio paslaptis“, in Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų k. vertė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1994, p. 7–13

36. Griškaitė, R., „Stanislovo Moravskio rankraštinių palikimas Vilniaus bibliotekose“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 87–114.

37. Herman J., *Trauma and Recovery*, New York: Basic Books, 1992, p. 57, in Ramunė Bleizgienė, „Traumos atminties vietos: Gabrielės Petkevičaitės-Bitės „Spauda leista“ ir Jono Biliūno „Liūdna pasaka““, in *Žmogus ir žodis*, Nr. 2, 2011, p. 30–38.

38. Kербelytė, B., „Komunistiniai vadai ir žmonių būseną Lietuvoje užrašytuose anekdotuose“. in *Tautosakos darbai IV*, 2009, p. 260–270. Prieiga per internetą: http://www.ilti.lt/failai/21_Kerbelytes.pdf

39. Kербelytė, B., „Naujoviški anekdotai: santykiai su ilgaamžė tradicija“, in *Lietuvių tautosakos kūriniių prasmės*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, p. 352–364. Prieiga per internetą:

<https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/180/1/ISBN9789955126898.pdf>

40. Koženiauskiėnė, R., „Intelektualo pašnekesiai su savo siela“, in *Metai*, Nr. 2, 2010, p. 137–141.

41. *Laiko ženklai. Šbravcų draugija*, vedėja Liudvika Pociūnienė, in LRT, 2004. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/14717/laiko-zenklai-subravcu-draugija>

42. *Literatura polska w świecie*, t. 5, 2014, s. 364–365. Prieiga per internetą: <http://www.sjtkp.us.edu.pl/wp-content/uploads/2021/01/Literatura-polska-V-e-TEXT31.pdf>

43. Mayers, D. G., „Atminties reiškinys“, in *Psichologija*, Poligrafija ir Informatika, 2000, p. 434–436.

44. Medišauskienė, Z., „Moralinio pasaulio riteris: keletas Stanislovo Moravskio pasaulėžiūros bruožų”, in *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 1, Vilnius, 2002, p. 115–134.
45. Merkys, V., „Spindulingųjų draugija”, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/spindulinguju-draugija/>
46. Merkys, V., „Šubravcai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/subravcai/>
47. Mickevičius, A., *Vėlinės*, III dalis, iš lenkų k. vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 131–266.
48. Miknytė, J., „Stanislovo Moravskio moters samprata: Modernėjimo epochos vertybinių orientacijų ir individualiųjų psichologinių patirčių sankirtos”, in *Darbai ir dienos*, 48, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007, p. 9–20.
49. Miškinis, A., „Alytaus istorija“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/alytaus-istorija/>
50. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, „Vincentas Smakauskas”, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/vincentas-smakauskas/>
51. Nikžentaitis, A., Mačiulis, D., Čepaitienė, R., Staliūnas, D., Rozankevičiūtė, A., Safronovas, V., Grybauskas, G., „Atminties kultūra Lietuvoje. Mokslo tyrimo programa (2009–2013 m.)”, Istorijos institutas. Prieiga per internetą: <https://www.istorija.lt/mokslas/mokslines-programos/atminties-kultura-lietuvoje.-d.-1/157>
52. Nora, P., „Between Memory and History: Les Lieux De Mémoire”, in *Representations*, no. 26, 1989, p. 7–24.
53. Nünning, A., Gymnich, M., Sommer, R., *Literature and Memory: Theoretical Paradigms, Genres, Functions*, Tübingen: Francke verlag, 2006.
54. Olick, J., „From Collective memory to the sociology of mnemonic practices and products”, in Astrid Erll and Ansgar Nünning, *A companion to cultural memory studies*, Berlin: De Gruyter, 2010, p. 151–161.
55. Pacevičius, A., „Rankraštinis paveldas ir istorinė atmintis”, in *Rankraštinis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje, konferencijos medžiaga*, Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2006, p. 9–20.
56. Pakštas, B., „Aleksander Orlovskij“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/aleksander-orlovskij/>

57. Pugačiauskas, V., „Bičiulių sąjunga“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/biciuliu-sajunga/>
58. Pugačiauskas, V., „Filaretai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/filaretai/>
59. Pugačiauskas, V., „Filomatai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/filomatai/>
60. Pugačiauskas, V., „Jonas Čeciotas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-ceciotas/>
61. Repšienė, R., „Atmintis populiariojoje kultūroje: televizijos iššūkiai kino industrijai, Atmintis, vaizdas, kultūra.“, in *Lietuvos kultūros tyrimai*, 6, Vilnius, 2015, p. 58–72. Prieiga per internetą: https://www.culturalstudies.lt/wp-content/uploads/2021/02/LKT-6_2015_Rita.Repsiene.Atmintis-populiariojoje-kulturoje.pdf
62. Ricoeur, P., *Time and Narrative*, Volume 1, p. 52.
63. Sirutavičius, V., „Adomas Jurgis Čartoriskis“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/adomas-jurgis-cartoriskis/>
64. Sliesoriūnas, F., „Augustas II“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/augustas-ii/>
65. *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. Józef Bachórz, Alina Kowalczykowa, Wrocław, 1991, p. 313–318.
66. Speičytė, B., „Ustronės atsiskyrimo „Broliai bajorai“, arba Atminties lygmenys: recenzija“, in *Colloquia*, 38, 2017, p. 156–169. Prieiga per internetą: http://www.ilti.lt/failai/Colloquia38_internetui-156-169.pdf
67. Stefanovska, M., „Exemplary or Singular? The Anecdote in Historical Narrative“, in *SubStance #118*, 2009, Vol. 38, No. 1, p. 16–30.
68. Šostakovski, J., „Ignacy Krasicki“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/ignacy-krasicki/>
69. Šostakovski, J., „Tomasz Zan“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/tomasz-zan/>
70. Šutinienė, I., „Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas“, in *Filosofija. Sociologija*, Nr. 1, 2002, p. 57–62. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367158841554/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

71. Tarandaitė, D., „Valentinas Vankavičius“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/valentinas-vankavicius/>
72. Trumpa, V., „Šubravcai ir senasis Vilniaus universitetas“, in *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago, 1989, p. 78–94.
73. Trumpa, V., „Vilniaus universitetas ir Vilniaus Stanislovo Moravskio atsiminimuose“, in *Lietuva XIX-tame amžiuje*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1989, p. 143–156.
74. Vidugirytė, I., *Juoko kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 117–123.
75. Vyšniauskas, M., „Pamirštas po istorijos dulkėmis – Juozapas Senkovskis (1800–1858)“, in *Literatūra ir menas*. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120122194719/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3337&kas=straipsnis&st_id=18336
76. Vitkus, H., „Istorinė atmintis ir holokaustas: problemos samprata“, in *Genocidas ir rezistencija*, 1(17), 2005, p. 51-65. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153049949/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
77. Vitkus, Z., *Memorialas atminimo politikoje: Panerių atvejo tyrimas (1944–2016)*, daktaro disertacija, Klaipėda, 2019. Prieiga per internetą: http://briai.ku.lt/downloads/Vitkus_Zigmas.pdf ir kt.
78. Žaltauskaitė, V., „Stanislovas Moravskis, Nuo Merkinės iki Kauno: Atsiskyrelio gavenda, Iš visur po truputį, 1 t., parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2009, 625 p.“, recenzija, in *Archivum Lithuanicum*, t. 12, 2010, p. 325–330.
79. Žmuida, E., „Didysis karas (1914–1918) lietuvių memuarinėje literatūroje: atminties diskursų spektras, nepriklausomybės „byla“ ir užmaršties kontekstas“, in *Žmogus ir žodis*, t. 20, nr. 2, 2018, p. 30–50. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/61290/1/ISSN1822-7805_2018_T_20_N_2.PG_30-50.pdf
80. Вейнберг, Л., „Арендт, Николай Федорович“, in *Русский биографический словарь*, Т. 2, 1900, с. 277.
81. Фрайман, И., „Русские мемуары в историко-типологическом освещении: к постановки проблемы“, in *Ruthenia*. Prieiga per internetą: <https://www.ruthenia.ru/document/422973.html>

Summary

The analysis of the works of Stanisław Morawski was aimed at revealing how the contents of memory are communicated in texts and how different types of memory interact: collective, individual, cultural, communicative memories, taking into account narrative forms and genres, such as anecdote, story, description.

In the anecdotal narrative, which dominates in Vilnius memories, it was found that the anecdotal narrative arising from personal experience or inherited communication, being created reveals the image of life of the elite of society at that time, mainly Vilnius townspeople, its humorous side and revives the former city communication culture, points to the peculiarities of the social environment to which Moravskis himself belonged. In Vilnius' memories, communicative memory conveys the history of the community, which prevails in terms of the narrative of personal life, he narrative of an autobiographical story. Here Moravskis appears as a member of the elite of Lithuanian society, a witness to the life of this group, a truth-teller, often a critic and a resuscitator of memory, whose anecdotal story, in addition to the function of comedy, often has cognitive potential. And in the Saint Petersburg memoirs, the “portrait gallery” created through descriptions of the expressions of appearance, originality and creativity of individuals focuses on biographical memory, which highlights the peculiarities of the diaspora environment, the circle of creative intelligence known to the author.

In the story *The Noble Brothers (Broliai bajorai)*, through the social portrait of the homeland, reveals the author's collective (nobility) identity and, as an intellectual, a citizen, develops a critique of society and the “modernity” era, expressed in the position of the hermit, emphasizing the confrontation between the present and the past. And in the story *From Merkinė to Kaunas (Nuo Merkinės iki Kauno)*, interweaving individual memory with an embedded cultural memory, the narrator was able to look at the surrounding space differently, widening it by bringing to the surface not the big cities but the undeservedly forgotten names of places and people and often controversial characters, while allowing a broader view of the surrounding space and objects affected by the flow of time.

In Vilnius' memories, interruptions in individual memory can be observed in connection with traumatic memory, which Moravskis either does not find a way to talk about, or changes his narrative style, which is why it requires special attention. It is a narrative that reveals the author's traumatic experience and assessment of the environment, family, friends,

history conveyed through the situation of the relationship with the father and the case of Vilnius University students. Through the narratives of memory, motivated by various circumstances and personal attitudes and beliefs of the author, the relationship between individual and collective memory and the witness's position in relation to the mind, self-perception and needs of the recollection dominant in all the author's texts are revealed.

The research of S. Moravskis' memory narratives and their relation with the genres of stories and memories would help to include this author in more depth in the history of literature of the region – Poland, Lithuania.